1.21 — 2693

№ 5. ДЯЛ IX. ИСТОРИЯ № 4.

КООПЕРАТИВНО ПРОСВЕТИТЕЛНО
ДРУЖЕСТВО „РАЗВИТИЕ“

Н. СТАНЕВ

ВАСИЛ ЛЕВСКИ

ЖИВОТ И АПОСТОЛСКА ДЕЙНОСТ.

ИЗДАНИЕ ВТОРО

Цена 15 лв.

СОФИЯ 1923

Печатница Б. А. Кожухаров

XXXI D 7/10

№ 5. ДЯЛ IX. ИСТОРИЯ № 4.

КООПЕРАТИВНО ПРОСВЕТИТЕЛНО
ДРУЖЕСТВО „РАЗВИТИЕ“

Н. СТАНЕВ

ВАСИЛ ЛЕВСКИ

ЖИВОТ И АПОСТОЛСКА ДЕЙНОСТ.

ИЗДАНИЕ ВТОРО

СОФИЯ 1923

Печатница Б. А. Кожухаров

3823

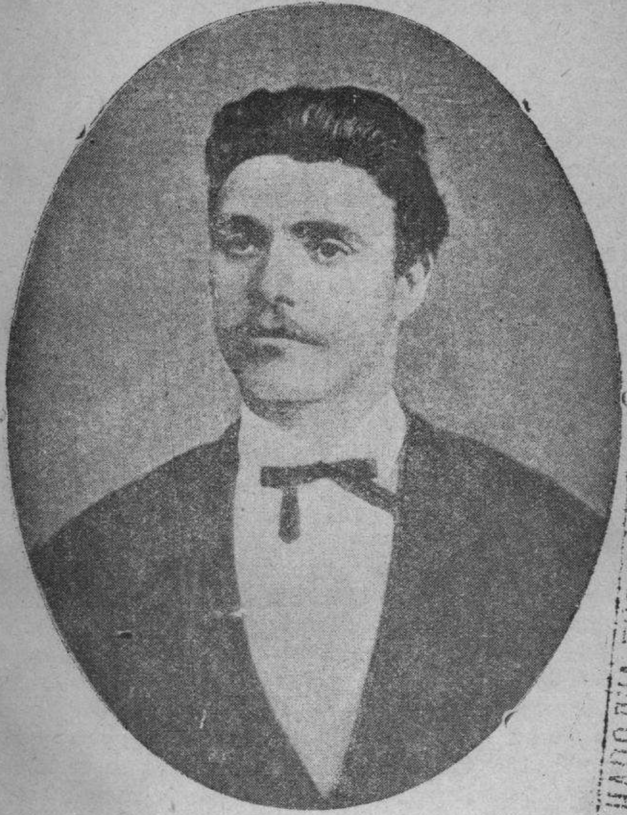

Васил Левски

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА

Предговор.

В борбите за освобождението на бѫлгарския народ Васил Левски заема едно от най-пѫрвите места. Той не борави с перо, нито играе роля на горделив войвода. У тоя бѫлгарски син преобладават добродетелите: скромност, дяло, самопожертвувание. Той се зае с една колосална работа: да сѫбуди и организува военно под чуждата власт бѫлгарския народ, и да го поведе в борба за *„свята* и *чиста свобода“*. Разочарован от добрите обещания на нашите християнски сѫседи, той вѫзприе наздраво идеята, че народа сам требва да извоюва своята свобода. За него отечеството не бе празна дума. При изговарянето на тая дума той цял се вѫлнува. Това личи вѫв всички негови писма.

Левски работи с легендарно безстрашие тѫкмо единадесет години посред своя народ.

Благодарение на своята смелост, той проникна на всякѫде. Идеите, които устно проповядваше, увличаха младежите, но плашеха старите. Изобретателността и пѫргавината, с които се измѫкваше из рѫцете на турската полиция, както и похватите, с които си отвареше пѫт на шир и длѫж в турската империя, правяха името му обайно. Внезапно в някой град или село се яви пѫтник, тѫрговец монастирски калугер, турчин или полски овчар. Достатѫчно бе някой да каже: *Левски!* и веднага полицията се разшава, много гѫрди почват силно да дѫхат, да тичат стотина души по разни служби.

За своята беззаветна апостолска и народна дейност Левски увисна на бесилката. Последната запечата светостта на неговото дяло, което бе дяло на цял измѫчен и поробен народ.

Тоя велик апостол и идеален родолюбец се нуждае от една безпристрастна биография. Преди 40 години сѫвременници на апостола написаха и издадоха няколко книги за неговия живот и дейност. Ала тия сѫчинения по силата на времето, под пресните впечатления, вѫзбудените страсти и чувства на писачите им, не можаха да бѫдат обективни и правдиви. Левски е толкова велик, чѐ нема нужда от измислици, за да се вѫзвеличи неговата заслуга. Най-голямата и най-силната почет за него се изразява в предаване на истината и правдата, които говорят сами за себе си.

По случай 50 години от обесването на Левски ние предлагаме на бѫлгарските четци тази книжка, написана вѫз основа на документи и личните писма на апостола, които са и най-доброто, най-верното свидетелство за благородството на неговите побуждения, за височината на неговия морал и за дѫлбочината на неговите политически идеи.

София. Автора

ДЯЛ I.

Младини.

Думите му бяха прости и кратки,
Пѫлни с уповане и надежди сладки,
Говореше тайно за ближний преврат
За бунт, за свобода . . .
Че страхѫт е подлост . .
Че равни сме всички . .

Ив. Вазов.

I. Родно място.

1837. — Васил Левски е роден на 6-и юли 1838 г. в подбалканския град **Карлово.** Той е 16 години по-млад от Раковски (роден в 1821), врѫстник на Любена Каравелов (р. 1837) и 11 години по-стар от Христа Ботев (р. 1848 г.).

Родния град на великия апостол лежи в южните поли на Стара-Планина и заема изгледна точка над карловското поле. Пред него се простира цветиста и благодатна розова долина, образувана тѫй щастливо вѫв вид на хуния, обѫрната югоизточно, по долината на река Стрема, закрита от северните студени ветрове сѫс Стара-Планина, а южно — заградена от централна и източна Средна-Гора.

Добри сѫседи на Карлово са: от изток *Калофер* — отечеството на Христо Ботев, от запад *Сопот* — отечеството на Ив. Вазов, а по-нататѫк Копривщица — отечеството на Любен Каравелов.

През Карлово тече балканската рекичка, наречена Стара-река, чиито изворни вѫрхове се впиват в хѫлбоците на гордия Карловски Балкан. Над Карлово и Сопот се вѫзвишава хайдушкия врѫх *Амбарица*. Бистрите води на Стара река се спускат от висотите, звѫнливо бият от камѫк на камѫк, стремително скачат кѫм низината и близу над града дават приятното зрелище с величествен скок, който весели карловци, както с буйния си екот, така и с бистрата и пенлива вода, която им носи здраве, чистота и прохлада. Карловци, мѫже и жени, на тоя скок, наречен по турски „су-чурум“ (водоскок), измиват потта и праха си и ободряват душата си.

Старобѫлгарския град, наречен Сушица, е бил построен източно от сегашния, на реката Сушица, сѫс сѫщото име. Развалините му и днес личат. Днешния град, построен в турско време, е получил името си от турския бей Карлѫ, спахия на мястото и господар на полето (Карлѫ-ова). Трудолюбивите карловци са излѫчили от Стара-река многобройни весели водачки и са ги пуснали през дворовете си, градините си и по улиците. По тази причина Карлово представлява обширна градина, при цѫцрица бистра вода, с буйна растителност, величествени ширококлонести орехи и кестени, а кѫщите приличат на китки, овити сѫс сенчести и гроздородни

лозници. Плодородието на полето и розовите градини, благоуханните и маслодайни цветове са привличали отколя работното бѫлгарско население, чийто труд в старобѫлгарско време е бил използван от бѫлгарските своеглави боляри, а в турско време — от разните беeве и спахии. Карлово, както и цялата горностремска долина сѫс Сопот и Клисура, е раждало силни бѫлгарски трудолюбиви работници, предприемчиви тѫрговци и славни родолюбци.

В северозападния край на тоя град, който в началото на деветнадесетото столетие ще да е имал десетхилядно бѫлгарско и турско население, е намерил живот великия апостол на бѫлгарската свобода Васил Левски 1). Чистия балкански вѫздух, бистрите води на водопада, благовонния дѫх на розата, легендарните приказки и песни за хайдушките подвизи на Средногорските и Старопланинските юнаци са дали пѫрвите впечатления и настроения, от които се наслоила родолюбивата душа на апостола.

Родителите на Левски били еснаф хора от средня рѫка. Баща му се казвал Иван Кунчев, а майка му Гина, по баща Кара-Иванова. Майката по произход била от по-виден род: имала много роднини, а брат й Василий бил архимандрит, настоятел на Светогорския Хилендарски монастир, поклонник от Божи гроб: и носел грѫмката за тога-

---

1) **От бедната бащина хижа на апостола днес не е останала ни следа.**

вашните времена титла: архимандрит хаджи Василий. Левски бил крѫстен на името на вуйка си Васил. Той имал още двама братя — Христо и Петѫр и една сестра — Яна.

1844. — Когато малкия Васил отрасѫл на 7 години, в Карлово налетяла страшна епидемия. Измрели много хора. Тогава се поминал и баща му Иван. Тази случка влошила поминѫка на семейството. Майката останала вдовица с четири дребни сирака, та поела тежката грижа да отгледа децата си само от своите рѫце. Както всички работни карловки, тѫй и тя, сграбила здраво хурката и чакрѫка, та от тѫмни зори до кѫсна вечер прела, вѫртяла колелото и тѫкала черги, платове, шаяци . . .

Оскѫдна е била трапезата на Гина Кунчева. Децата ѝ расли в немотия и прекарвали с пословичната спестовност на средногорските бѫлгари.

1845. — На учение. — Кѫм осмата си година Васил Иванов бил заведен при частен учител в килийно училище. Него време в Карлово имало три училища: *килийно* училище, дето се изучавало старото азбуке (аз, буки, веди...) и цѫркувни молитви (наустница); *взаимно* училище, основано по образеца на Габровското; в него се преподавало *а, бе, ве,* . . . по Беронова рибен буквар и издадените нови бѫлгарски учебници; най-сетне *елино-бѫлгарска* школа на видния тогава учител по елински език *Райно Попович*, родом от Жеравня, учил високи старогрѫцки науки в грѫцката академия в Букурещ. Училището на Райно Попович, който за 2-3 години могѫл да вѫведе в „*елиникото*“ чисто бѫлгарски синове, никога не чували или говорили старогрѫцки или новогрѫцки език, било едничко и прочуто в цяла южна Бѫлгария. То траяло чак до 1858 година, когато починал неговия основател и уредник Попович. Това училище, посещавано от синовете на карловските богаташи, вѫпреки елинската си наука, давало солидни познания на много карловски младежи, станали сетне добри бѫлгари — учители, тѫрговци, общественици, каквито били: Ботйо Петков, бащата на Христо Ботев, братя Евлоги и Христо Георгиеви, братя Пулеви, братя Гешеви, братя Шопови от Калофер: Сава Раковски и Гаврил Крѫстевич от Котел и други. Карлово през ония времена вече имало здрава градска интелигенция, две благотворителни женски дружества, а сетне и читалище.

Малкия Васил бил даден в частното килийно училище, най-простото и най евтиното. След пѫрвата година настойниците на Василя, види се, се убедил, че при наустничаря нищо нема да научи, та го записали вѫв взаимното училище, което той следвал около 3 години. В това училище Васил прекарал няколко крѫгове по таблиците на обучението, та се научил да чете, да пише и да пее в цѫрквата.

1848.—Послушничество.—Когато Васил бил на 12-13 годишна вѫзраст, в Карлово пристигнал от Света-Гора вуйка му хаджи Василий, който се наместил в метоха като изповедник и настоятел (епитроп) на Хилендарския монастир. През ония времена вжв всеки град е имало метох (монастирско обиталище), дето слизали монастирските духовници — пратеници, които отивали по просия, да сжбират подаяния от населението за монастиря и да канят по заможните бжлгари на поклонение. Такива имало от Божи гроб, от Света Гора, св. Иван Рилски и т. н. С голяма чест и обществено пжрвенство се е ползувал всеки поклонник — хаджия или светогорец, а това блазнило суетните хора да стават хаджии, та почти всяка пролет през великите пости се проточвали цели дружини пжтници за светите места под водачеството на някой калугер.

На изповедника хаджи Василия бил потребен послушник, да му шета в метоха, да гледа коня му и да го придружава из селата по просия. Него време монастирските настоятели в околийските градове обикаляли всички села в околията, отседали в метосите или килиите пред цжрквите, дето чрез биене на цжрковното клепало сжбирали цялото население, мжже и жени, да го изповядат зарад греховете му по случай някои пости, и да го приготвят за причастие. Народа се извжрвявал пред изповедника и давал своята лепта, пускал в блюдото пари, които духовника старателно прибирал и отнисал в килията си. В друго време: по вжршидба и по виноберма светогорските настоятели пак се помжквали с джлги дисаги и човали от кжща в кжща, та изпросвали храни, вжлна, восжк и други неща, които товарили на коне или на кола и откарвали

на пазаря, та ги продавали, а парите задигали пак уж за Богоугодни работи 1).

Именно в тая своя дейност хаджи Василий се нуждаел от верен помагач. Той придумал сестра си Гина да му даде Василя, когото направил *послушник*, па го прибрал при себе си да му слугува безплатно. Майката се блазнила, че малкия Васил ще се пракса при вуйчо си в пеенето, в четенето и писането, та ще да стане поп, учител, живописец или друг народен служител. Ней не ѝ се щяло да го остави неук, прост работник. Васил Иванов бил сухичек и синйоок на лице, но за това пак бил много пжргав и подвижен, па имал мелодичен, момически глас, та пригласял или помагал на вуйка си в цжрквата при пеенето и с това печелил симпатиите на населението. Това условие било необходимо, за да предразположи хаджи Василий народа кжм себе си. Неговия послушник сжс сладкото си пение пригласял, извиквал задоволство вжв всяка цжрква, Хаджи Васил отивал рано на литургия, изпявал с голямо изкуство херувимската песен и разполагал

---

1) Монастирските настоятели или изповедници джржали вжв вржзка или общение народа с монастирите, дето народното богослужение се пазело, а това окриляло духа и бодростта на бжлгарските поклонници, които разнасяли сжщата бодрост между населението. В това отношение настоятелите принасяли известна полза. Ала поради това че просията им била безогледна, па и повечето от тях бивали прости и покрити с парцаливи дрехи и нечистота, те не били обичани от народа.

богомолците да бѫдат по-щедри в даряванията си. И тѫй, хората знаяли: пее ли хаджи Василий и приглася ли го послушника му в някоя цѫрква (градска или селска), през деня да приготвят своята милостиня, защото ще бѫдат споходени от светогорския настоятел. Хаджи Василий пращал от сѫбраните пари на своя монастир, но и себе си не забравял; затова можал два пѫти да иде на Божи гроб (Иерусалим).

Рѫководителя и наставника на Василя Иванов Гинин, изповедника хаджи Василий, бил слабоук човек, израсѫл и вѫзпитан в светогорските монастири при слаба наука и строг калугерски режим. Неговия поглед вѫрху нещата бил сѫвсем ограничен, та на малкия буден и любопитен юноша едва ли е можал нещо хубаво да предаде. Най-пѫрво той го употребявал просто като слуга, без да му плаща нищо, а за отплата смятал, че може да го приготви за калугер и духовник, като себе си. Едничкото ценно нещо, което му предал, то било хубавото цѫрковно пение. Хаджи Василий бил гласовит певец, па и послушника му не падал по-долу, а това много го радвало, защото вѫв време на богослужението пението на двамата затрогвало дѫлбоко сѫрдцата на богомолците, от които се слушали хвалби и почуди.

Общото образование, което послушника получил вѫв взаимната школа, било слабо. Защо Хаджи Василий не е дал сестриника си в бѫлгаро-елинското училище на прочутия даскал Райно По-

пович, не се знае. За това можем да имаме две обяснения: или светогорченина не обичал елинизма на Поповича, или не е искал да плаща училищна такса, каквато Попович зимал.

1855. — Кѫм 1855 година хаджи Василий по заповед на управата в Хилендарския монастир, чийто представител бил той, трябвало да се премести за изповедник и епитроп в Стара-Загора. Той зел сѫс себе си послушника Василя и го отвел в сѫщия град, дето се настанил в монастирския метох. Тук изповедника вѫршил в града и по селата сѫщото, каквото вѫршил в Карлово: пеял с послущника в цѫрквата, изповядвал бѫлгарите, просил милостиня и канил богатите на поклонение в Света Гора.

Като мислел, че образованието на Василя е малко, духовника пращал момѫка да посещава Старозагорското класно училище, което благодарение на няколко добри учители заело едно от пѫрвите места в южна Бѫлгария. Малкия послушник учил няколко време при даскал Тодор Шишков, известен на времето си като добѫр учител. И в тоя град бѫлгарите имали буден крѫг, интелигентен центѫр. Мнозина искали да учат и дѫщерите си, но немало девическо училище, а някои облекли момичетата в мѫжки дрехи, като юноши, качили ги на коне и по този покрит начин могли да ги изпратят в Русия на учение.

Ала и в Старо-Загорските училища Васил Гинин немогѫл да следва редовно, защото вуйка му го водел по селата за просия, та отсѫтствувал с месеци от уроците, Хаджи Василий престоял около 3 години в Стара-Загора и през това време учението на Василя в училището било крайно нередовно. А тая нередовност се отразила тжй зле вжрху образованието на юношата, че освен *псилтиката* (цжрковното пение), той не могжл да усвои основното нито един предмет, вжпреки силната си любознателност и големите си дарби. Особено останал неук по писане и сжчиняване. Когато сетне станал зрял мжж, Васил Левски, чрез самообразование и по естествена даровитост добил много познания, изработил си здрав вжзглед за обществената наредба и изпжкнал на пжрво място по свободолюбивите си здрави идеи, ала в сжчиняването той си останал слаб и неук. Неговите писма сждржжат трезвени мисли, но сж лишени от всяка граматика.

През време на ученичеството в Стара-Загора се пробудило в младия юноша чувството на погнуса от просешкия занаят на вуйка му, от калугерските похвати, от скжперничеството и от праздния, безидеен живот на черното духовенство. Но все пак той останал под влиянието на вуйка си. В Стара-Загора Васил Гинин подочул от по-вжзрастни другари в училището, че в Цариград бжлгарските еснафи се борят за цжрковна и училищна свобода, за бжлгарска книга. През това време била в разгара си севастополската война, цялата турска империя била разтресена, духовете на турците вжзбудени, а бжлгарите били сжбирани салахори, навжрвани по 5 - 10 един за други, и закарвани кжм Шумен и Силистра да копаят окопи и да правят крепости. От друга страна хайдутите разнасяли идеята за защита на раята от турски насилници. Всички тия сжбития живо се поглжщали от младежите бжлгари и произвеждали в тяхната крехка душа джлбок преврат. Тук е началото на пжрвото сблжскване между старите идеи на изповедника и новите веяния на послушника му.

1858—1859. — Васил Гинин—дякон Игнати.— След три години престояване в Стара-Загора хаджи Василий получил заповед от Хилендар да се завжрне пак в Карлово. Това станало през 1858 г.

Послушника Васил се явил този пжт в Карлово сжвсем променен. Той знаял вече много неща из борбите на бжлгарите, слушал разкази за народните хайдуци, научил историята за освобождението на сжрби, гжрци и за свободния живот в Ромжния. Ала най-много увлякло младия послушник обстоятелството, че младежи, дори момичета отиват в Русия на учение. Всичко това сжбудило свободния дух в даровития юноша и неговите мечтания заиграли извжн тесните стени на калугерската килия, в която го джржал, като канарче, вуйка му.

След завржщането си в Карлово буйния, но закрепнал вече 21-годишен юноша, сжс свободни мечти и мисли в главата си, напуснал вуйка си и се опитал чрез занаят да изважда прехраната си. Скоро обаче почувствувал, че майсторите му го третират не като човек, а като слуга, както правел и вуйка му. Няколко време престоял у видния гражданин Н. Пулиев да прислужва, но вместо да вжрши тежката и черна работа с присжрдце, той се заврял в библиотеката на господаря си и ревностно преобржщал книгите в това време, когато чорбаджийския кон чакал в обора зоб, сено и чесало. Васил Иванов вече порасжл в самосжзнание и почувствувал личното си достойнство. Заради това всяко грубо отнасяне кжм него и всяка тежка работа му се виждали унизителни и недостойни. Неговата душа копнеела вече за друга дейност. Той често напускал работата на господарите си, сжбирал се с няколко свободолюбиви младежи, та всички четели революционни книги и вестници, пеели хайдушки песни и дирели нещо из вжздуха.

Обаче вуйка му хаджи Василий бил упорит човек. Той постоянно викал при себе си Василя и го убеждавал да не се сжбира с другари, а да стане дякон. Джлго време Васил отбягвал предлаганото му расо. Космите му настржхвали на главата, когато си помислял, че трябва да ходи от село на село, да води коне, натоварени с джлги човали, които трябвало да се пжлнят с всякакви неща, при лжжливите уверения, че уж се изпращат всички на светия монастир. При все това честолюбието го дразнило и той често отивал на богослужение в цжрква, дето запявал с мощния си глас тжй сладко, че цжрквата занемявала. Всеки приятно го слушал и високо дигал глава да види, де стои гласовития певец. В цжрквата пеели и други певци, често пеели и

монахини, но като гласа на Василя Иванов немало втор. Карловци го условили за певец сжс сжвжршенно нищожно вжзнаграждение. Успеха му в пението подхранвал копнежите му да стане учен човек, нещо, което тогава не се броило несжвместимо с цжрковното пение. Хаджи Василий схванал това негово желание, обещал му да го прати и изджржа в Русия на учение, но по-напред Васил трябвало да стане **дякон**. Сжбрали се на сжвет майка му и роднините му, та го убедили да послуша вуйча си. Васил най-сетне склонил. С голяма радост Хаджи Василий завел сестриника си в сопотския мжжки монастир „Св. Спас“, дето послушника бил подстриган, облечен в расо, нахлупили му калимявка и го нарекли *монах Игнати*. През 1859 г. в Карлово отишел митрополит Паисий, който ржкоположил младия монах за *дякон*, а вуйка му за архимандрит. В своята радост новия архимандрит Василий похарчил много пари за угощение на роднини и приятели по този важен за него случай.

II. Борба между дякона и архимандрита.

Цжрковен и обществен живот в бжлгарите през 1850-те и 1860-те години. Цжрковния и обществения живот на бжлгарския народ в половината на XIX век се намирал в особено положение. Вжзраждането проникнало на всякжде. Борбата за цжркви и училища добивала все по-големи успехи. Заякналите бжлгарски еснафи всжде имали мощен глас. Младите тжрговци сжщо. Еснафите и тжрговците били лоста на новия подем и с демократическия си дух обуздавали олигархическата власт на чорбаджиите. Начело на еснафите и тѫрговците стояли в Цариград няколко духовни и светски интелигентни мѫже. Измежду тях се издигнали водачи и борци в султанската столица, с задача да извоюват народна цѫрква и бѫлгарски — „Цариградски вестник“. Това народно движение в борба срещу фенер за духовна свобода се засилвало всяка година. Наистина, настѫпилата Кримска война позапряла борбата, но това било само наглед така. Турците се считали за победители над Русия и се вѫзхищавали от покровителя си Наполеона III, но те скоро разбрали, че радостта им била напраздно. Наполеон по политически сѫображения издигнал принципа на народностите против Русия, ала тоя принцип бил еднакво опасен и за Турция. В силата на този принцип Наполеон помогнал на власите и молдованите да се обединят в едно княжество под име *Ромѫния.* В името на сѫщия принцип била заставена и Турция да издаде новата си политическа уредба под име *хати хумаюн* (2856). Тая наредба не била приложена за политическите права на раята, ала от нея бѫлгарите се вѫзползували да настѫпят стремително срещу фанариотите и да доближат до последния пояс на крепостта, в която се дѫржал неприятеля. От Русия пристигали един по един бѫлгари, вѫзпитаници из руските гимназии, духовни семинарии и университети. Те отваряли класни училища, почнали да преподават нови науки, сѫздавали

нови сѫзгледи, нови настроения и задушквали елинобѫлгарските училища, каквото било онова на Райно Попович в Карлово. По предложение на пловдивски учители за училищен праздник бил прогласен с вѫодушевление и тѫржество деня на бѫлгарските светци *Кирил и Методи* (1858). В сѫщото време руските вѫзпитаници се надпреварват да снабдят училищата и бѫлгарските четци с научни и исторически книги. Покрай Паисиевата История, издадена под име Царственик, Ботю Петков превежда Венелиновата История за бѫлгарите, явяват се по народната история учебниците на Драган Цанков и Добри Войников. Малко по-кѫсно по таен пѫт достигат било в рѫкопис, било печатани пѫрвите сѫчинения на Раковски (Горски пѫтник, Бѫлгарска дневница и др.). От сѫщия имало покана до братя Кескиневи в Карлово за записване абонати на в. „Дунавски Лебед“. В Цариград почват да излизат вестниците „Време“, „Бѫлгария“, списанието „Бѫлгарски книжици“ и многобройни „народни песнопойки“.

Всичко това било израз на силно пробудил се дух, който дирел изход от своите робски окови и ляк на своето духовно и политическо страдание. Извѫн Бѫлгария (в Сѫрбия, Влашко, Русия) сѫщо работели ученолюбиви дружества, читалища, женски дружества, тѫрговски кѫщи и разни просветени, но прокудени от турската тирания, бѫлгари, за повдигането на народа и неговото освобождение.

Годината 1856 отбелязва важен подскок на бѫлгарите. Капитан Никола в Тѫрново организирал доста обширно движение за вѫзстание. И макар по разногласие между вѫзстаниците да не се развило в заплашителни размери за турците, в всеки случай направило една брезда от Лясковец по Стара Планина до Габрово и произвело своя ефект вѫрху народа и Европа.

Годината 1860 отбелязва втор важен и сѫдбоносен скок: бѫлгарите в Цариград на Вѫзкресение в цѫрква тѫржествено се отказали от фанариотския патриарх. Народа всѫде с вѫзхищение посрещнал и приел тоя решителен жест кѫм свободен и самостоен живот. Произнесени били вредом из Бѫлгария проклятия против грѫцкото духовенство. Засилила се униятската пропаганда, народните владици в Цариград били изпратени на заточение.

Нашият народ е малѫк, групиран сгѫстено около родните планини, близу до султановата столица. При това той е подвижен, любознателен, па и приказлив. Ето защо нито едно сѫбитие, нито една новина, отдето и да идела, не можела да не проникне веднага в всичките му кѫтове. Тѫрговските оживени сношения сѫс странство и катадневните пѫтувания на тѫрговци и еснафи до Цариград, улеснявали разнасянето на новините много по-бѫрзо, отколкото пощата и телеграфа. Бѫлгарите по двата склона на Стара-Планина, по Средна Гора и в Македония се научавали много по-скоро от пѫтници за новините в столицата и по империята, отколкото самите турци и вестниците.

При това положение на работата не е мѫчно да се разбере, че Карлово, като средоточие на

рѫчна индустрия, тѫрговия и дейни интелигентни сили, е знаяло винаги дѫржавните работи на империята и духовно обществените на бѫлгарите. Но и в Карлово, както и в другите градове, се развивали две успоредни течения на мисѫлта за подобрение сѫдбата на народа. Едното течение, посдѫржано, по-консервативно, се представяло от чорбаджиите и черковниците, които поставяли за главна цел на своята борба достигане цѫрковно училищна свобода; другото течение, както в странство, така и вѫтре в Бѫлгария, изразявало крайният, решителният устрем на младежите кѫм политическа свобода. Сѫбудилите се младежи били жадни за подвизи, за стихийна борба, която естествено по-задоволявала тяхната буйна природа. Ала техния пѫт бил опасен и много по-мѫчен, отколкото оня на черковниците. Те сѫс захлас слушали славните и юнашките дела на хайдутите и войводите из Стара Планина, ала и не рядко чували, че много буйни глави били забучвани вѫрху колове на градските мегдани. Това обаче не ги плашило. И те стремглаво се спускали в тая опасна сфера на дейност. По тая причина те стоели в конфликт с родители, роднини и старото поколение бѫлгари, парени не един пѫт от турските зверства.

Нравствената криза у дякона Игнати — По схващания, характер, темперамент, изблик на вѫтрешно борчески сили новия *дякон Игнати* бил на страната на младите, напѫлно противоположен на вуйка си, който и за напред искал да бѫде рѫководител и вдѫхновител на своя сестриник. Докато архимандрита смѫтно схващал цѫрковния вѫпрос, унасяк се в своята просия, поклоничество и тѫрговия, младият дякон полетял в друга сфера. Неизличимата криза настѫпила.

Естествено, Васил Иванов Гинин в детинството си проявявал известна набожност, като всяко дете, но сега в юношеството си, вѫзпитаван божем сѐ от набожни учители и рѫководен не от друг, а от изповедника, очистителя на душите, от подателя на монастирската благодат, дарувана тѫй щедро на толкова поклонници, младият дякон последовно освобождава своята душа от всички ония чувства, които хората наричат цѫрковно благочестие, смирено молитвочетене, но които често са едно гнусно лицемерие.

На какво се дѫлжи това? Очевидно, на някакѫв вѫтрешен дѫлбок преврат. Кризата била настѫпила още от Стара-Загора, но сега, когато младежа неволно наметнал расото, тя се удвоила и утроила. Пленителния глас на младия дякон му осигурявал успех в монашеското звание, ала нещо друго надвивало над естествения потик у всеки човек за прехрана и за приятно положение в обществото. Това е вѫтрешния глас. Хаджи Васизий без да подозира или дори без да се позамисли над индивидуалните копнежи на своя дякон, следва своите просешки инстинкти: той помѫква, както и по-рано послушника си от цѫрква на цѫрква, от село на село да сѫбират милостиня, което при

многобройните тогава мнонастирски просяци и при незавидното материално положение на народа значело да го обират безбожно: наложи дебелите очи и без трепване на сѫвест заблуждавай и мами народа относно светите цели, за които уж сѫбираш подаянията. Душата на младия дякон се вѫзбунтувала против катадневните лѫжи, приструвки и заблуди, които вуйка му всявал в наивния народ за спасение на душата му. Дякона виждал, за какво се сѫбират парите и как те се употрбяват. Лицемерният живот му додеял, показал му се отвратителен и той издѫно се погнусил от него. От друга страна, дори и като дякон, бѫдащия апостол бил третиран като слуга по най-унизителен и крайно обиден за него начин: да носи из селата на грѫб сено и слама, да мете метоха, да рине обора на коня и т. н., и то сѫвѫршено безплатно. Архимандрита не давал нищо от своите средства, та дякон Игнати трябвало от пение в цѫрква и в училището да изкарва по някоя пара за най насѫщни нужди.

Ала едно нещо много измѫчвало душата на дякона; то било, че вуйчо му отлагал да изпѫлни обещанието си да го изпрати на учение в Русия. Изпѫрвен той уж стоял на думата си, но сетне сѫвсем отказал под предлог, че бил извѫршил някаква тѫрговска сделка, от която много изгубил. Това силно разсѫрдило и озлобило младия дякон, който се обѫрнал в непримирим враг на хаджията. Майката на дякона и роднините му настоявали пред архимандрита да изпѫлни тѫржествено дадено обещание, че ще прати на учение сестриника си, ала упорития калугер се отричал от всичко. Той не признавал дори, че е длѫжен да заплати нещо за 10 годишното използуване труда на младия и послушния дотогава свой сестриник. А работата била друга: хаджи Василий сѫбирал пари да иде втори пѫт на хаджилѫк! Това той намирал за по-важно и по-богоугодно, отколкото да изпѫлни думата си.

1861. — Разочарование и бегство. — През 1861 г. настѫпило най-черното тегло за дякона Игнати. Архимандрит Василий задигнал сѫбраните пари и заминал втори пѫт за Божи гроб. На сестриника си не оставил средства, а отгоре му дал коня си да го гледа и храни до заврѫщане. Когато дякона забележил, че нема, с що да поминува, архимандрита натѫртено му заповядал: просй по селата, па храни себе си и коня ми“. И какво станало? За прехрана дякон Игнати в отсѫтствието на вуйка си, ту пеел в цѫрква и посещавал училището да преподава пение, ту помагал на майка си в рѫчната работа.

Поради скромното си поведение и поради приятното си пение дякон Игнати бил обичен от калугерките и приеман с голямо доверие от тях. По-кѫсно, когато той се придал на революционна дейност, монастиря отделил особено скривалище, в което Левски е намирал сигурно убежище. Нека още сега отбележим, че младия дякон още в тия буйни и луди години проявил бележита воля да живее честно, почтено и напѫлно нравствено. Той не пушел, не псувал, не пиял и с това запазил

чисто девствено поведение, което по свидетелството на негови другари удѫржал през целия си живот.

С тези свои качества той бил приятен гост всѫде и неговите приятели се увеличавали. Архимандрит Хаджи Василий имал сношение с хилендарския настоятел в Ниш — Хаджи Виктора. И последния дѫржал при себе си послушник дякон Генади. Двамата настоятели често тѫргували с гайтан, платове, черги, келими и чорапи, които сѫбирали всеки в района си, разменяли помежду си и пращали по монастирите за монасите. Дяконите на двамата настоятели, Игнати и Генади, се запознали и оплаквали един кѫм друг некрасивата си сѫдба.

През сѫщата година двойния Хаджи Василий се завѫрнал от Божи гроб, дето, разбира се, изхарчил всичките си пари. Той веднага заповядал на дякона да приготви коня, та да трѫгнат из селàта по просия. Честолюбивия дякон избухнал и отказал. Просията не за народополезни цели, а за личното забогатяване и удоволствие на един бездеен калугер, който само унищожава народните средства без да изпѫлнява никакви просветителни или обществени длѫжности, му се показала позорно дяло. Сѫвестта му се вѫзбунтувала и дякона почнал да мисли и крои нещо по-важно и по-дѫлбоко. В сѫзнанието му постоянно зреяла мисѫлта, че службата под расото е безполезна и че друго е назначението на честния и добродетелния служител. А шетането на Панайот Хитов с хайдушка чета по Балкана му навявало особено настроение.

В тоя момент се ражда решението, което идеалиста момѫк е зел да се посвети в служба на народната свобода. Сам апостола ето какво казва: „Аз сѫм посветил себе си на отечеството още от 1861 г., но да му служа до смѫрт и да работя по народната воля (Мб. Писма, 774).

Тѫй дякона и архимандрита застанали на двата полюса на магнитната стрелка и развязката настѫпила. Дякона наумил да напустне вуйка си и да се изсели от Карлово, защото злия гений на хаджи-Василия го преследвал и пред майка, и пред роднини, и пред приятели, и пред турската власт. Около това време в Карлово дошел по тѫрговия дякона на нишкия светогорски изповедник Виктора. Дякон Игнати се срещнал с него, оплакал се от вуйка си и открил намерението си да избяга. Нишкия дякон Генадий го насѫрдчил и поканил да иде при него в Ниш.

1862. — Дякон Игнати почнал да се готви за пѫт. Сѫбрал от роднини малко пари, извадил махленско свидетелство и една нощ (3-и март) влязал в метоха, посипал цѫрковния двор сѫс слама, обвил копитата на монастирския кон с парцали, за да се избегне всеки тропот по плочите, извадил черния и красив ат, метнал се на него и отлетял[1]). От Карлово той стигнал в Пловдив, дето лесно си извадил пѫтен билет и паспорт. Веднага заминал за Пазарджик и през София се озовал в Ниш, при дякона Генади. Двамата дякони решили да избягат в Сѫрбия. Една нощ те се покачили на монастирските коне, напуснали Ниш, стигвали на границата, продали конете, хвѫрлили расото, остригали косите и поели пѫтя за Бялград.

Отиването на тия двама младежи в сѫрбската столица не било случайно; то̀ е отзив на позивите, които Раковски чрез свои хора изпращал в Бѫлгария да се сѫбират в Бялград младежи, доброволци за бѫдещата освободителна война.

III. В легията на Раковски.

1862. — Бялград. През пролетта двамата дякони пристигнали в Бялград. И двамата се наричали с мирските си имена: Васил Иванов от Карлово и Иван Караиванов от Ихтиман; те били облечени в обикновените тогава шаячни дрехи, потури и салтамарка, народна кройка. Бялград бил вѫзбуден. Всичко гѫмжало. Нещо важно се кроeло.

---

[1]) Някои може да се запитат, как добронравния и честен дякон се е решил да задигне коня на вуйка си. Това не е ли кражба? В сѫщност дякона имал известно оправдание. Той служил при архимандрита цели 12 години без да му се заплати нищо. Хаджията се отказал да го поддѫржа в Русия и длѫжал за службата на дякона около 10 хиляди гроша. Освен това, коня бил монастирски купен от просени и спечелени пари при помощта на дякона, отгледан и отхранен все от дякона. Следователно той смятал, че има право да го земе срещу труда и сумата, що му дѫлжал хаджията.

Сжрбите били настржхнали. Нашите пжтници бжрзо се запознали с бжлгарската колония и веднага потжнали в средата на хжшовете, които тжкмо имали нужда от такива братя.

На чело на бжлгарите стоял Раковски. Неговите книги и вестници се подавали от джебовете и пазвите на цял рояк младежи, които се вжртели около него, очаквайки нещо важно. Новият бежанец от Бжлгария, Васил, намерил своята мечтана свобода и работа. Тука не се чували никакви заповеди за просия на милостиня, за темарене на кон, за покупка и продажба на шаяци и гайтани, за черковни молитви и цжрковна служба. Една свята, вжзвишена, омайна дума се разнасяла от уста в уста и шепотжт на вжздуха я отнисал далеч зад гори и планини. Тая велика дума била **свобода за Бжлгария.** По улиците в Бялград стжпвал с мжжки стжпки стихийния бунтар народен вайвода Г. С. Раковски. Лицето му сияело от някакви надежди. Около него напето вжрвели известните войводи: дядо Илю, Филип Тотю, Христо Македонски. Стефан Караджа, Хаджи Димитжр (Панайот Хитов бил в Балкана) — някои облечени в хайдушка премяна, окичени с всякакви оржжия по пояса, а понататжк се тжкмели 5—600 младежи за важна работа.

Положението било следното: Раковски имал вече в пазвата си готов от есента 1861 година план за освобождението на Бжлгария. Той пратил няколко души да идат по Стара-Планина и да известят, че всички трябва да се готвят, защото дошло е времето и бжлгарите да се освободят. Един горещ позив бил написан и изпратен за целта. Пратениците трябвало да намерят Панайот Хитов с четата му около Сливен и да го предупредят за действия и от негова страна. Раковски бил насжрдчен от сржбския княз Михаила, че скоро ще бжде освободена и Бжлгария. Отношенията между Сжрбия и Турция били натегнати, предвиждала се война, в която трябвало да земат участие и бжлгарите. Препирнята между сжрбите и турците била за турските гарнизони, които по старите договори заемали крепостите в Бялград, Шабац, Смедерево, Сокол, Узница, та пречели на сжрбите да се развиват свободно и да се стремят кжм освобожденнето на своите братя в Босна, Херцеговина и други техни земи.

Княз Михаил Обренович свжрзал сжюз с Черна-Гора, Гжрция и Ромжния. Хайдутите от Босна и Херцеговина му обещали вжзстание. Бжлгарските войводи сжщо. Всичко това го насжрдчило да мисли не само за освобождение на Балканските народи, но и за обединението на тия народи в едно силно *югославянско царство* на федеративни начала, под пжрвенството на Сжрбия. На бжлгарите Михаил вжзлагал грижите да дигнат вжзстанието пжрви, да отвлекат кжм себе си турските сили, докле Сжрбия мобилизира своите опжлченци и изгони турските гарнизони от сржбските крепости. Раковски приел тоя план, сжбрал 5—600 юнака, образувал дружина, която нарекѫл „легия“. Тази легия щяла да мине границата и да сѫстави пѫрвата осободителна армия. В легията се записал и постѫпил Васил Иванов. Нему всичкó правило силно впечатление и тук той видел, как хората работят за народното добро. Срѫбския народ и бѫлгарските доброволци от легията на Раковски очаквали с нетѫрпение часа да започнат борбата. При такова настроение една малка случка предизвикала сблѫскването. През юни месец в турския квартал в Бялград на една чешма станало спречкване между един млад сѫрбин и едно заптие (турски стражар). Заптията бил убит. Турците скочили. Настрѫхналите бѫлгари и сѫрби се намесили. Започват се улични боеве, в които падат мѫртви и ранени от двете страни. Стефан Караджа и Христо Македонски сѫс своите момчета превземат няколко важни места и убиват турския дружинен командир. Срѫбската милиция се вѫорѫжава и се втурва кѫм турския участѫк. Турците избягват в крепостта, от която турските топове почват да гѫрмят и бомбадират срѫбските квартали. Бѫлгарските доброволци, на чело с Рвковски се окопават и заемат позиция около крепостта. В това време се намесват великите сили и сѫставят конференция в Царцград, която да разреши исканията на сѫрбите. Ала тая конференция забавила своето решение с три месеца. През това време бѫлгарската легия под командата на Раковски здраво дѫржала своята позиция. Илю войвода с решителни момчета извѫршил ред подвизи, а

Стефан Караджа се катерил като горска катерица по кѫщите и нанасял удари на турците. Васил Иванов се сражавал в битките и се отличил с голяма решителност. Нашия карловец, макар и новак, по-млад и по-неопитен от другите, привлякѫл вниманието на войводите. Той се сближил и обикнал най-много Стефана Караджа не само зарад неговата неустрашимост, но и зарад неговата пѫргавина и другарски относки. През време на дипломатическите преговори боевете спрели. Раковски се разпоредил да се облекат момците му с формено облекло, на глава с калпак, вѫрху който лѫщяла желта табличка с думите „*свобода* или *смѫрт*“. Обучението на юнаците вѫв военното изкуство ставало редовно. Гимнастическите упражнения били на пѫрво място. При тия упражнения Стефан Караджа скачал тѫй високо и широко, че справедливо бил наречен *сѫрна.* Нашия юнак не останал по-долу. В своите скокове и той се доближавал до Караджата, а някога дори го и надминавал. Ала Васил Иванов дѫржал страната на Караджата и по други причини: Раковски се облякѫл разкошно, наел си файтон и поискал да играе ролята като княз-освободител на Бѫлгария. Понякога той ставал толкова горделив и заповедник, щото волните негови доброволци зели да го мразят. Когато веднаж срѫбския княз Михаил отишел да поздрави бѫлгарската легия, Раковски го посрещнал с адютанти и му отрапортувал като бѫлгарски княз. Това нещо вѫзмутило Караджата и неговия обожател бившия дякон Игнатия. Те се запитали: кога, кой е избрал Раковски за княз и нуждно ли е да имат бжлгарите княз? По тия и по други причини Караджата, нашия герой и други волни момчета се отделили, почнали да странят от Раковски, а един пжт малко останало и да се нахвжрлят с джрво вжрху него 1).

Ала времето минавало. Лятото изтекло, дошла есен, а за никаква война между Сжрбия и Турция не ставало дума. Конференцията в Цариград решила препирнята: турците да изпразднат гарнизоните си от сржбските крепостни градове, освен от Бялград. Сжрбия да приеме това и да се помири. Великите сили, на пжрво място Русия, посжветвали княз Михаила да приеме решението на конференцията, да разоржжи войските си и да разпусне бжлгарските доброволци. Княз Михаил се сжгласил. Това като научил Раковски и бжлгарските легионери, почнали да негодуват и да мжмрят на сжрбите, че ги измамили, какво Бжлгария щяла да

---

1) Случката била такава: Раковски издал заповед до дружината си, щото никой от момчетата да не минава известен окоп кжм турското укрепление. Васил Друмев (бждещия епископ Климент), един от най-развитите доброволци, минал през окопа. За това Раковски толкова се разсжрдил, че го осждил на смжрт. Друмев сжвжршено спокоен скржстил ржце на гжрди и рекал: стреляйте! В тая минута изкачат Караджата и дякона с думите стой! иначе . . .

бжде освободена. Никакви протести не помогнали. На Раковски било предложено да напусне Сжрбия. Той обаче не се сжгласил. Сжбрал дружината си и потеглил кжм границата да мине в Бжлгария. Ала сржбската стража пазила добре границата и не пуснала бжлгарите да минат. Най-сетне Раковски се помирил с положението и разпуснал легията. Една сутрина той сжбрал голяма част от доброволците, благодарил им за готовността да се бият, обяснил им, че щом Сжрбия се отказва да воюва, то само бжлгарската легия нищо не може да стори на голямата турска империя и се простил с хората си. След това Раковски заминал за Черна Гора и Гжрция да образува сжюз против Турция, а доброволците се разпржснали по разни страни. Едни постжпили в училищата, други — на сржбска военна служба, трети се преселили в Ромжния, дето се заловили на разни работи (хлебарство, кржчмарство, тжрговски агенти, градинарство и т. н.).

Стефан Караджа и Васил Иванов изпжрвен минали вжв Влашко, дето прекарали зимата, но като видели, че тамошните бжлгари още спят и си гледат мирно тжрговийката, градинарството и пр., не могли да се стжрпят и един ден прескокнали Дунава и се озовали в Бжлгария да будят раята.

IV. Учителство.

1863. — Завржщане. — Разкалугеряване. — Васил Иванов скроил да се завжрне в Карлово, дето имал свободолюбиви и родолюбиви другари.

По пѫтник той по-рано явил на майка си да му приготви калугерски дрехи. Всичко било извѫршено в Сопотския женски монастир, дето монахинята Християна била роднина на майка му и обичала Василя.

Един прекрасен пролетен ден (1863 г.) в Карлово изникнал като из под земята дякон Игнати, с расо, калимявка, с малка руса коса и едва набола брада. Симпатичното дяконче се явило в цѫрквата, заело певческото место и сребристия му глас се разлял над карловските богомолци. Другари и врѫстници се сѫбрали около него и той ги посветил в белградските сѫбития. Ала хлевоустието на клюкарите, интригите и гнева на вуйка му и на чорбаджиите, подозрителността, зложеланието и укорите на властите, бѫлгарски и турски, го накарали да извѫрши едно решително дяло на пук на всички карловски одумници. На врѫх Великден дякон Игнати пял и служил в цѫрквата по дяконски. Народа слушал хубавото пеене и се молил благоговейно. Сѫщия ден на второ вѫзкресение, местото на певец в цѫрквата заел някакѫв младеж, около 26 годишен, в бозови мирски дрехи, с гайтанлия салтамарка и надиплени шаячни потури. Никой не се взрял в него, мислейки го за някой млад учител от Сопот или другаде. Когато запял, всички се втрещили: дякона Игнати се преобразил в *Васил Иванов Гинин!* Всеки може да си представи, какво бучение е настѫпило в цѫрквата. Ураган от гняв, удивление и недоумение. Едни, особено чорбаджиите и свещениците, грозно осѫдили дѫрзостния дякон, а неговите другари, сѫбрани около него, тѫржествували и били готови да го защищават от всякакво насилие. За щастие в цѫрквата не станала никаква случка.

Разкалугеряването на дякона станало преди обед на Великден. С другарите си миряни той излязѫл на местността Алтѫн Чаир. Приятеля му и сѫчувственик хаджи Георги Попов, по негово настояване, отрязва с ножици русата, като коприна, коса на дякона. След това Васил запокитва калугерското рухо, облича се в нови светски дрехи, налага пюскюллия фес и с цялата си дружина тѫржествующ отива на второ вѫзкресение! Сега той се показва на карловци в истинския си вѫншен и вѫтрешен образ. И от сѫрце казал на сѫгражданите си: Христос Вѫзкресе!

Архимандрит Василий се разярил и поискал от властите да заловят и затворят немирника за кражба на коня му. Обаче роднините му го убедили да се откаже от това обвинение, защото турците можали при разпита да узнаят, че дякона е бил в Бялград и участвувал в нападенията против турския гарнизон, та можали да го осѫдят на дѫлѫг затвор или бесило. Архимандрита прежалил черния ат и се отказал от обвинението си.

1864 г. — Войнягово. За да се не стои без работа и да не дразни карловските злоезичници и подхранва турската подозрителност, Васил Иванов отишел и се главил за цѫрковен певец и учител в близкото с. Войнягово (в полите на Средна-Гора).

Тук той прекарал зимата. На децата преподавал четмо, писмо, смятане, пял в цѫрква, и получавал за това сѫвсем нищожна заплата с оскѫдна храна. Ала имало друго нещо, което хранело и крепяло неговата душа. Войняговчени, като жители на привилегировано село, понеже давали по-рано войници на турците, се ползвали с известни права, та свободолюбивия им дух не бил заглушен. Особено между младежите Васил намерил сѫрцати и верни другари. Училището зело да се пѫлни с отбор дружина, на която сладкодумния Васил разказвал с увлечение всичките си патила и подвизи из Бялград. Той описвал храбростта на доброволците и величието на войводите. Кумира му, както знаем, бил Стефан Караджа, чиито скокове били врязани в сѫрцето му. След приказките Васил запявал някоя народна хайдушка песен. Младата му дружина се вѫзпламенявала. Ала Васил не се спрял до тук. Той почнал да обучава вѫзхитените младежи на военен ред и гимнастика, каквито учил в Бялград. Това много допаднало на младежите, та при Даскал Василя се сѫбрали доста войняговчета. Войнягово е и хайдушко село. От средногорския врѫх Богдан до това село не е далеч. Горските пилета, що често шетали из планините, имали своите укриватели вѫв Войнягово. Чрез тях учител Васил влязѫл в сношение и с народните защитници. Стаята на певеца Василя, окачена с всякакви орѫжия, била винаги пѫлна с познати и непознати посетители. Бившия дякон сам готвел и хранел своите странни гости.

Така, следвайки своето естествено влечение, Васил неусетно се явил главатар на дружинка, готова да мѫсти на бееве и читаци за техните грабежи и потисничества над раята. Нещо повече, дружинката се заканвала да подигне народа за освобождение. При един случай неговата дружина показала майсторството и духа си. Между Войнягово и Джбени имало спор за мера. Един ден препирнята се развила в общо сблѫскване. Васил Иванов не се удѫржал. Той се явил на спорното място, а по него и дружината му. Станали сбивания и джбенчани се завѫрнали с пукнати глави. Властите отишли да потушават свадата, и там се научили, че даскал Васил се меси и помага на войняговчени, че той учил другарите си на някаква военна гимнастика, че бившия дякон бунтова младежите и употребява орѫжие. Турците го арестували и го откарали в Пловдивския затвор, дето лежал няколко време, докато свидетели освободили учителя като наклеветен.

1865 г. — Добруджа (Еникйой). Васил Иванов бил освободен от затвора, ала той не намирал мира и в цялата Карловска околия, та бил принуден да иде в Добруджа при Стефана Караджа, който бил родом от с. Бей-Даут (Тулченско). След дѫлги патила, под разни форми и с разни способи Войняговския бунтовник достигнал до Тулча, но не намерил когото тѫрсел. Тогава, за прехрана бил принуден да се глави за учител в село Еникой на пѫтя между Тулча и Баба-Даг. Щом стигнал, той запял в цжрквата и веднага спечелил симпатията на селените. Всеки намирал за добре да се види с новия гласовит учител. А той, вече доста праксан, можал да разговаря с тях сериозно по разни народни или селски работи. В Еникйой Васил Иванов прекарал зимата: пял в цжрквата, учил децата, па сжбрал и младежите, които посветил в белградските истории и в храбростта на Стефана Караджа. След това започнал и любимата си военна гимнастика. Надскачването по образеца на Караджата и надхвжрлянето с камжне били важни точки в неговата програма[1]. Гимнастическите и юнашките упражнения не били правени само заради младежки приятни развлечения. Те били продиктувани и от джлбока народна нужда.

Тжкмо в това време откжм Русия нахжлтала цяла сган татари и черкези, които руското правителство изпжждало от земята си и натиквало в Турция. Гладните тия и свирепи орди се нахвжрляли вжрху беззащитното бжлгарско население да го грабят, да нощуват в кжщите му и да безчинствуват най-отвратително. Селяните се намерили в чудо. Ето сега работа за нашия родолюбец. И тука, както вжв Войнягово, сжставил своя дружинка, с която ходел по седенки, по сборове, по сватби и тлжки да поджржа бодрост и да дава защита на угнетените от черкезите хора. Тжй Васил Иванов станал любимец на младежите „юнаци“ и на населението. В ближното село Башкйой, дето имало будни младежи, момците се запознали с новия учител, станали му верни другари и сжставили дружинка от 6 „юнака“ за защита на народната чест от черкези и татари. Но безпокойния дух не се заджржал джлго. Той се преместил в с. Конгас, учителствувал 3—4 месеца, направил изпит с децата през май, простил се с дружината си и изчезнал.

1866. — От Добруджа Васил Иванов се промжкнал пак в Карлово. На глава носел самур калпак — морско конче. Опитал се тук-таме да се залови на работа и да следва идеите си за подбуждане на младежите кжм бунтарство и стремеж за свобода, но срещнал голяма сжпротива. Турската власт помнела Войняговските му подвизи, та го преследвала на всяка стжпка. Братята му, майка му, зет му Андрея постоянно били викани по конаците да дават показания, кжде ходи Васил, отде е зел самурен калпак и каква работа вжрши. За да даде мира на роднините си и да се срещне с белградските си приятели, Васил решил да напусне Карлово; той минал през Шипка, Габрово, Ловеч и се прехвжрлил в Влашко.

V. Знаменосец в Балкана

Положението на работите в Ромжния.—Васил Иванов пристигнал в Ромжния в това време, когато там ставали важни промени. Бжлгарската емиграция се била вече много засилила. Тя се умножила по брой и по сѫстав. Всички недоволни от Турция, както и онези, които били недоволни от Сѫрбия, поради загубени надежди за война с В. Порта, се прибрали по разните градове из Ромѫния, дето работели усилено за повдигане напред бѫлгарското дяло. Раковски се поселил в Ромѫния още през 1864 г. Тука той издавал в. „Бѫдащност“ и „Бранител“. Около него се сѫбрали войводите и кроели разни планове за бунтове в Турско. През сѫщата година той изпратил две чети една до Тѫрново и една в Софийско. През 1865 год. той продѫлжавал своята книжовна дейност, учил войводите да не гонят частно отмѫщение, но да подкрепят сѫбуждането на народа за общо вѫзстание. Затова той дѫржал лекции по история на хѫшовете.

---

[1] Някои сжвременици казвали, че забитите камжни за надскачване стояли джлго време в селото. Другн пжк твжрдят, че нашия герой можал да прескочи бивол, както пасе ва жокяната

През 1866 г. в Ромѫния станала политическа промяна. Либералната партия свалила княз Куза. Турция се вѫзпротивила на това и заплашвала да обяви война на автономното ромѫнско княжество. Застрашените ромѫни се обѫрнали кѫм бѫлгарите да се приготвят за вѫзстание, та двата народа заедно да се борят срещу турците. Няколко бѫлгари на чело с учителя-вестникар Иван Касабов, бивш легионер на Раковски, сѫставили по сѫвета на ромѫните **„Таен сѫзаклет комитет“**, който си поставил за задача да подготви с помощта на ромѫните бѫлгарско вѫзстание. За целта се свѫрзала между бѫлгарите и ромѫните *„свещена коалиция“*.

Според ромѫнските планове, бѫлгарите трябвало да вѫзстанат и да отвлекат турските войски, докле ромѫните се вѫорѫжат, — сѫщото нещо, което и сѫрбите кроели и искали през 1862 г. Сѫбрали се в Ромѫния 800 души бѫлгари доброволци и ромѫнските офицери почнали да ги обучават на военно изкуство. Ала и тука се случило сѫщото, което порано станало в Бялград. Ромѫните, сѫс сѫгласието на Наполеона III, си избрали нов княз — Карол, от хохенцолерския германски род. Силите го одобрили и ромѫнското военолюбие изчезнало. Ромѫните се помирили с Портата и по нейно искане бѫлгарската доброволческа дружина била разпусната, а бѫлгарския Сѫзаклет Комитет разтурен. Измамените бѫлгари се много огорчили, но не се отчаяли. Комитетските членове написали на френски език книгата: *„Бѫлгария пред Европа“* и я изпратили до великите сили, а до Високата Порта, изпратили едно *изложение* (мемоар), в което се мѫчели да убедят турското правителство, че в негов интерес било да даде автономия на Бѫлгария, и султана да се прогласи за „цар на бѫлгарите“. По този начин щяла да се сѫздаде силна двойна (дуалистична) дѫржава от Турция и Бѫлгария. Русия неодобрила тая постѫпка на комитета, а цариградските бѫлгари по нейно настояване го нарекли „самозван“ комитет. Раковски, който бил през това време в Русия, се завѫрнал в Ромѫния, та и той се обявил против „тайния сѫзаклет комитет“, па сѫставил „Вѫрховно бѫлгарско началство“, сѫбрал пак хайдутите около себе си и написал *„Закон за горските чети“*. С Раковски вѫрвели старите войводи Панайот Хитов, Филип Тотю, Хр. Македонски и др., които се отказвали да правят отделни хайдушки походи из Балкана, а се сѫгласявали да работят задружно под една обща команда, а именно под рѫководството на Раковски.

1867. — Васил Иванов в Букурещ. — В тоя момент тѫкмо пристигнал Васил Иванов в Букурещ и заварил бѫлгарските войводи в трескава дейност. Раковски тѫкмял да изпрати през пролетта 10 чети в Балкана да сѫбуждат и подготвят народа за голямо вѫзстание. Писма и покани се изпращали на всякѫде до младежите да се записват доброволци за проектираните четнишки походи. Всички тѫрговци и заможни бѫлгари в Ромѫния били поканени да дават средства, и те, макар да се делили на партии (едни били да се чака сѫгласието на Русия и Сѫрбия, други не одобрявали Раковски за неговия буен и своеволев нрав), все пак помагали с пари и други неща да се работи за сѫбуждането на Бѫлгария. Кѫм страната на Раковски за бунтове и чети стояли войводите Хаджи Димитѫр, Стефан Караджа, Панайот Хитов, дядо Желю, Балкански и др. Наш Васил Иванов веднага се присѫединил кѫм тях и се записал доброволец в четата, която щял да води Панайот Хитов. Момчетата се обличали и вѫорѫжавали през зимата.

Другата група бѫлгари, — по-умерените, тежките тѫрговци и занаятчиите, намирали, че действията на Раковски с чети не ще бѫдат полезни за народа. Четите нема да дигнат населението на орѫжие. Турците ще вземат повод от появата на

тия чети, ще се нахвѫрлят вѫрху мирната бѫлгарска рая, та ще я изколят, ограбят, ще опожарат селата и градовете. Затова те искали по-рано да видят, дали Русия и Сѫрбия ще дойдат на помощ. С такива убеждения бѫлгари особено се групирали около сдружението „Добродетелна дружина“, в чийто редове влизали най-богатите бѫлгари, които се стремели кѫм политически сѫюз с Русия и Сѫрбия. Тия бѫлгари сѫщо искали освобождението на бѫлгария и давали пари на хайдутите, но били убедени, че без Русия народа не може да се освободи. За това те често посещавали руския консул в Букурещ и искали упѫтвания от него. Русия сѫветвала бѫлгарите да се спогодят сѫс сѫрбите. Подкачили се за тая цел преговори и през март 1867 г. се свикал в Букурещ **сѫбор**, на който присѫтствували до 80 души, представители от Русе, Шумен, Сливен, Свищов, Одеса, Галац и други градове. Сѫбора обсѫдил предложението на сѫрбите за сѫюз между двата народа и решил:

1) Между бѫлгарите и сѫрбите се свѫрзва братско сѫединение за образуване на едно общо **югославянско царство.**

2) Югославянското царство се сѫставя от Сѫрбия и Бѫлгария, която обнема земите Мизия, Тракия и Македония.

3) Двата народа ще имат автономно управление с едно общо народно сѫбрание и министерски сѫвет с министри от двата народа.

Сѫборѫт избрал комисия да иде в Бялград и да поднесе това негово решение. В това време сжрбите имали спречкване с турците за погранични случки. Отношенията били натегнати, та били наклонни да приемат решението на бжлгарския сжбор в Букурещ.

Ала през априлия, когато избраната депутация от сжбора потеглила за Бялград, хората на Раковски прецапали Дунава с оржжие на рамо и се намжкнали в бжлгарските планини.

Четата на Панайот Хитов и Филип Тотю. — Раковски неодобрявал нито мемоара на Касабовия комитет до султана за сжединение на Турция с автономна Бжлгария, нито решението на сжбора за сжединение на Бжлгария и Сжрбия в едно югославянско царство, защото не виждал да излезе за Бжлгария никакво добро от тия сжюзи. Той вярвал само в едно, че свободата се добива с оржжие в ржка от самите покорени народи. „Народа сам трябва да извоюва свободата си“, думал Раковски. За това той упжтвал войводите, какво да правят, кога минат в Бжлгария, заклевал ги да не губят време за лични отмжщения, а да преследват главната цел — общо вжзбуждане на народа.

Вместо кроените 10 чети, приготвили се две. Едната под воеводството оа Панайот Хитов, а другата под онова на Филип Тотю. Всяка чета сжстояла от 30 — 40 души юнаци. Нашия юнак Васил Иванов пожелал да иде с Панайота Хитов, който го избрал зарад смелостта и пжргавината му за знаменосец. Това било голямо отличие за бившия дякон и то много задоволило неговия копнеж да се бори за свободата на роба.

Четата на Хитова минала на 28 април Дунава около Тутракан и се насочила през Дели-Орман и Тозлука за Сливенския Балкан. Знаменосеца носел знамето завито под пояса си и чакал да стигне в Стара-Планина, за да го извади и развие. Това щяло да бжде знак за народа, че е наближил деня да се счупят робските вериги. Впрочем целта на тия две чети не била да дигнат народа на вжзстание, а да разберат, готви ли се той за такова, да го насжрдчат и да му кажат, че свободата му се намира в неговите ржце. След ред схватки с турски потери и татари, четата се промжкнала по река Тича, през Герлово, Котел и Жеравня, та се изкачила на Сливенския балкан, на вжрха *Бжлгарка*, старото гнездо на Хитова. По пжтя били избити няколко турци, а на бжлгарите войводата пращал „много здраве“, и да се готвят за големия ден. Мжлвата за идването на Хитова с отбор дружина в Стара-Планина бжрзо се разнесла по тракийското поле чак до Пловдив. Фантазията на измжченото население обличало хайдушката дружина в страшни образи. Разказвало се, че планината гжмжала сжс хиляди хвжркати юнаци с огнени ножове и самострелки пушки. Златния лев на величественото знаме развява грива на в. Бжлгарка. Смели момци от Ямбол, Карнобат, Стара-Загора се явили при войводата да питат, дошло ли е време за тржгване. Войводата разпитал за оржжието, за потребния добитжк, за храна и т. н., та видел, че нищо не било приготвено, както трябвало. Затова посжветвал младежите да се вжрнат и да се погрижат за приготвяне на потребните неща, па да сжбират и повече сжрдцати люде. „Аз разбрах, свидетелствува Панайот Хитов в своите разкази, че *бжлгарите още немат организация!*“

От вестник „Македония“ Хитов се научил, че Филип Тотю бил разбит от турцит и само с 4 момчета достигнал до Стара-Планина, някжде кжм Мара-Гидик или Троян. По тази причина и Хитов трлжгнал по планината да намери Тотя.

Когато Хитов с четата си стигнал до *Амбарица*, знаменосеца му Васил Иванов поискал позволение от войводата да се спусне в Карлово, да се види с майка си, която много обичал, и да земе някои потребни неща за дружината. Васил стигнал в града и влязал в кжщата на Христо Райков. Бил облечен в бозови дрехи. Другарите му веднага се сжбрали и той им казал, че дружината е в планината; после пратил едно малко момче да поиска от една работилница 8 чифта мешинени готови цжрвули. Мжлвата за явяването на бившия дякон с хайдушка дружина веднага пропжлзяла като змия, из града и знаменосеца поел пжтя за планината кжм вярната и сговорна дружина. В това време се разтичва и турската потера. Някакжв бабаит, бивш турски офицер, се заел да лови живи хайдутите. Панайот Хитов се научил затова, та разпоредил момчетата си да земат позиции. След малко ето че потерата се пода-

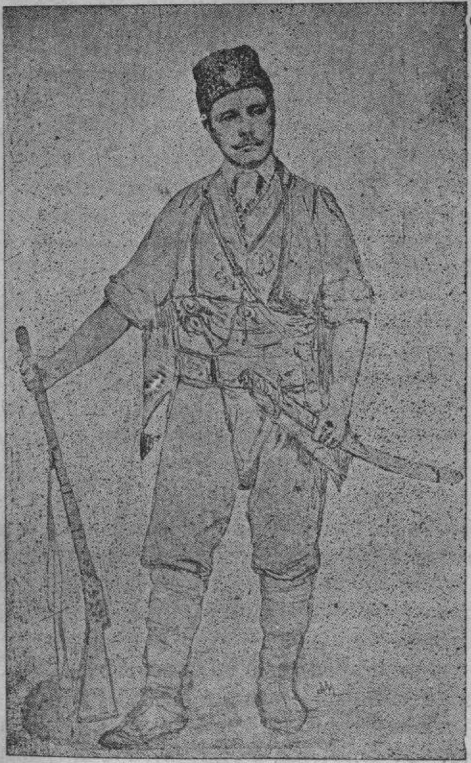

ВАСИЛ ИВАНОВ
вжв форма на знаменосец.

ла. Напред вѫрвял главатаря, преоблечен в овчарски дрехи, за да измами наводните хора. Ала стария хайдутин не се мами. Той заповядал на юнаците си да чакат. Когато турците наближили сѫвсем, Хитов дал знак. Пушките запукали и офицерина се гѫтнал на земята. Другарите му се разбягали.

Четата след тази случка при Карлово продѫлжила пѫтя си. Знаменосецѫт изостанал. Той бѫрзо се затекал на уреченото място, но четата била вече отминала. Стар овчар упѫтил юнака и той ударил напред, па намерил дружината си. Хитов стигнал Троянския монастир, отдето се насочил през Тетевен и стигнал в Златица. Тук Хитов се срещнал с Филип Тотя. Плана на войводите в Ромѫния бил, като минат Дунава, да стигнат до Стара-Планина, около Сливен—Твѫрдица, и оттам, като се сѫберат наедно, да разберат духовете в Бѫлгария. Ала случила се злочестина. Тотю минал Дунава при Свищов (17 май) ударил се с турците при с. Вѫрбовка, пробил потерата и минал. Над Килифарево при турското село Ялово (дето били преселени найлошите турци) четата отново била заградена. Тука някои от четниците били убити, други ранени, трети се изгубили, та войводата останал само с 4 верни другари. С тях той стигнал в Златица, дето се срещнали двамата войводи. И Хитов, и Филип Тотю се убедили, че народа сѫвсем не е готов за вѫзстание. От Златица войводите с дружината потеглили през Етрополския Балкан кѫм Орхание. Златишкия пристав ги посрещнал с потера. Войводите пробиват турската верига и минават. Софийския околийски началник преградил отново пѫтя на войводите. В боя началника пада убит. Черкезка тайфа се явява около Искѫра, но и тя бива разпрѫсната. Дружината покрай Вратца стигнала до Берковица и оттам сѐ по билото на планината чак до Княжевец, дето и навлязла в Сѫрбия. Срѫбските власти посрещнали дружината благосклонно. Дали на войводата Хитова 20 турски желтици за храна на момчетата и предложили всеки да си избере място за живение. Войводата Хитов и знаменосеца му отишли в Бялград. Там Хитов получил 50 лири от Христо Георгиев, брат на Евлогия, членове на „Добродетелната дружина“ в Букурещ, да прекара зимата.

IV. В легиона за бѫлгарски офицери.

1867. Срещата на двете освободителни течения в Бялград. — И тѫй, мѫжете на горските подвизи, на хайдушките приключения, от вѫрховете на Стара-Планина стигнали в Бялград и там срещнали мирните хора от „Благодетелната Дружина“ в Букурещ, които смятали, че с взаимни отстѫпки и спогодби сѫс сѫрбите и под покровителството на великата славянска дѫржава Русия, ще се освободят бѫлгарите и ще заживеят в едно югославянско царство. Преговорите на хората от Букурещ се придружавали от някои добри разпоредби на срѫбското правителство. По сѫвета на граф Игнатиева сѫрбите отворили военна школа за южните славяни.

През август нея година в Бялград се свикал сѫбор от югославянски младежи, които обсѫждали и решавали, как да се постигне великата идея за *югославянска федерация* (сѫюз), в която да влизат като равноправни членове сѫрби, бѫлгари, хѫрвати и словинци. Бѫлгарите и част от сѫрбите трябвало да се освободят от турците, хѫрватите от маджари и словинците от австрийци. Голяма препирня се подигнала по вѫпроса: какво управление да има бѫдещата югославянска голяма дѫржава — монархия ли (с цар, крал) да бѫде, или *федеративна република*. Идеята за федеративна република се заемала от Швейцария и от *италиянските* републиканци, които тѫкмо през тези години достигали своето народно обединение и уреждали своето дѫржавно управление. Имената на италиянските революционери и неуморими борци за свободата, *Гарибалди* и *Мацини*, били в устата на всеки вѫодушевен младеж като символ на идеал и напредничавост.

В тоя сѫбор на югославянските младежи зел участие като представител на бѫлгарските младежи и нашия писател *Любен Каравелов*, едва що пристигнал от Москва. Бѫлгарски войводи се явили в хайдушкото си облекло и поздравили сѫбора. Поздрав на сѫбора изпратили и бѫлгарските хѫшове от Гюргево. Раковски не можал да отиде на тоя сѫбор, защото бил тежко болен 1). Решенията на сѫбора били благоприятни за разбирането на южното славянство.

Докато се водели споровете и преговорите за сѫюзи, сѫрбите се готвели за война с Турция. Пограничните спречквания между турци и сѫрби почнали. Сѫрбия мобилизирала част от войската си. Вѫодушевлението било голямо. Бѫлгарите щели да се бият рамо до рамо с южните славяни. За подготовка на чиновници и офицери на нова Бѫлгария, много бѫлгари били приети в университета, в гимназиите и в военното училище в Бялград. Срѫбското военно министерство отворило през септември специален военен курс за подготовка команден персонал за бѫлгарската войска. До 200 бѫлгарчета се записали и били приети в военната школа, дето се формирал тѫй наречения „*бѫлгарски легион*“, чиято подготовка е била вѫзложена на срѫбски офицери. Курса имал за цел да подготви офицери и подофицери в идното народно вѫзстание. В тоя легион постѫпил и нашия знаменосец Васил Иванов, бившия дякон. В сѫщия легион постѫпил Ангел Кѫнчев от Трявна и Димитри Косовац (с неизвестно месторождение), познат сетне по името Димитѫр *Общи*. Ангел Кѫнчев бил с по-голямо образование, та го поставили в отделението за офицери, а Васил Иванов и Димитѫр Косовац, които имали слабо или никакво образование, ги турили в отделението за подофицери.

Започнало се преподаването в школата. Легионерите били разделени на роти (чети), имали

---

1) Щом Раковски узнал за злата сѫдба на четите, той паднал на легло и на 8 октомври починал.

теоретическо обучение и практически военни упражнения. Цялата бѫлгарска колония в Бялград често посещавала легионерите и се наслаждавала от военните упражнения. Празничен ден легионерите добивали отпуск да се разходят из града. Те посещавали Любена Каравелова и другите бѫлгари, с които говорели за освобождението на Бѫлгария и водели препирни за управлението: монархическо ли да бѫде, или републиканско. Ангел Кѫнчев се изсочвал като начетен младеж и спорел с Каравелова по политически вѫпроси. Васил Иванов сѫс своя природен ум проумял, че републиканското управление е по-народно, та се привѫрзал всецяло кѫм тази идея, която не напуснал дори до бесилката. В тия разговори зреяла мисѫлта за обща организация на бѫлгарските бунтовници по образеца на италиянските.

Васил Иванов става Васил Левски. — Един празничен ден бѫлгарската колония се сѫбрала на веселба. След обеда около града обикновено се започвали игрите: стреляне в цел, борба, хвѫрляне камѫне, тичане, катерене по дѫрвета, прескачане плетища и огради и т. н. В тия игри нашия карловец показал своето ненадминато изкуство. С подвижността на своите мисци, с бѫрзината на своите нозе, с ловкостта на своите рѫце Васил излязал прѫв между другарите си. Тука в разговорите Васил разказал за скоковете на Караджата. И при един удивително висок и широк скок Васил прерипнал широкия окоп на старото турско укрепление. Тогава Любен Каравелов вѫзхитено извикал:

— Това е *левски скок!*

И дружината подела „Левски", па нарекла бившия дякон — **Васил Левски**, тѫй както Стефан добруджанеца бил наречен *Караджа* (сѫрна). Васил приел това прозвище и почнал да се подписва: Васил Левски.

И ние отсега нататѫк ще именуваме карловския дякон и апостол сѫс сѫщото име.

Бунтове в легиона. — Левски болен. — Докато легионерите усѫрдно се обучавали с надежда, че скоро ще настѫпи война между Сѫрбия и Турция, та и те веднага да заминат за Бѫлгария, изведнаж сцената се менява. Княз Михаил се срещнал с унгарския министр граф Андраши, който му дал друг ум и други по-примамливи обещания. Руското покровителство над южното славянство било представено от австрийци и маджари, като опасно за свободата на самите славяни. Михаил отстѫпил от своите убеждения, уволнил министра Гарашанина, подѫржника на балканската федерация и идеята за югославянско царство била напусната. Бѫлгарските легионери вѫв военната школа изгубили всякаква надежда за близка война и вѫзстание, та се преизпѫлнили с гняв и негодувание. Те поискали да ги пуснат с орѫжие да навлязат в Бѫлгария. Срѫбското правителство ги поканило да потѫрпят още малко. Но имало буйни глави, които не искали да чакат. Правителството помолило Панайот Хитова, като влиятелен войвода, да иде и придума момчетата да не правят безчиние. Ала и това не помогнало: бжлгарите се оплаквали, че не им давали достатжчно храна, не им плащали обещаното месечно вжзнаграждение и най-сетне негодували, защо ги мамят, че уж щяло да има скоро война.

1868. — Минала зимата. Между легионерите имало няколко с лошо поведение, напивали се често и те правили най-големите скандали. Обаче имало и сржбски преподаватели в школата, които оскжрбявали бжлгарите, а един проповядвал, че додето на Балканския полуостров се говорело „помози Бог“, до там било сѐ сржбска земя и сржбски език. Според сжщия преподавател сржбската земя се простирала до река Янтра. Това много огорчило младите бжлгарски патриоти и половината от тях напуснали школата през пролетта (март), па заминали за Влашко. Васил Левски през това време страдал от сериозна стомашна болест, та останал в школата.

След малко обаче в Сжрбия станал преврат. Недоволната партия от управлението на Михаила Обреновича направила сжзаклятие, та една нощ (през май) сжзаклятници влизат в двореца му в ближното до Бялград предградие Топчи-Дере и го убиват. Вместо него за княз на Сжрбия бил поставен Милан сжщо от рода на Обренович. Започват се в Бялград арестувания. Любен Каравелов бил подозрян като участник в сжзаклятието и противник на властниците, та избягал през Дунава. Но в Унгария по искане на сржбското правителство бил арестуван и хвжрлен в Будапещенската тжмница, дето лежал 6 месеца.

Наместника на Михаила, Милан, както и новия му пржв министжр (Кристич) се опитали пред великите сили да добият от Турция това, което искали сжрбите. Наполеон III се намесил пред султана в Цариград и турците си изтеглили войската от сржбската територия. Освен това и турския гарнизон по-рано бил дигнат от Бялград. С това Сжрбия донейде била удовлетворена, та сжрбите сжвсем се смирили. Войводите Хитов, Илю и Цеко били пенсионирани от сржбското правителство, за да ги има винаги под ржката си. Останалите бжлгарски легионери в школата се вжзбунтували наново, почнали да вилнеят по улиците, та всички били изпждени от училището и от Сжрбия. Голяма част отишли в Влашко. Ангел Кжнћев отишел в Чехия да се учи, а Васил Левски поради болестта си останал в болницата. Едвам след една сполучлива операция в стомаха Васил Левски се отжрвал от смжртта, но бил много слаб, та не можел да предприеме нищо важно, нито някакво джлго пжтуване. Той слушал сжс свито сжрце, как Хаджи Димитжр и Стефан Караджа сжбират, обучават и обличат белградските му другари за поход в Бжлгария, ала той, любителя на Балкана, обожателя на народа си, заклетия враг на турската тиранска власт, бил принуден да остане в бездействие. Четата на Хаджя Димитра и Стефан Караджа сжстояща се от 128 добре вжоржжени юнака, минала Дунава на 6 юни, но както е известно, тя не получила: Караджата бил пленен в битката при Севлиево и откаран в Русе, дето умрял в тжмницата от раните си, а Хаджи Димитжр славно загинал за свободата на Бжлгария на вжрха Бузлуджа над Шипка.

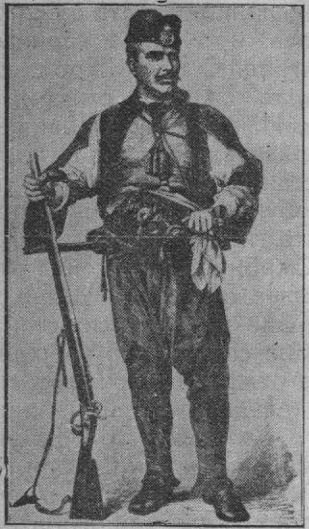

Хаджи Димитжр

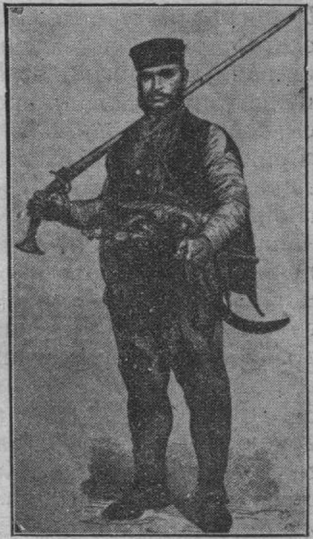

Стефан Караджа

След оздравяването си Левсси излязал от Бялград и тржгнал за Бжлгария. Пристигнал в Зайчар, но не го пуснали през границата, та застоял няколко дни; срещнал се с бжлгари и почнал да

развива идеи за освобождение на Бжлгария, а зайчарчени, като бжлгари, трябва да милеят за своето отечество. Сржбските власти не одобрили тази негова агитация, арестували го и го тикнали в затвора за няколко дни. От тая случка Левски намразил безвжзвратно сжрбите. Когато го освободили, той заминал за Влашко, понеже пжтя му за Бжлгария не бил свобооен.

ДЯЛ II.

Апостолство.

VII. Предкомитетни обиколки.

1868. — Защо народа не се дига? — Несполуката на Хаджи Димитра обезсърдчила в Влашко хората около *Българския сзаклет комитет* под председателството на Иван Касабов, понеже с помощта на тоя комитет е била облечена и въоржжена четата. Настжпило отчаяние, комитета престанал да се сжбира и делото замряло. Появили се ред несжгласия, от които изтекли взаимни обвинения и подозрения. Неуспеха насжрдчил старата група около „Добродетелната дружина" да засили позицията си, че с чети не се вжрши работа и че без чужда помощ България не може да се освободи.

Това положение заварил Васил Левски, когато през есента, освободен от Зайчерския затвор, пристигнал вжв Влашко. През това време Каравелов лежал още в Будапещенския затвор. Левски обиколил бжлгарите и белградските си приятели из няколко града, срещнал се с Ив. Касабова, редактор на „Народност", който олицетворявал вжв

Влашко революционната идея след смжртта на Раковски. Групата на Касабова, наречена „млади", не била силна, нито строго организирана, но все пак тя носела повече бунтовен характер в противовес на консерваторите— „старите" около „Добродетелна дружина". Левски влязал в Касабовата група сжс своите идеи и своите схващания като деец и поискал да работи. Той бил вече 31-годишен мжж, с напжлно зрели сжждения и определен мироглед. Той не бил от онези хора, които могат да стоят праздни и да чакат други да наредят работа за тях.

Левски се запитва, на какво се джлжи несполуката на Хаджи Димитра? Защо народа не се дига или поне не подпомага четите? Този вжпрос естествено си задавал всеки сжзнателен патриот бжлгарин вжв Влашко, ала Левски е бил в положение да даде най-правилен отговор. Между емигрантите бжлгари в чужбина по-рано лекомислено се разпространявала мжлвата, че народа вече не искал да тжрпи турското иго, че той е готов да стане, но немало кой да го поведе. Всички вжзлагали надежда на Хаджи Димитра и Стефан Караджата, които сжс своята популярност и с вжоржжената си дружина могат да увлекат всички на вжзстание. Но какво излязло? Четата минава Дунава, води ред сражения с турците, а раята не мжрда ни от село, ни от град. Нещо повече, изплашената от минали погроми рая се крие и отбягва четниците. А Левски знае причината на това.

Народѫт е убит телом и духом по турските чифлици и мандри, той е потиснат от черно тегло; не е подготвен ни да слуша, ни да мисли, ни да работи. Ето поле за благородна работа. Затова той решава да се прехвѫрли в Бѫлгария, да обиколи градове и села, за да буди духовете, особено да разбере, какво впечатление е направила на масата Хаджи Димитровата чета, за действията на която се носели из Влашките градове хиляди легенди.

Идеята за общонародна организация, чрез вѫтрешна проповед узрявала у Левски постепенно, и тя именно добивала за него двигателна сила. Тази идея Каравелов посеял между легионерите още в Бялград, ала никой не се проникнал от нея тѫй, както Левски. Заслугата на Левски се сѫстои в това, че той пѫрви почва да служи на тази идея, пѫрви поема вѫрху си тежкия крѫст да ѝ бѫде апостол и в нейно име да буди народа. Левски познавал добре бѫлгарите и турците. За това той винаги действувал много опипом, предпазливо, мѫдро и предвидливо. Надарен с неизчерпаема енергия, с необикновена подвижност и срѫчност, той не се увлича в прибѫрзани надежди и заключения. Наблюдателното му око не го излѫгвало в работата, и ние го виждаме да пипа много внимателно и да крои много дѫлбокоумно,

Изходище. — Когато пристигнал в Турно-Магурели, Левски се запознал с *Данаил Попов*, родом от Плевен, тѫрговец в Турно-Магурели. Другаря на Левски в легията Христо Иванов Големия, от с. Какрина (Севлиевско) бил приятел на Данаила Попов, та му представил бившия дякон като един от най-способните, най ревностните и безстрашни работници за освобождението на Бѫлгария, знаменосец на Хитовата чета, който по срѫчност, по трезвеност, по безкористие надминава всички познати дейци.

По този начин тѫрговеца Попов и знаменосеца Левски се сближили, станали верни и преданни до смѫрт приятели и сѫтрудници. Данаил Попов бил не богат тѫрговец-бакалин и крѫчмар, но бил разпален и искрен патриот. От своите средства той давал, колкото можал, за народното дяло, а когато парите му недостигали, той трѫгвал между другите бѫлгари тѫрговци, та сѫбирал доста крупни суми, които раздавал лично на народните хора за храна, за дрехи, за пѫтуване и за орѫжие.

Тѫй, Левски оценил Данаила Попов като извѫнредно потребен човек, който под бакало-крѫчмарския си занаят и под покрива си в Турно-Магурели ще приема на подслон и ще подпомага народните работници, за да могат те по-лесно да сноват между Влашко и Бѫлгария. Той му доверил всецяло народното дяло, та Данаил станал *средище* на новините, *станция* на пощата от Турско за Влашко и обратно. Според това Турно-Магурели станал *изходен* и *входен* пункт на революционерите.

Срещу Турно-Магурели се намира Никопол, ала тоя град е бил с $^3/_4$ турско население и силна турска стража в старовремско укрепление. Апостолѫт е минавал ноще или дене, според случаите и обстоятелствата, отбивал се у приятели и закрилници, но не се е застояваля града, а веднага потѫвал вѫв вѫтрешността: Плевен—Ловеч. В Плевен Левски бил приеман от брата на Данаила, *Анастас поп Христов*, а в Ловеч — от поп *Лукана*. пак по препорѫката на Данаила.

Града Ловеч, като централно място в Северна Бѫлгария, близо до Стара-Планина и *Троянския проход* за Карлово, бил избран от апостола за постоянно седалище или скривалище. Покрай местоположението Левски намерил в града добри сѫчувственици и сѫтрудници. верни приятели и укриватели в лицето на поп Лукана и неговото патриотическо семейство, а особено у дѫщеря му *Велика* поп Луканова, по мѫж *Хашнова*.

В началото на декември (6) 1868 г. Левски минал през Турно-Магурели, зел пари от бѫлгарските тѫрговци патриоти и преминал в Бѫлгирия. Според писмата на сѫщите тѫрговци, Левски обиколил много градове из Северна и Южна Бѫлгария. Препорѫчан бил на всекѫде до познати лица, с които Левски се срещал, като тѫрговец. Задачата на тая обиколка била да се опознае с някой родолюбци, да сее и засили всѫде идеята за освобождение, да сближава в името на тая идея повече младежи, които, сѫбирайки се на разговорки, непрекѫснато да подхранват и поддѫржат борческо настроение. Тази нова струя на освободителна мисѫл

Левски залягал да се промѫква успоредно с засиленото цѫрковно движение, подпомагано, крепено и рѫководено от заможната класа, младите чорбаджии по градовете, от еснафите и духовниците, които от свое гледище и за успеха на борбата си с гѫрците, имали тактика да хвалят и величаят „славния“ султан Асиса, като „мѫдѫр“ цар, а правителството като „правдолюбиво“, „честно“, „великодушно“, „бащинско“ и т. н. Левски в срещите си с тѫрговци, еснафи, учители, свещеници, изтѫквал, че освен цѫрковни, народа има и политически копнежи за обща свобода, та насочвал подготовката му и за политическа борба.

През тази обиколка Левски не е основавал революционни комитети, защото едва ли е могѫл да посвети в тайната по 2—3 души в един град, поради страха от турската власт, която била разтревожена от Х. Димитровата чета. Па и слабото сѫзнание на раята не са му давали благоприятни условия за това. В обиколката си минал през Карлово и стигнал до Пловдив, дето навестил стари другари от белградския легион (Д. Рашко и др.). Младежите навсякѫде слушали апостола, зимали и чели донесените от него вестници (Дунавска Зора и сѫчин. на Раковски) пеели бунтовни песни, мечтаели за бунт и толкова . . .

1869. — Втора предкомитетска обииколка. — През месец февруари (24) Левски се завѫрнал от Бѫлгария в Турно-Магурели и оттам заминал за Букурещ да се срещне с Касабова. Тук той изложил пред редактора на „Народност“ впечатленията си от Турско, а те били, че младежите вѫзприемат мисѫлта за вѫзстание, обаче очакват да се яви отвѫн някаква по-голяма сила, отколкото четата на Хаджи Димитра. Мнозина из народа шушукали, че ще се явят войводите Панайот Хитов и Филип Тотю с хиляди вѫорѫжени момци, та ще дигнат и поведат народа. В сѫгласие с това народно очакване Левски предлага своя план: да се свикват и записват колкото е вѫзможно повече четници и сѫчувственици, да се достави орѫжие, да се приготви прокламация кѫм народа и да се изпрати известие до приятелите в Тѫрново, Сливен, София, Карлово, Перущица и т. н. да бѫдат готови за пролет. Прокламацията Касабов написал на бѫлгарски и турски език, и я напечатал в стотици екземпляри с подпис: „Привременото бѫлгарско правителство“.

През март Левски и Касабов повикали с писма Хитова от Бялград и Филип Тотя от Одеса да дойдат в Влашко и да се турят на чело на новото народно движение. Но и двамата тия войводи не се отзовали на поканата. Очевидно било, че Хитов се намирал под влиянието на срѫбското правителство, което вѫздѫржало бѫлгарите от вѫзстание. По-сетне Хитов пристигнал в Букурещ, пратен от срѫбското правителство да придумва хѫшовете да не повдигат никакво движение в Бѫлгирия, защото Сѫрбия и Русия не щели да помогнат.

При тия обстоятелства Левски отново потеглил за Турция да продѫлжи своята агитация. Той разбрал, че каквото има да става, то ще се прави с вѫтрешни хора, защото вѫншните се намирит под разни чужди влияния.

Обикновено Левски е пѫтувал винаги тайно, като тѫрговец, под име Васил Иванов, или под друго име, в пазвата с няколко паспорта и пѫтни билети. В тайните ѫгли на дисагите му се таили прокламациите, които раздавал между познати от пѫрвата обиколка. В пѫтуването си апостола се обличал ту като калугер, ту като овчар, ту като турчин, ту като префинен гражданин, за да избегне сѫмненията и подозрителността на турските власти. Като стигнал Тѫрново, Левски се научил, че другаря му от легията на Раковски (1862) в Бялград, калугера Матей Петров, се намирал в Преображенския монастир. Веднага отишел при него и двамата приятели от Бялград се пригѫрнали.

Отец Матей бил сѫщо един от безпокойните духове в онези немирни времена. Той бил от Ново-село (Тѫрновско), останал на 10 години сирак, служил по хорски кѫщи, подстрижен послушник в Преображенския монастир. Увлечен от светогорски проповедници, пешком отишел в Света-Гора, дето престоял 12 години. А по-сетне, подаден на влечението си, пѫтувал чак до Божи гроб (Иерусалим), скитал из Русия, Влашко и Сѫрбия. Па и и кога се заврѫщал в Бѫлгария, не го свѫртало на едно място, но пѫтувал безспирно от село на село и от град на град, за което получил прякора *Миткалото*. В празднични дни пред цѫрквите продавал разни цѫрковни книжки, житиета, молитвеници, песнопойки и др. Бил човек доста начетен, знаял много практически работи, лекувал с билки и дори се опитвал да построи мелница без двигателна водна сила. През 1862 г. се случил в Бялград, постѫпил в легията на Раковски, бил се срещу турския гарнизон и бил ранен на няколко места, Там се запознал с Василя — дякона от Карлово.

Левски поискал да използува неговото познанство сѫс селяните и гражданите, та го зел за сѫпѫтник по обиколката си. Матей Петров, наречен Преображенски, бил много подвижен, калугер, бѫбрив, свободолюбив, обожател на Раковски, ала идеята за свободата не била вѫздигната в неговата душа с такава сила и яснота, като у Левски. Матей Преображенски често сѫс своите книги в големите монастирски кожени дисаги разнасял и забранените сѫчинения на Раковски („Дунавски Лебед“, „Горски пѫтник“, „Няколко речи о Асеню Первому“ и др.), които скришом продавал на някои развити или богати бѫлгари с порѫка да ги прочетат, па да ги пазят от турско око, защото четците ще намерят, затвора, а може би и бесило. Матей говорел често за бунтовни работи, но поради това, че се носел ужасно нечисто и окѫсано, и поради несериозния му тон, народа го броил за лек човек — *миткало*, неотговорен за думите си. Двамата стари приятели и монаси, сега облечени пак по калугерски, според казванията на свидетели-сѫвременици, обиколили доста села из тѫрновско, Горня

и Долня Ореховица, Полекраище, Лясковец, Елена, Трявна, Дряново, Габрово; минали и в Тракия, дето обиколили: Казанлѫк, Ст.-Загора, Чирпан, Пловдив (през май), Перущица, Т.-Пазарджик, Карлово, Копривщица, Панагюрище, София и през Етрополе се завѫрнали в Ловеч. Отец Матей продавал своите книжки, а Левски се срещал с младежи, сѫс стари хора и чорбаджии, разнасял в. „Дунавска Зора“, издаван от Д. Войников в Браила, подхвѫрлял им дума за освобождение, за вѫзстание, за орѫжие и раздавал напечатани прокламации[1]. Младежите, макар в ограничен брой, се увличали, вѫображението им се разигравало, обаче старите, опитните, патилите от турския ятаган, както и богаташите по интерес и за спокойствие, намирали, че плановете на Левски не могат да доведат добри сетнини, ако не дойдат на помощ вѫншни християнски дѫржави (Сѫрбия и Русия). Освен това, него време всички се вѫлнували от борбата с гѫрците, та нямали нуждното спокойствие и тѫрпение да се проникнат по-дѫлбоко от идеите на Левски. Старите приятели на всякѫде били отново обиходени и апостола останал зачуден, като видел, че почти никѫде привѫрженицте не са се увеличили. Дялото вѫобще се движело мудно. Това нещо е твѫрде обяснимо. Ние и днес виждаме, колко мѫчно проникват нови идеи в нашето общество, макар да не са свѫрзани с някаква опасност, макар да нема неприятелска власт и макар училища, вестници, списания, сказки, сѫбрания и т. н. да идат в услуга. А какво е било него време — преди 55 години? Липсвали са и най-малките условия за духовен живот, за идейно обединение, а още повече за бунт срещу вековен зѫл господар. Младежите се задоволявали да отварят читалища, ала вѫзрастните нито имали навик да се сѫбират, нито смятали, че е полезно да дават пари за такива работи. Само отделни единици, по-сѫбудени, по-смели, шепнишком се уговарвали да се сѫбират в читалището, донасяли в пазвите си по някоя книжка, някой задграничен вестник, прочитали нещичко, поприказвали, настроявали се сѫс сладки надежди и тихо се разотивали, за да забравят на другия ден, залисани в дневната си работа, копнежите и вѫжделенията си.

---

[1] Архив. на Найден Геров, т. I, стр. 296.

Левски обикалял цяло лято, вѫзпламенил доста младежѝ и през есента се прибрал в Букурещ.

Случка с дрехата. — През тая си обиколка Левски насмалко щял да падне в рѫцете на полицията. Благодарение обаче на своята пѫргавост и сѫобразителност, той се отѫрвал лесно.

Полицията в Карловó винаги стояла на щрек, защото тя знаяла, че Васил Иванов Гинин, разкалугерения дякон, чието име гѫрмяло от уста в уста, е немирен човек, и че той ходи с хайдутите в Балкана. Скитанието на Панайота Хитов и Филип Тотю с момчетата през 1867 г. навлизането на

Хаджи Димитра през 1868 г., разните известия за комитети из Влашко — всичко това дѫржало будно вниманието на турската власт.

През юлия 1869 г. В. Левски, като разнасял прокламации из Тракия, отбивал се няколко пѫти в Карлово, да се види с майка, роднини и приятели.

Един ден Левски се тѫкмял да замине по работата си. Коня му бил в Сопот. Негов другар трябвало да го изведе в края на градеца, дето щял да го поеме Левски. Затова апостола излязѫл около Сопот по пѫтя кѫм Карлово и се спрял да сѫчака довеждането на коня. В тая минута той сѫгледал, че по пѫтя идат няколко души. Левски не искал да ся среща с тях, та се отбил на страна и седнал гѫрбом кѫм пѫтниците, наметнат с дѫлга дреха. Един измежду последните, именно Иван Цочев, се затекѫл кѫм Левски, хванал дрехата с виковете: „дрѫжте крадеца! Тая дреха е моя“. Цочев силно стиснал дрехата. Левски, да избегне всяка подѫлга разправа на пѫтя, пуснал дрехата, оставил я в рѫцете на Цочева, а той изчезнал из царевицата с пѫргавината на сѫрна[1]). Иван Цочев побѫрзал да занесе веднага дрехата на полицията и да я предаде на турците. В дрехата били намерени два восѫчни печати, три пѫтни билети, два паспорта и няколко прокламации. В единия пѫтен билет фигурируло името *Васил Иванов*, вѫв втория: Иван Фетваджиев, а в третия — *Кара-Мустафа* Полицията арестувала Фетфаджиева в Калофер и го закарала в Карлово; тя веднага се спуснала и обсадила кѫщата на Гина Кунчева, дирила на всякѫде, но нищо не открила. Майката на апостола била подбрана като укривателка на сина си и затворена в кѫщата на свещеника (турския закон не позволява жени да се затварят в общия затвор). Левски избягал вѫв Войнягово, сетне се завѫрнал, потайвал се в скривалището на женския монастир, отдето подир няколко дни, той вѫзседнал коня си и ведно с потерата заминал за Пловдив.

---

[1]) Дрехата, горня и подшита с кожи, наистина била на Иван Цочев, който макар че бил чорбаджийски син, залагал я срещу пари да живее весело. Другарите на Цочева опипали дретата и я предали на Левски, понеже той се нуждаял от такава в пѫтуването си.

Този случай е описан художествено от Ив. Вазов, както следва (годината 1870 е погрешена у Вазова):

„От Пловдив нарочно бе изпратен Кѫр-сердар, страшния полски вардач, Хаджи Исмаил ага с 35 конни войници, да разтѫршува цялото Карлово и околните селища, но да доведе жив или донесе мѫртав Левски. Всички пѫтища, ханове и пѫтеки бяха завардени. Ала след всички претѫрсвания и затвори на невинни хора и многобройни насилия, Исмаил ага се отчая, че ще хване царския душманин, та си трѫгна с празни рѫце обратно за Пловдив. На сред пѫтя потерата бе срещната от карловския тѫрговец Грозев, който от Пловдив си отивал в Карлово. Исмаил ага се познавал с Грозева, спрял го, запушили по една цигара, разменили няколко думи, пожелал му добѫр пѫт и отминал с конницата си.

На 50 крачки подир потерата Грозев срещнал някакѫв си конник, бѫлгарин, облечен с потури, с фес, дѫржащ чадѫр над главата си. Грозев без да подозира нещо, спокойно отминал пѫтника дори не го погледнал в очите. Но той чул глас:

— Бай Грозев, на добѫр час! Грозев бил приятел и сѫчувственик на Левски. Той се извѫрнал, втренчил се в пѫтника. Що да види? — Васил Левски! Трѫпки го побиват по гѫрба.

— А бе какво правиш? Бивали да се излагаш толкова? Ами че ей сега ще те арестуват.

— Не се безпокой; сега пѫтя е най-чист. Никой нема да се усѫмни в мене. Всеки мисли, че Левски се крие в миша дупка.

И Левски набѫрзо разправи на Грозева, що е вѫршила страшната потеря в Карлово.

— Щом потегли Исмаил ага с хората си и аз трѫгнах с него, както виждаш. Ако пѫтувах сам, всеки стражар по пѫтя щеше да ме спира и разпитва. Сега сѫм спокоен.

— Нима ще влезеш в Пловдив с потерата? запитал безпокойно Грозев.

— Непременно; дори ще се смеся с конницата. Сбогом, че дружината заминава, усмихнато рекал Левски, подал рѫка и бутнал коня.

След няколко минути Грозев, като се изкачил на височинката, се обѫрнал и видел, че при село Чукурлии турците отседнали и развеждали конете си. Между тях и един бѫлгарин сѫс свит в рѫка чадѫр развожда своя“.

Поради хванатия пѫтен билет Ив. Фетваджиев бил закаран от Карлово в Пловдив и тикнат в затвора. Роднини и приятели на затворения с пари в рѫце хукнали по паши и властници да освободят Фетваджиева. Една сутрина рано повикали затворника на решетката да се покаже, защото някои приятели искали да го видят. Той станал от стаята и отишел на дѫрвената рашетчена врата. Гледа: пред вратата се мѫдри Левски и другаря му Иван Мархолев, дошли да надгледат затворения, да го утешат и успокоят. Те му дали симид и грозде, па си заминали. Левски бил облечен в хубави европейски дрехи, с чиста бяла яка — сѫщи тѫрговец от Куршумли хан1).

VIII. Сѫставяне на бѫлгарски Централен Революционен Комитет в Букурещ.

1869. — Среща на Каравелов и Левски в Букурещ. — Каравелов, след като бил освободен от Будапещенския затвор (4 януари), завѫрнал се в Бялград, но не му било вече вѫзможно да работи там, та се преместил в Букурещ през май (1869 г.). Тука той бил поканен от русофилите бѫлгари около „Добродетелната Дружина“ за редактор на в. *Отечество*, в борбата му с в. „*Народност*“, редактиран от Касабов. Каравелов отначало приел поканата, сѫставил и програмата на вестника, ала като се запознал отблизо с мислите и плановете на тия бѫлгари, не се сѫгласил да работи с тях, защото те препорѫчвали да се сѫгласува бѫлгарското народно дяло с политиката на Русия, а той клонял кѫм самостоятелна тактика и кѫм революция.

Каравелов заварил народното дяло в Ромѫния разстроено. От по-раншния „Сѫзаклет комитет“ на Касабова имало само остатѫци. А през юлия в. „Народност“ спрял да излиза и сѫс това комитета вече сѫвѫршенно загинал.

На Каравелова се наложило да замести Касабова, който се смятал за наследник на силния и влиятелния между войводите Раковски. Той трябвало да положи ново начало и нови похвати за борба. Теоретически добре подготвен, знаещ революциите и вѫзстанията у другите народи, Каравелов се заел много сериозно с новата си длѫжност. Той проучил основно плановете на Раковски, разкритикувал системата за изпращане хайдушки чети из Бѫлгария и намерил, че този начин за борба нема да докара добри сетнини. Войводите и четниците гинели без да достигнат някаква сѫществена полза. Нещо повече. Понеже турските потери измѫчвали немилостиво раята и опожарявали селата, през които четите се провирали, самото население почнало да се отнася враждебно кѫм четниците, а понякѫде невежи, страхливи и безхарактерни или туркофили или грѫкомани бѫлгари ги издавали на турците.

---

1) Н. Начев. Сборниче В. Левски, издадено в Карлово през 1903 г.

В началото на септември Левски пристигнал от Бѫлгария и донесѫл нерадостното известие, че народната подготовка е слаба. Пѫрвенците били погѫлнати от цѫрковния вѫпрос, еснафите още не били организирани, а селата спят. Прочее, какво трябвало да се прави? Каравелов погледнал широко на работата и решил да преустрои сѫвѫршенно освободителното дяло, както по близките му цели, така и по тактика. След дѫлги преговори и мѫки Каравелов напечатал на 5 ноемврий пѫрвия брой на своя вестник „*Свобода*“. Това ободрило младежите. Програмата на новия водач била изложена. Кѫм Каравелова се присѫединили Д. Ценович, Кирияк Цанков, Кѫршовски и други бѫлгарски младежи, прокудени от турците из Бѫлгария.

Каравелов сѫставил обширен план за подготовка на целия бѫлгарски народ, който пѫрво трябва да сѫзнае, че свободата е благо, и второ да усвои начина и средствата, с които ще се поведе успешно борбата. Сѫвещанията и обсѫжданията траяли дѫлго. Най-сетне през декемврия (1869 г.) Каравелов, Левски и другарите им сѫставили **Бѫлгарски централен революционен комитет.** Главните задачи на комитета били начертани и приети. Новите дейци усвояват убеждението, че *бѫлгарите не трябва да чакат от чужбина, а сами трябва да извоюват свободата си,* защото който им помогне, ще стори това в ущѫрб на националните интереси на целокупния бѫлгарски народ. В комитета бил избран и Панайот Хитов. Каравелов го поканил да дойде

в Букурещ и си заеме мястото, но честолюбивия войвода отказвал.

Пѫрвата задача на Комитета била да основе вѫв всички бѫлгарски земи местни или частни революционни комитети, които си поставят за цел:

1) Да посветят в освободителното дяло всички младежи, способни да носят орѫжие.

2) Да свѫржат комитетите в една мощна организация, чиито работници ще бѫдат подготвени телом и духом за великата борба.

3) Да сѫберат средства за орѫжие, което трябва да се достави от странство.

Каравелов станал председател на Б. Ц. Р. Комитет в Букурещ, отдето започнал да рѫководи дялото вѫв всичките му разклонения с тайни наставления, а общи насѫрдчения и вѫодушевления той давал чрез вестник „Свобода“.

Изпѫлнителния дял се вѫзложил на опитния в пѫтуването из Турция беззаветно предания, безкористен и неуморим родолюбец Васил Левски, който като участник в Хитовата чета, па и от двете си обиколки из Бѫлгария се убедил, че народа се нуждае от обширна организация и сериозна подготовка.

Характеристика на Левски и Каравелов— И тѫй, подир Раковски двата главни стѫлба на бѫлгарското освободително дяло стават Каравелов и Левски. Каравелов бил човек на ума, на науката, на перото, на идеите, на високите схващания, а Лезски на практическите работи, на опита, личния труд свѫрзан с безброй опасности, и на успеха. Тия двамата дейци, са врѫстници по години, сродни по беззаветното си родолюбие, сѫседи по месторождение (Карлово и Копривщица), близки по отхрана и омраза кѫм тиранията, в каквато форма и да се явява тя. Но те се различавали по много неща. Каравелов бил сприхав, нервен, обиждал, мѫмрел, често се отчайвал, бил безогледен критикар, дори злоязичен хулник, когато Левски бил постоянен, тих умерен, мил, духовит сѫбеседник, омайващ певец, безстрашен пѫтник, който можел да изненада всекиго с внезапната си поява, и да разпрѫсне сѫмненията на песимиста. Те се различавали още и по това, че Каравелов клонял и твѫрдо вярвал в Югославия, в срѫбско-бѫлгарското побратимство, когато Левски, след Зайчерския затвор, вече бил разочарован и вярвал в успеха на една *бѫлгарска демократическа република*.

IX. Пѫрва комитетска обиквлка на Левски.

Пѫрвия успех. — Щом се основал Б. Ц. Р. Комитет, лекоходния, сѫобщителния Левски се разтичал до Плоещ, Турно-Магурели, Гюргево, Браила, та от приятели и познати сглобил частни революционни комитети, които подчинил на Централния. Безподобен агитатор, разпален патриот, безкористен мѫж, искрена и жизнерадостна душа, ето силата на Левски. За това той имал успех. От послушник на светогорския изповедник Хаджи Василя, от дякона-служител и певец в цѫрквата, за какѫвто го

готвел вуйка му, от просител на милостиня по селата, се родил нов човек — апостол, с ново призвание — организатор. Не напразно той бил сѫблякѫл расото и се отказал от своите лични интереси. Сега твѫрдо и сериозно поел крѫста на велик будител за спасението не на своята душа, а да даде светѫл лѫч и свобода на цял народ. Той постѫпил в друга цѫрква, широка, необятна, препѫлнена с милиони погрознели мѫченици; прошарена с долини, полета и равнини; и запял друга песен — песен не за молитва, за смирение и тѫрпение, а песен на сѫбуждане, самосѫзнание, бодрост и освобождение. Трябвало да се организира един *земледелчески* и *пастирски* народа за обща борба. Това било колосална и мѫчна работа, не по силите на обикновен човек. Дялото зависело от майстора си. И апостола проявил качества, каквито може да има само един благороден гений на революцията. Дотогава Бѫлгария говорела чрез устата на вѫншни дейци (емигранти). Сега тя трябвало да заговори от вѫтре, с истинския и мощния глас на народа си. Неволни беглеци, прокудени синове в чужбина имало много, ала трябвало да се подигне сѫзнанието и гласа на народа отвѫтре, защото само в народните недра се сѫдѫржа силата, необходима за общо действие.

Пѫрвия революционен комитет в Бѫлгария. — В края на 1869 г. Левски свил в дисагите излезлите няколко броя от в. „Свобода“ и други потребни книжа, минал през Турно Магурели и се озовал в Плевен, дето се срещтал с Анастаса поп

Христов. Придружен от него, Левски стига в Ловеч, слиза в кѫщата на стария приятел Поп Лукана. Свикало се в кѫщата на Ивана Драсаов сѫбрание, на което Левски обяснил, че в Букурещ се образувал формално Централен Рев. Комитет и че по негово решение трябва да се основат в самата Бѫлгария комитети, които да подготвят системно и бéзспирно народа за вѫзстание. Идеята се вѫзприела, ала все пак недоверчивите ловченци изпратили двама души (Иван Драсков и Марин поп Луканов) да прескочат до Турно-Магурели и да се научат на здраво, как стои работата.

1870 г. — След 15 дни (началото на 1870 г.) пратениците се завѫрнали. Свикали ново сѫбрание и тогава вече образуват *пѫрвия местен революционен комитет в Бѫлгария.* Според това и Ловеч станал *центѫр на вѫтрешната организация.*

След няколко дни Левски, придружен от Сава Младенов от Червен Бряг, посветен в дялото, свидетел за образуването на ловченския комитет, заминава за Тетевен, дето основава втория местен революционен комитет. Левски обиколил още Гложене. Тук го посреща неговия другар от Бялград Васил Ионков, който му става най-верен придружник и телопазач. От Гложене Левски обиколил Абланица, Видраре, Етрополе и Вратца. Основал комитети и сѫбрал пари за орѫжие. Като се завѫрнал в Ловеч, комитета се сѫбрал, та Левски този пѫт можал пред повече хора обширно да изложи своите вѫзгледи и планове за борбата, за *братството между народите и за бѫдещето управление на свободна Бѫлгария.* Тези идеи и вѫзгледи са изложени в едно негово писмо, и ние по-нататѫк ще ги сѫобщим на читателите.

От Ловеч Левски заминал за Тѫрновския окрѫг. Тука той, било сѫс сѫдействието на отца Матея Преображенски, било с онова на Христо Иванов книговезеца, обиколил всички градове и по-големите села. Навсякѫде се мѫчил да свиква младежите, с които по-рано приказвал по народното дяло, и ги подканял да образуват комитети. Христо Иванов образувал комитет в Тѫрново по рано и посрещнал Левски, та двамата обиколили Горне-Ореховица, Лясковец, Поликраище; Левски обиколил отново Елена, Трявна, Дряново, Севлиево, Габрово, Шипка. А оттам Стара-Загора, Чирпан, Пловдив, Т.-Пазарджик, София, Кюстендил, Дупница, Самоков, Карлово, Сопот. На всякѫде, с малки изключения апостола образувал от посветените в дялото хора местни революционни комитети, макар с твѫрде малѫк брой членове.

През февруари 1870 г., както е известно, се издал султански ферман, с който се учреждавала *бѫлгарската екзархия.* Тази народна сполука подигнала доста високо патриотическия дух на бѫлгарите. Чорбаджиите, стареите, духовенството из Бѫлгария ликували за победата над фенерската патриаршия. Това повдигнато настроение доста улеснявало задачата и на Левски, който можал да използува младежите и за друга победа още поважна, още по-голяма, каквато е добиването на политическата свобода, като доказвал, че без такава свобода. цѫрковната свобода е нищо, защото народа можал да има своя цѫрква, но сѐ пак ще робува на турчина, ще тѫрпи унижение, ще яде бой, ще дава своето благо на агарянина и ще носи бремето на товарно животно без права и без лично достоинство.

Левски при чорбаджиите. — Присѫтствието на Левски почти вѫв всички места, през които бил минавал и по-рано, правило името му популярно. Момците се стичали да видят чудния апостол и да чуят от устата му насѫрдчение за добиване на златната свобода. Освен с идеите си, апостола печелил симпатии с чудното пение на народни юнашки песни. Левски ставал от месец на месец все по-смел. Той почнал да посещава под формата уж на тѫрговец и ония чорбаджии и пѫрвенци, които не вярвали в освобождението на народа, били приятели с турските големци и с гняв отхвѫрляли всяка мисѫл за бунт. Левски без боязѫн се явявал при тях, в дома или магазина, приказвал уж по тѫрговия, токо обрѫщал думата за народни работи и най-сетне откривал, по каква работа ходи. Чорбаджиите замрѫзвали на местото си от страх и уплаха, но Левски скоро ги ободрявал с умните си разкази. Не всички чорбаджии били родолюбци; ала нито един не хванал Левски за пеша да го предаде на турците. Левски им обяснявал, че от тях не иска да трѫгнат с пушка на рамо, та това

не е и тяхна работа. Има юнаци за пушката и сабята. Те обаче, като бѫлгари, са длѫжни да не пречат, но да помагат с пари. Повечето от чорбаджиите не отказвали, давали по някоя и друга лира, но казвали на апостола, че тази работа е мѫчна, опасна, невѫзможна и че повече той да не се явява при тях, защото турците ще ги угадят и ще ги избесят.

Това поведение на чорбаджиите е твѫрде обяснимо. Те били представители на народа пред турската власт и порѫчители за мира и тишината в своите общини. Откак В. Порта реформирала администрацията и правосѫдието, много чорбаджии получили високи длѫжности: помощници на управителите и околийските началници, членове в окрѫжните, околийските и градските сѫвети, членове в сѫдилищата и т. н. Естествено, това им положение било твѫрде изгодно: сѫбирали се с властниците турци, приказвали, приятелили се, ползували се с чест, почет, уважение и улеснения да печелят пари, а някои безнаказано да обират своите сѫнародници-раята.

В мозжка на такива хора мисѫл за бунт, за война, за свобода на раята твѫрде мѫчно прониквала. Но и когато поневоля бивали принудени да слушат подобни неприятни мисли, те, пренебрегвайки силите на младите, не вярвали в сполука. — „Момчешка работа“, „детинска работа“,—думали те, и махвали рѫка[1]. По тая причина чорбаджиите винаги стояли на страна, а някои от простота и прекален страх, хокали Левски и младите с най-непристойни думи, че размирявали раята и предизвикали турското отмѫщение.

Левски при Найден Геров в Пловдив. — В обиколката си Левски често се отбивал в Пловдив и на два пѫти посещавал *Найден Геров* в качеството му на руски консул. Апостола не се поколебал да изложи пред руския представител своя план и своите схващания относно вѫзстанието, което трябва да се подготви и развие в Бѫлгария за добиване на политическа свобода. Знаем, че мнението на Букурещкия Револ. Комитет е било: бѫлгарите да се надяват на своите сили, а не на чуждите дѫржави. Сметката на Раковски, какво бѫлгарското население е много повече от турското и че ако то се дигне изцяло, турската военна и административна власт не ще могат да се удѫржат, се зимала от Левски за силен довод, че дялото ще сполучи. Найден Геров, макар руски чиновник, но бѫлгарин от Копривщица, не е могѫл да бѫде против освобождението на Бѫлгария, ала той обрѫщал внимание на това, че наистина бѫлгарския народ е по-многоброен от турския, но той

---

[1] Чорбаджийските синове често бивали последователе на Левски. Те искали от бащите си пари уж за народното дяло, но и често прахосвали суми за веселби, а това не се харесвало за скѫперниците бащи.

е пропит с робски страх, непросветен е, лишен е от нуждното сѫзнание и е сѫвѫршено без орѫжие. Да се не гледа, че вѫзстанието на сѫрбите сполучило. Там (в Сѫрбия) немало гѫрци и гѫсто турско население, земята е повечето планинска, без пѫтища и проходи, та била годна за партизанска война, а вѫв време на вѫзстанието сѫрбите действували с дѫржавните пушки, които белградския паша раздал на народа за защита от кѫрджалии, еничери и даалии. И най-сетне пак без Русия сѫрбите не могли да принудят В. Порта да признае тяхната автономия. И Гѫрция не можала без Русия да се освободи, макар вѫзстанието да траяло 8 години. „Русия сега не е готова да ни помогне. За това не правете шум. Пиши на приятелите си из Бѫлгария и вѫв Влашко да мируват, защото башибозуците са готови да опустошат страната. Нека Бѫлгария заякне сѫс своя самостоятелна цѫрква, с училища и книги, па по-сетне дó-ще ред и за политическа свобода“.

Тези сѫвети не спрели Левски от апостолската му проповед, защото идеите му за свобода били много по-силни, отколкото страха и посочваните опасности. При все това те имали вѫрху апостола предпазително влияние да не бѫрза с неподготвения народ, защото могат да се докарат непоправими нещастия.

Левски в Цариград. — В средата на XIX столетие Цариград вече станал важен центѫр на бѫлгарщината в Турско. Тука се преселвали от всички краища на бѫлгарските земи тѫрговци, градинари, занаятчии, предприемачи около войската и правителствените учреждения, учители, вестникари, духовници. Колонията била силна, осланяйки се на еснафите, които в султанската столица се ползували с известни привилегии, като необходими на дѫржавата органи. Местността *Бал-Капан-хан* гѫмжала от бѫлгари. Повечето живеели в ханищата като особена община. В средата на тия бѫлгари работили Неофит Бозвели и Иларион Макариополски, като духоваици, за извоюване цѫрковна свобода. В сѫщата среда започнал политическата си дейност Раковски. Цѫрковната борба, като по-безопасна, се развивала и разширявала все повече и повече, когато политическите копнежи на по-младите и по-буйните бѫлгари бивали задушавани още в самия си зародиш, като непозволени и немислими. Цѫрковните борци се организирали явно: имали си комисии и настоятелства, сдобили се сѫс своя цѫрква и свое училище, принудили Портата да признае бѫлгарската народност за отделна от грѫцката, извоювали правото да издават вестници и списания, да имат печатници и т, н. И най-насетне, както казахме, сполучили да изтрѫгнат от султана ферман за бѫлгарска екзархия, сир. за самостоятелна бѫлгарска цѫрква. Под знамето на тая цѫрква се очертали в ново време *границите на бѫлгарското племе* в Мизия, Тракия и Македония. Тѫй се родила идеята в ново време за целокупен бѫлгарски народ.

Това било едното течение на бѫлгарското вѫзраждане.

Другото, чисто политическо течение, не можало да вирее в Цариград, пред носа на турското правителство; затова било пренесено в чужбина. Ала и в Цариград, макар и при най-неблагоприятни условия, мисѫлта за политическа свобода, особено след освобождението на Гѫрция, се промѫквала в по-буйните младежи. В едно или друго време, по-голяма или по-малка група бѫлгари не преставала да се вѫодушевлява от политически идеали. Още от времето на Раковски в Цариград младите бѫлгари се сѫбирали скришно на разговори, за политически новини; чели задграничните революционни вестници, излизали на разходка по околностите и пеели хайдушки и бунтовни песни, сѫчинени от Раковски и Добри Чинтулов. Това бунтовно настроение особено прониквало и царело между бѫлгарите ученици вѫв френските лицеи, в медицинската школа, между младите тѫрговци, учители, писатели и други среди от по-младите издѫнки на бѫлгарската колония.

По примера на гѫрците и някои бѫлгарски младежи образували „приятелска дружина“, която поддѫржала и се унисала в политически копнежи, а новините от чужди (френски, английски, американски) и бѫлгарски задгранични вестници се поглѫщали с вѫзхищение. Кѫм 1860 година приятелската дружина била сѫставена от 8 души (Костаки Славчович от Одрин, Стефан Илич от Т.-Пазарджик, Иван Найденов от Казанлѫк, Иосиф Дайнелов от Русе, Иванчо Х. Петров от Котел, Стоил Попов и Стоян Буйнов от Калофер и Стефан Гидиков от Сливен. Кѫм тях по-кѫсно се присѫединил Д-р Хр. Стамболски от Казанлѫк. Дружината била известна на Илариона Макариополски, Г. Крѫстевич и Петко Р. Славейков. От тия бѫлгари сетне Стоил Попов бил се преместил в Русе, дето Мидхат паша, валията на Дунавския вилает, го назначил за редактор на в. „Дунав“, издаван на турски и на бѫлгарски език.

В качество на тѫрговец Левски се явява с препорѫчано писмо до Стефана Илича в Цариград[1]). Илич го приема и веднага му намира безопасно място, па свиква приятелската дружина. Д-р Стамболски ето как описва посещението на дякона Левски: „Стефан Илич вѫведе в кантората си един никому непознат млад момѫк, среден рѫст, синйок, с оскѫдни тѫнки руси мустаки, с рядка малка брада. Илич препорѫча гостенина с думите „Васил Левски“ и веднага накратко разказа подвизите на апостола, като добави, че сам той ще каже няколко думи и ще излезе, защото бѫрза, — чака го другар някѫде.

Левски зел думата и рекѫл: господа, надявам се да сте посветени вѫв всичките подробности на предприетото от нас свято дело. Научих се, че от години вие сѫчувствувате на всички, които работят за освобождението на Бѫлгария, имате дори и

оцелели живи страдалци, като Стоян Буйнов сега в Анадол и Стоил Попов сега в Русе. Като видяхме, какво с чети няма да се свѫрши работата, сѫстави се централен революционен комитет от патриоти бѫлгари, емигранти в Букурещ. Той натовари мене да сдуша известни бѫлгари, за да образуват местни революционни комитети в разни центрове из Бѫлгария. Дошел сѫм да поканя и вас да сѫставите тука един комитет, на който сѫдействието ще бѫде много ценно за сполука на делото ни“. След това Левски добавил, че на Цариградския комитет по-нататѫк ще бѫде вѫзложена много важна работа . . . Сѫбранието изслушало апостола и уж изказало готовност да образува комитет. Левски бѫрзал, пратил на Илича да раздаде няколко броя от „Свобода“, порѫчал всичко да се пази в най-строга тайна и побѫрзал да замине. Сѫбраните, след излизането на Левски, почнали да размишляват вѫрху направеното предложение, мѫдрували, кроили, решавали и най-сетне намерили, че работата е опасна, та се разотишли без да образуват комитет.

От Цариград Левски заминал за Одрин, Свиленград, Хасково, Пловдив, Карлово, Ловеч, Плевен, Никопол. В последния град получил вестници и други книжа, та се вѫрнал пак в Ловеч. Обиколил Сливен и кѫм септември се завѫрнал вѫв Влашко.

Работата на Левски през лятото 1870 год. се оценявала от приятелите му в Турно-Магурели като сериозна и твѫрда. Турно-Магурелския тѫрговец Данаил Попов, който знаял всичко, щото става по делото, писал на Панайот Хитова в Бялград следнето: „Димитѫр Общи ми каза тук, че вие сте разпитвали срѫбското правителство, каква политика то ще дѫржи срещу нас и дали ще ни улесни за пренасяне и преминуване през дѫржавата му без препятствие. Ето какво има да ти кажем ние от тук, и то не от наша страна, а от страната на отсрещните ни общи дейци; знайте, че нашенците отсреща са захванали работата да я вѫршат *сериозно, коренно*, т. е. започнали са да организуват и да сключват народа вѫрху общата ни работа; работят, до колкото познавам, защото тука, вѫв Влашко, никой друг не я познава, освен аз, защото никому вече не откриват нищо, каквото там работят, освен на мене в Турно. Нашите отсреща не дават да се говори с никакво правителство, докато добре не се организуват... А пѫк вие, ако сте с чисто народно чувство, трябва за общо добро да се сѫобразите с техните наредби...“

---

[1]) Духовна култура, Соф. 1920, год. I кн. 3 и 4.

Х. Устройство на комитетското дяло в Бѫлгария.

1871.—Нужда от вѫтрешна централна управа. — Апостолската дейност на Левски през 1870 г. му подказала, че народното дяло не ще успява както той си кроял, при далечна управа и при това нестегнат централен комитет в Букурещ. И наистина някои от букурещките членове на комитета през цялата година обичали да правят повече политика

с чуждите дѫржави, отколкото да проявят някаква организационна дейност. Освен частните комитети, които още Левски основал из Влашко и подчинил на Ц. Комитет, друго нищо не било направено в останалите градове. Някои членове на Комитета били залисани сѫс свои работи, па се появили разногласия между тях: едни мразели хората, които дѫржали сѫс Сѫрбия, други — онези, които дѫржали с Русия, трети — които дѫржали с Влашко и т. н. Разделени на разни мнения и партии, те не могли да сѫбират средства за орѫжие и другите нужди на народното дяло. Едничѫк Каравелов издавал „Свобода“, бичувал народните врагове и вѫзбуждал духовете. Това незадоволявало Левски и неговите другари, които работили в Бѫлгария, та те били принудени да си наредят вѫтре в Бѫлгария свой Централен Революционен Комитет, в чиито рѫце трябвало да се сѫсредоточи вѫтрешна работа по освободителното дяло. С тази постѫпка вѫтрешните не целели да убият Букурещкия Комитет, но се стремели да направят революционния механизѫм по-дееспособен.

Ангел Кѫнчев при Левски. — През 1870 г. се завѫрнал Ангел Кѫнчев от Чехия (гр. Табор), дето свѫршил земеделческото училище. Той стигнал в Русе и там бил условен за учител в образцовия чифлик. Ала скоро, увлечен от патриотически пориви, напуснал учителската служба и заминал в Букурещ при Каравелова. Оттам Кѫнчев се врѫща в Бѫлгария и отива в Ловеч, дето се срещнал с Левски и изказал готовност да работи за организиране на комитетското дяло в Бѫлгария. Това и станало в края на 1870 г. Кѫнчев бил приет от Левски за *помощник*, като военен сѫветник, понеже бил свѫршил в Бялград легиона с чин запасен офицер. Тѫй двамата мѫже се заемат сериозно за работа. Левски имал опитността, смелостта и тѫнкото познанство душата на турската полиция. Ангел Кѫнчев донесѫл от Чехия по-големи теоретически познания по историята на националните движения в Европа. Той засилил и мисѫлта да се сѫздаде ясност и стегнатост в организацията. За това трябвало да се сѫздадат наредби с означение длѫжността на всеки работник. До туй време Левски се рѫководел от „Закона за горските чети“ на Раковски, но тоя закон не бил пѫлен.

И тѫй, двамата дейци поискали да се преустрои комитетското дяло в Бѫлгария. Това те извѫршили в края на 1870 г.

Вѫтрешен Ц. Р. Комитет. — Новата 1871 г. се започва с нова наредба. Нареден бил Централен Революционен Комитет вѫтре в Бѫлгария. Рѫководните му хора сѫставили „Привременно правителство [1]. Седалището на правителството не било определено; то се намирало там, дето били Левски и Кѫнчев. При все това града *Ловеч* бил тайна, но постоянна столица на членовете от Привременното Правителство. В града стояли Ив. Драсов, поп Крѫстю и Марин Луканов, които разправяли делата в отсѫтствието на Левски.

---

[1] Левски, Кѫнчев, Ив. Драсов, Марин поп Луканов, Д. Пѫшков, поп Крѫстю.

На Ц. Р. Комитет и Привременното правителство били подчинени местните комитети в Бѫлгария.

Сѫставен бил *проектоустав* за цялата организация и програма за работа. Порѫчан бил чрез Д. Попова вѫв Влашко печат, който по изричното желание на Левски трябвало да бѫде валчест, в средата с левче, из устата на което излизат думите: „смѫрт или република“, около левчето надпис „Привременно правителство“. Заедно с печата били зарѫчани да се напечатат в Каравеловата печатница разписки (квитанции) за даване срещу сумите, които апостолите получават от народа. Това целело уреждането на правилно сметководство, защото Левски знаял недоверието на бѫлгарите кѫм ония, които сѫбират общи пари, па и сам настоявал да се дѫржи точна сметка, за да се види, че нито една народна пара не се губи за празни работи. Заедно с това се уредила правилна тайна комитетска поща, *лозинка и парола*[1].

---

[1] Всяка тайна организация има два главни условни белези, по които членовете й се познават и се споразумяват, без другите да разбират това. Те са: лозинка (шифѫр) и парола.

Всички членове, посветени в тайната на организацията, се именуват с думата „наши“, а останалите „чужди“.

Лозинката е дебела мукавяна хартия, дѫлга около 15 сант. и широка 10 см., прорязана в десет реда се малки

За заблуда на турската полиция и предпазване лицата, до които се изпращат тайните писма, апостолите и сѫмишлениците влагали писмата в два плика: вѫрху горния плик надписвали адреса на

правилни четвероѫгѫлничета. В пѫрвото четвѫроѫгѫлниче стои буквата Б, в средното — Р, а в най-крайното — К., сир. Б. Р. К. (Бѫлгарски Революционен Комитет). Тия три букви сѫставят ключ на писмото.

Писмописеца слага лозинката вѫрху хартия, на която желае да напише писмото, поставя Б. в началото, Р. в средата и К. в края. След това написва в квадратчетата онова, което иска да сѫобщи някому. Подир снема картона и допѫлва празните места с такива срички, че да се добие сѫдѫржанието на тѫрговско или домашно писмо.

Получителя на писмото изважда лозинката, с каквато той е снабден от по-рано, полага я вѫрху писмото така, че буквите Б. Р. К. да паднат на местото си и прочита онова, което трябва да знае.

Паролата е онази условна дума или оня условен знак, по който дейците от едно тайно сдружение се познават, или постовете вѫв време на война разпознават „нашите“ от „чуждите“. Паролата на Левски била две букви: Д. и Р. Когато той искал да изпита някое лице, дали то е посветено в народното дяло, дали е „наш“, изричал: Добро, Рѫци (Д. Р. изговарени по старобѫлгарски). Лицето, ако знае работата, казва: „Да живее Републиката“ (Д. Р.). Левски усмихнато отговаря; „да живее“ — и двамата си подават братска рѫка, като сѫтрудници и другари за едно и сѫщо свято дяло.

някой турчин или чорбаджия, а вѫрху втория плик се написало истинското име на лицето, до което се адресирало писмото. Ала и това не било винаги безопасно, та плика се надписал на турски адрес и писача на писмото се подписвал с турско име, обаче пощенеца знаял, кому да отнесе писмото[2]). Имената на градовете били сѫщо преименувани с имена на турци. Тайна табличка била изпратена навсякѫде до комитетите, та народните работници да знаят, кое турско име какво означава.

„Хвѫркати листове“ за сѫбиране на пари. — Левски в пѫтуването си сѫбирал доброволци помощи за народното дяло, ала това давало слаби суми, а трябвало да се купи много и скѫпо орѫжие (револвери, пушки, ножове и т. н.). Предвидливия апостол смятал, че освен орѫжието, нему трябват офицери и подофицери, които да командуват вѫзстаналия народ. Той и другарите му вярвали, че за няколко години, като работят „умно“, ще могат да подготвят 100,000 души бойци (юнаци).

Друга пирола била следнята: някой желае да узнае, дали сѫбеседника му е от „нашите“. Зима молив или друга писалка и уж случайно или нашега написва буквите: А. Т. Б. Т. К. Ако сѫбеседника е наш, той веднага се сеща и казва: „аз и ти сме от бѫлгарския таен комитет“.

[2]) Левски се подписвал в писмата си: „Аслан Дервишолу — Кѫрджалѫ“, или Драгню, или Драгомерчо Иванов, или Тропчу; Данаила Попова в Турно-Магурели кѫрстили „Азис Рашидоглу“.

За тяхното командуване имало нужда от подготвени хора. Изпжрво мислил да избере и изпрати около 150—200 сжбудени и храбри момчета в Сжрбия да свжршат военен курс, но не като оня през 1867 — 1868 г., а сжвсем друг, с особена програма и с оглед кжм самостойно действуване на Бжлгария. Сетне обаче изоставил тази мисжл. Той имал от легионерството си в Бялград през 1867 г. една военна книга на сржбски език, давал я на няколко младежи да четат, но те не разбирали нищо, затова я пратил на Данаила Попова в Турно-Магурели да я предаде на Каравелова или на полковник Кишелски (бжлгарин), за да я преведе. Левски смятал да я раздаде на по-развитите юнаци за подготовка вжв военното изкуство.

Ала както за отпечатването на книгата, така за оржжие, барут и други материали се изисквали грамадни средства, а организацията нямала такива.

Нуждата принудила *Привременото правителство*, както и лично Левски, да отправят печатни покани, наречени „хвжркати листове“, до хора заможни, до чорбаджии, да внесат своята помощ за народното дяло[1]).

В тия покани за помощ се говори.

„Всеки вжобще бжлгарин иска днес своето добро и желае да се освободи от агарянското робство, следователно и вие, ако сте само бжлгарин и честен човек, и ако желаете доброто на отечеството си, трябва да се предадете с всичкото си сжрдце и душа и на народното дяло, и да покажете, че сте достоен син на Бжлгария и свободолюбив човек, Повтаряме, ако сте вие родолюбец, християнин и мжж, то трябва да изпжлните долуказаните наши и на всички бжлгари желания; ако ли не, то честните и родолюбиви бжлгари ще ви прокжлнат и твжрде скоро ще да ви изпроводят при . . . Сещайте се. Предателите, чорбаджиите, изедниците и турските подлизурки ще да висят на едно джрво с нашите врагове, — страшно ще бжде народното отмжщение. Който днес не желае да бжде *свободен*, той не е бжлгарин и не е човек. Ние ви каним по-скоро да кажете, що искате: „*черно робство* или *златна свобода* . . . с *нази*, или против *нази* . . .“

Кжм това Левски добавя в „хвжркатите листове“, които той изпратил до познати нему чорбаджии и тжрговци в Карлово и другаде следните разсжждения (цитуваме свободно).

„Откак природата е сжздала човека, чак до гроба, той има едничка грижа и благословение от Бога да бжде господар с всичките си права, от когото (Бога) му се налага и пжрвата длжжност да мисли за народа си, да го изводя кжм дадения пжт, ако той е налегнат от други, каквото сме ние бжлгарите най-тежко и най-гнусаво налегнати от проклетия агарянец.

„На кого ли капят тия кжрвави сиротски сжлзи, дето се леят всеки ден пред Бога, да ги избави от мржсните ржце, които им грабят всеки ден хляба от устата? Не се ли турчат всеки ден ваши деца, не се ли безчестят девойки! Тия невинни не са ли наши братя и сестри? Вие чорбаджиите не сте ли причината да стои това безаконо и проклето зрелище на нас! Кому ли другиму има да се надяваме? Кой ли не иска да ни грабне, и да му робуваме во веки! Дали кръвните сълзи (на потурчените) се не леят на нашите глави пред Бога, ако ние, техните братя и бащи, не скочим да пролеем капка кръв, да избавим майките си, жените си, дъщерите си и децата си? Паметници щат ни дигна, историята ще ни отбележи, всички цървки в Бългерско щат ни поменуват и то докато трае името българин, защото ние сме скъсали веригите на България, извадили сме народа от ада и сме го въвели в рая!

---

[1]) „Архив“ стр. 241—247. Там стр. 18.

„Като се освободи България, *всички народи в нея ще заживеят равноправно* под едни и същи свети закони, както е дадено от Бога на човека да живее: еднакви ще бъдат и българина, и турчина, и евреина, и арменеца . . . *Ние не гоним турския народ*, а султана и неговото правителство. В свободна България не ще има цар, а народно управление — света и чиста република. И всекиму неговото: да си служи по вярата, а по закона ще се съдят както българина, така и турчина и пр.“

„Но чорбаджиите спират живота на всичкия народ. Забележено е от памтивека, какво такова нещо да се извърши (освобождението) се изискват две неща: ръцете на младите и парите на чорбаджиите (богатите). Така е било с всички народи, така ще направим и ние.

„От чорбаджиите зависи много. Най-първо запазете тайна. Ще бъдете отговорни пред народа и пред Бога. Близу е времето. Трябва да работим зарад народа си и всичко да жертвуваме за него. Сега ние ви казваме истината: *Привременното правителство* иска от вас средства за народното дяло. Наши доверени хора ще ви обиколят, ще ви подадат покани, всеки да приготви според състоянието си. Парите ще дадете, щом се поискат; разписка (квитанция) ще получите. Всичко ще се употреби само за народа под отговорността на привременното правителство.

„Покажете се родолюбци, добродетелни! Лирите да не ви бъдат по-мили от *златната свобода*, за която името ви вечно ще се бележи. Покажете ли се жестокосърдци и кръвопийци, тогава не очаквайте друго, освен смърт . . .“

Уставопроект. — Апостолите и привременото правителство очаквали резултат от поканите си за пари. Но техните хора (бирници) не тръгвали веднага да събират такива, защото печата и квитанциите още не били пристигнали от Влашко. А Левски искал всичко да бъде изправно, да не се създава съмнение за злоупотреба у никого. Докле обаче донесат печата и квитанциите, привременото правителство изработило проект за устав на революционната организация. Ние го привеждаме из-

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА

цяло, защото в него се отразява сложния механизм на комитетското дяло и защото е много характерен за идеите на Ц. Р. Комитет в Бжлгария, предимно на ржководителя му дякона Левски.

Уставопроект.

„**За сжбранията вжобще.** — Всичките членове на комитета в сжбранията сж равноправни. Сжбранията ще стават редовно и в неделята два пжти, в нужда и по-често. Решенията на сжбранията ще стават по вишегласието, което председателя подир нуждните разисквания обявява. Решенията ще носят комитетския печат. без него, не са припознати.

Писма до Ц. К., както и от него до вжнкашните частни комитети, ще се приемат и изпровождат само чрез едно лице, което Ц. К. ще назначи. Никой от частните комитети нема да знае, де е Ц. К. и кои лица го сжставят.

I. Устройство. — За да може комитета по-лесно да нареди работите и приготви революцията, сжставя в градрщата с околните им села частни Б. Р. К.

За да може по-добре да нагледва работите на ц. р. к. и да извжршва наказанията на престжпниците на закона нареди **тайна полиция**.

А за да могат да бждат и сжобщенията между него и частните комитети по-сигурни, нареди революционерна **тайна поща**.

II. Пари. — С пари ще се снабдява Ц. Б. Р. К. сам или чрез частните комитети по начин, когото

той сжс сжгласието на Ч. К. за най-добре намери.

III. Хора. — С хора, било за войводи, пощари, полицейни, или пжк за действующи на пжрви позив войници, ще се снабдява Ц. Р. К. или направо или чрез другите Ч. Комитети по наредбата, която той ще им даде.

IV. Оржжие и други бойни потреби. — С оржжие ще се снабдява Ц. Р. Б. К. сам, като проводи по-напред хора учени, които разумяват от оржжие да го прегледат.

Частните Р. Комитети. — Сякой град с околните си села сжставя Частен Б. Р. К., който се управлява тжй сжщо, както и централния.

Сякой частен комитет се допитва и отправя писмата си до Ц. К., от когото и направо зависи.

Сички писма и решенията от Ч. Р. Комитет до Централния ще се управляват пжк чрез едно тайно лице, което Ч. Комитет ще си назначи.

Както членовете на Ц. К. не са никому известни, тжй сжщо и членовете на Ч. К. са тайни.

Само по едно лице от ч. комитети е известно на Ц. Комитет, за в случай ако лицето, назначено от Ч. Комитет, чрез което стават сношенията на комитетите, падне в неприятелски ржце.

Длжжността на Ч. Б. Р. К. — Частните Б. Р. Комитети са длжжни да сжобщават на Ц. Комитет:

1) От колко села сжстои околността им.

2) В кое село колко хора има, от каква са народност и по колко от всяка народност.

3) Колко има бжлгарски юнаци, способни да носят оржжие, и колко са готови за пжрви позив.

4) Колко оржжие имат и какво е.

5) Дали имат в околността си способни хора за Войводи и де се намират.

6) Колко може да се сбере в нуждно време жито, овес, ечмик, сено, слама и други потреби да храна на животните.

7) Колко може да има волове, крави, коне, овци и др.

8) Колко яхжра и по колко животни и други подобни, които ще им се назначат от Ц. Комитет.

Тайна полиция. — Тайната полиция зависи и е под заповедта само на Ц. Комитет.

НАРЕДА

на работниците за освобождението на бжлгарския народ.

Подбуда и цел. — *Подбуда:* Тиранството, безчовещината и самата джржавна система на турското правителство на Балканския полуостров; *цел:* сжс една обща *революция* да се направи *коренно* преобразование на сегашната джржавна *деспотско-тиранска* система и да се замени с *демократска република* (народно управление) на сжщото това място, което са нашите предеди сжс силата на оржжието и сжс своята свята крæв откупили, в което днес безчовечно беснеят турски кесаджиии и еничери и в което владее *правото на силата;* да се подигне

храм на *истината* и *правата свобода*, и турския чорбаджилжк да даде място на *сжгласието, братството и сжвжршенното равенство* между всичките народности; бжлгари, турци, евреи и пр. щат бждат равноправни вжв всяко отношение, било вжв вяра, било в народност, било в гражданско отношение, било в каквото било, всички щат спадат под един общ *закон,* който по вишегласието на всичките народности ще се избере.

За извжршването на такава революция, нуждни са: 1) уреждане, 2) пари, 3) хора, 4) оржжие и други бойни потреби.

За да се приготвят всички тези неща и да се извжрши самата революция, наредиха се хора, избрани по сжгласието на по-голяма част от бжлгарския народ и сжставиха Централен бжлгарски революционен комитет.

Централен бжлгарски революционен комитет.

Пребиванието на Ц. Б. Р. К. е в Бжлгарско, но именно в кой град е няма да се знае — навсякаде и нийде.

Б. Ц. Р. Комитет се сжстои от един председател, един подпредседател, един писар и един помощник, един касиерин и още седем члена, между които е и един поп.

Председателя, писаря и техните помощници, както и касиера се избират от членовете на комитета в нужда, щат се променяват и ще бждат под надзора им.

Длѫжността на председателя:

1) Да отваря и затваря заседанията.

2) В нуждно време да свиква извѫнредни сѫбрания.

3) Да варди и одѫржа ред на разискванията и гласоподаванията в заседанията.

4) Да вѫвежда в работа решенията на заседанията.

5) Да води надзор на подпредседателя, писарите и касиера в изпѫлнение на длѫжностите им.

6) В гласоподаванията ще дава само един глас, в случай когато и на двете страни гласоподаванията са равни, може да даде още един.

Длѫжността на подпредседателя.

1) Ще помага на председателя в извѫршване на длѫжността му.

2) Вѫв време на отсѫтствието председателево ще го заменява в службата му.

Длѫжността на касиера.

1) Ще приема пари от Ч. Р. Комитети, и от други места, насрещу които ще дава разписки под номера, ще ги записва в касиерската книга, ще явява за тях и на комитета, за да се запишат и в главната комитетска книга.

2) Ще издава пари по решението на комитета, навсякѫде и за сичко.

Тайна полиция.

Никой от частните комитети няма да знае от кои лица тя сѫстои.

Броя на членовете е неизвестен. Ц. Комитет го определя според потребите.

Членовете на тайната полиция са разпрѫснати по всички градища.

Сякой от членовете на тайната полиция познава революционните работници в града, в който е определен чрез един закон, който му е сѫобщен от Ц. Комитет.

Длѫжноста на тайната полиция.

1. Да нагледва тайно делата на революционните работници в града си и да ги сѫобщава на Ц. Комитет.

2. Да опитва и да се уверява в точността и верността на тайната полиция.

3. Да шпионира турските шпиони и да прицирва стѫпка по стѫпка делата на турската полиция и да ги сѫобщава на ц. К.

4. Да е изпѫлнителна власт на Ц. К., т. е. да наказва пристѫпниците на *закона*, според заповедта на Ц. Комитет.

Смѫртните наказания ще се извѫршват тайно, но ако обстоятелствата изискват, ще се извѫршват на явни места и сред пладне.

Споразуменията на полицията с Ц. К. ще стават само чрез един човек, когото Ц. К. е назначил и който в сжщото време е управител на другите членове на полицията в града.

Членовете на полицията трябва да са хора избрани, юнаци, решителни, верни и постоянни.

Наказанията ще извжршват ония членове на тайната полиция, на които падне жребе, и които се намират в града, дето ще се извжрши наказанието.

Тайната поща.

Тайната поща зависи и се управлява направо от Ц. К. Броя на членовете ѝ е неопределен, ще се увеличава или намалява според потребата.

Член от тайната поща нема да познава повече от 4—5 свои другари.

Разнасянето на писма, решения или други вещи ще става от лице на лице с нужднитн лозунги — никак направо.

Как ще се приемат нови революционерни работници.

Сякой който иска да участвува вжв великото дяло на народното ни освобождение, трябва да се яви с време, за да не каже подир, че желаял да работи, но нямал случай.

Ако някой поканен от Ц. К. да земе участие в работите ни, се откаже, трябва да изложи писмено причините и основанията, по които се отказва, и условията под които би приел.

Който иска да вземе участие в работите ни, трябва да има прапоржка от някой от познатите до някой револ. работник.

Когато се препоржча на някого от работниците вжнкашен човек, трябва по-напред да го изпита: кой е, от де иде, какво иска, какви му са мислите и др., па да яви за всичко на Ц. К., като прибави още и добжр опис на физиономията му, и вжобще на всичките му свойства характеристични, а пжк нека да го задржжи, доде приеме отговор от комитета.

Когато се яви на комитета, че някой си е проводен от някое дружество иии бт някого за някакво споразумение с комитета, то той трябва да яви на тайната полиция да го изпита, а пжк в сжщото време да се увери сам, или писмено или устно от човек, когото нарочно трябва да проводи до онез, които са го най-напред препоржчали, или право до оногоз, от когото казва, че е бил проводен.

Когато комитета се увери, че проводения им препоржчен човек е чист, влиза с него в споразумение посредством едного, когото той сам си е отредил.

За приемане на войводите и техните длжжности.

Войводите се приемат по гореизложения начин. Когато някой войвода се яви на Ц. К. и поиска да бжде приет, трябва по-напред да положи изпит от нуждните военни науки пред военна комисия, която Ц. К. ще нареди и според знанието ще постжпи на прилично място. Без изпит не е приет никой.

Длжжностите на войводите са: да прегледат позициите, да изберат и определят бранителни точки и да направят нуждните фортофикаторни (укрепителни) планове за укреплението им, да назначат операционните и комуникационните линии, да направят план за революцията, да приготвят военен закон и най подир *да вдпгнат народните байраци и да проглясят народната свобода и Балканската република.*

За секиго вжобще.

Сякой от членовете на револ. работници, бил кой бил, трябва да знае сам и да вжрже в сжрдцето си това, щото му е поверено.

Не трябва да казва, нито да загатва за таквиз работи на любовница, на жена и пр.; само на най-искрения си приятел може да загатва неща, та кога се увери, че и той желае заедно с него да дели щастие на бойното поле, може да го приеме, като извести предварително частния комитет, под когото зависи.

Ако някой от революционерите падне в някоя нужда, секи от другарите му (разумява се, всички други революционери) е длжжен на показания му знак да му помогне.

Ако се появи някой непознат човек, та поиска в името на Ц. К. да буни народа, или други подобни, макар той имал нуждния знак (може би откраднат или сжс силата на оржжието) да бжде изпитан.

В такжв случай трябва да се яви на Ц. К. и да се преследва, па ако може да се услови от тайна полиция.

Ако се случи, че лозинката падне в неприятелски ржце, трябва по-скоро да се яви на Ц. К. да я промени.

Ако някой тайно или по друг начин се научи, че неприятелите *кроят нещо тайно*, трябва веднага да яви иа Ц. К., па ако може и на другите частни комитети.

Наказателен закон.

§ 1. Ако някой, бил войвода, бил член на комитета, бил вжнкашен, бил кой бил, држзне да издаде нещо на неприятеля ни, ще се накаже сжс *смжрт.*

§ 2. Ако някой от влиятелните бжлгари, или войводи, подкупен от чуждо правителство, или друго частно лице, поиска да ни пречи в работите, под какжвто начин и да било, такжв ще се счита неприятел и ще се наказва сжс *смжрт.*

§. 3. Ако някой презре и отхвжрли предначжртаната држжавна система *„демократическа република“* и сжстави партии за деспотско-тиранска или *конституционна* система, то и таквизи ще се считат за неприятели на отечеството ни и ще се наказват сжс *смжрт.*

§ 4. Ако някой не припознай *Центр. Революц. Бѫлгарски Комитет* и поиска да се опита по своя глава да дигне бунт, то за прѫв пѫт ще му се каже, но ако и то не помогне, ще се накаже сѫс *смѫрт*.

§ 5. Ако някой от членовете на *тайната полиция* се откаже да извѫрши по заповед на комитета некое си наказание, ще се накаже сѫс *смѫрт*.

§ 6. Ако някой в пиянство изкаже нещо от тайната, за прѫв пѫт ще му се напомни, повтором ще се отстрани от работата ни.

§ 7. Ако някой от служащите, като председателя и др., поиска да злоупотреби сѫс служебната си власт, за прѫв пѫт ще се лиши от служба; повтором ще се извади сѫвсем, като се по-напред подпише за грешката си, и да я поднесе писмено на Комитета, ако и това не изпѫлни, ще се накаже сѫс *смѫрт*.

Забележка. Този закон ще трае до захващането на революцията. Щом грѫмне пѫрвата пушка, важността му пада и ще влезе в действие нов военен закон, когото войводите сѫс сѫгласието на Ц. К. нареждат.

Нуждно проглашение.

Централния бѫлгарски революционен комитет в името на всички, които са го избрали, упѫлномощили, основан на своята тайна полиция и сѫс силата на нейното орѫжие прогласява:

I. Никой от бѫлгарските войводи и чорбаджии нема приво да представлява бѫлгарския народ и да прави (каквито и да било) уговори без знанието на Ц. Комитет.

III. Никой нема право да сѫставя революционен комитет без знанието на Ц. К.

III. Никой нема право да издава революциони прокламации и да буни народа без знанието на Централния Комитет“.

Горният уставо-проект е сѫставен от Левски сѫс сѫдействието на някои членове от Привременото правителство, а може би сѫс сѫвети от Вицки, полски емигрант вѫв Влашко, който участвувал в много завери и имал разни революционни устави. Уставѫт е писан от апостола. Това личи не само по почерка, но и по езика, по думите, както и по политическите и обществени вѫзгледи на апостола, изложени в него. Последното лесно се доказва, като сравним в „Наредата, сѫдѫржанието на параграфа „*подбуда*“ и „*цел*“ с писмото до Карловските чорбаджии, подписано от Левски. И в двата документа ясно се изтѫква, че Свободна Бѫлгария ще бѫде „чиста, демократска република“, при пѫлно равноправие на всички народности. А от много изрази се вижда, че сѫставителя е дейна страна, която не е в чужбина, а между работниците в Бѫлгария.

В сѫгласие сѫс своите демократически и републикански убеждения Левсии желае уставопроекта да бѫде прочетен от всички комитети и от всички членове на комитетите. Той жела всеки да сбмисли изложеното, да разсжди зряло за народното дяло и да даде своето мнение, кое как да се поправи, „кои неща да се притурят“ и „кои да се оттурят“.

Преписания на ржка уставопроект в няколко екземпляра Левски наредил да бжде разнесен по всички Ч. Р. комитети. На едни места той сам е занасял ржкописа, на други места помощника му Ангел Кжнчев, а на трети и двамата, пжтувайки заедно; те сжбирали посветените в дялото, чели проекта и ги канили да си дадат мнението. Някжде устава бил изпращан по тайната поща с особено писмо. Комитетите преписвали уставо-проекта, давали своето мнение по него, а преписа задържали да се водят, докато се изработи печатан устав.

1871. — Левски води борба на три фронта. — От началото на новата година до май Левски и Кжнчев се намирали постоянно в Ловеч. Левски през това време е написал ред писма до разни хора по народното дяло. Той подозирал, че Панайот Хитов и други емигранти бжлгари водяли някаква политика с чужди държави, без да искат да знаят за вжтрешните работници. Като се бои, че отвжн може да се предприеме нещо, преди още вжтре всичко да бжде приготвено, той пише до Данаила в Турно-Магурели да предизвестява всички да се пазят от чужди сжвети, да не пращат чети и вжобще с нищо да не дразнят турците, докато не се извести от вжтре. Левски пише до Каравелова писма, сжобщава му за вжтрешната дейност, моли го по-бжрзо да напечати квитанционните книги, както и превода на войнишката сржбска книга (за укрепление, за полска служба, лагерна, вжтрешна служба, за пеши и други войски), защото била много потребна. Без нея не мажало да се работи. Левски настоява, щото верните хора вжв Влашко никому да не казват, де се намира той и какво работи. Шпиони имало много: „аз казва той, работя различно, според човека и работата му“.

Левски си разбива главата да дири средства. Той постоянно поржчва на Данаила да купува револвери, пушки барут и т. н. Турската власт го дири на всякжде. А отвжн разни слухове и сжрдити писма от старите войводи го безпокоят.

Затова апостола бил принуден да води борба на три фронта: а) с турското правителство, б) с чорбаджиите и шпионите в Бжлгария и в) с бжлгарите политици в чужбина.

Борбата с турското правителство не му сжставяла голяма грижа. Турците още гледали нехайно и безгрижно кжм всичко. — Борбата му с чорбаджиите била по-сериозна, защото те не само не давали достатжчни средства, но и заплашвали да се оплачат на турците за принудителното сжбиране на пари. Кжм тях Левски употребил терора. Най-голямата грижа на Левски причинявал фронта на вжншните политици. Да разгледаме тоя вжпрос.

Когато вжв Влашко се научили, че Левски основал „Привременно правителство“ и свой Ц. Р.

Комитет в Бжлгария, намерили. че това отделяне ще бжде вредно, та му написали неодобрително писмо и го повикали да иде в Букурещ да се разберат по работата. Левски не отишел, но написал до Панайот Хитов и до няколко комитетски хора вжв Влашко писма, с които се оправдава (предаваме мислите): „вие там се карате и нищо не вжршите". Аз като бях вжв Влашко, гледах как един с един не се разбирате, та си казах: немаме хора вжв Влашко. Затова си дойдох в Бжлгарско. Така ли е, братя сжтрудници! Да ме простите, ама аз искам право и откровено да ви говоря. Дай, Боже, да сте зели от други ум и разум, защото виждам от писмото ви, че искате да се разберем, аз от Бжлгарско и вие от Влашко, та да се спогодим, по кой пжт трябва да вжрвим всички заедно. Като ви подаваме ржка от Бжлгарско да работим задружно, ние ви молим да си земете бележка, какво Бжлгарски Революционен Централен Комитет в Бжлгария по вишегласие реши, щото когато вие намерите за добре да предприемете някоя работа, да ни сжобщавате, за да я разгледаме и ние, каквото и ние сме джлжни да сжобщаваме нашите работи вам. Сега вие ме викате, ама аз няма да дойда. Вие не знаете, що ние вжршим в Бжлгарско. Слезте в Турно-Магурели при Данаила Попова, наш човек, и там ще се научите за всичко, що ние правим из Бжлгария. Който желае да дойде при нас, и ние сме с него. Укорявате ме в писмо си, как смея да правя програма и печат, с който да разполагам в Бжлгарско, без да се споразумеем всички членове на делото. Вие вжв Влашко сте малко и сте разпокжсани, а ние тука сме много и сме наедно. Нашият глас е по-силен и той ще се слуша. Мисля и надявам се да вжрвите по народното вишегласие, което е наредило вече така: Б. Ц. Р. К. в Бжлгария, докато не подпише, нищо да не се предприема. Малките реки трябва да се втичат в по-големите. Това всеки разумен човек може да разбере".

И тжй, Левски се поставил на чело на вжтрешната организация и с другарите си се е запретнал да подготви народа за вжзстанието. Успоредно с тая организация живее и Букурещката, но тя оставала малко засенчена поради естеството на работата и мжчнотията в сжобщенията.

Панайот Хитов от Сжрбия, вижда се, не искал да остане по-долен от Левски и да му се подчинява. Затова през април месец с писмо предупреждава апостола да не би да направи някоя погрешка, тжй като вжншните сили не щели да помогнат. През май Левски отговаря на Хитова, че дейците в Бжлгария не очакват вжнкашна помощ. Те се осланят на своите сили. Бжлгарския народ е многоброен и як. Стига да се организира, той сам ще спечели свободата си. „Другите (сжрбите) само са ни лжгали до сега, послужват си с нас в нужда, па сетне забравят обещанията си и ни изгонват немилостиво из земята си. Не е ли така, брате Панайоте! Казваш, че времето носело сега погрешки.

Ако думата е за Бжлгарско, то времето е в нас, и ние сме вжв времето; ако е за извжнбжлгарско, ние оттук не даваме ухо на никакви вжншни сжвети. Ти ни пишеш от Сжрбия, каквото там научаваш; кога се вржщаш вжв Влашко, кроиш, какво да правиш по стара-Планина. По-добре е да дойдеш при нас в Бжлгарско и тука да видиш и разбереш, що вжршим и какво сме постигнали. Инак ти само ще правиш планове, но няма кой да ти ги изпжлнява. Ела при нас, изложи си плановете и народното ни вишегласие може да ти ги одобри. Тука, в Бжлгарско, Привременното ни правителство от ден на ден пуска корен в народа и ако искате да чуете неговия глас, елате та си кажете думата. Но размислете добре, защото като чист бжлгарин и умен войвода, вие ще трябва да приемете това, което избере народното вишегласие, а не което роди една глава.

„Дай, Боже, сжгласие и любов пжрво между народните ни главари. Бжди ни тогава Войвода. Докрай ще ти бжда брат и байрактар (знаменосец), ако ти си с нас до смжрт. Проклет да си от бжлгарско име, ако ти обадиш някому за нашето дяло и станеш причина да се попречи на работата ни“.

От друга страна се обажда и Филип Тотю от Одеса. И той гледа с ревниво око на работата на Левски. Тотю с едно писмо го насжрдчава в подготовката на народа и му известява, че не бива да бжрза, а да чака него, защото щял да дойде и

поведе борбата с голяма дружина, в която щяло да има и руски доброволци. Левски веднага му отговаря, че се радва, дето храбрия войвода му подава ржка да работят заедно. „Бог нека да е напред и име Бжлгарско да е войвода“. Той не отказва помощта, но предпочита сам народа да се погрижи за себе си. Тотю пита, кога може да се обяви вжзстанието, зимно време или лятно, с чужда помощ или не. Левски по тия вжпроси има ясно мнение. Вжзстанието ще се дигне тогава, когато самите бжлгари пожелаят това, когато те намерят, че вече са готови за бой. Тогава и ще решат, да има ли чети, и да участвуват ли чужденци. Чужденците, които и да бждат, трябва да се явят само като помагачи и подчинени, а не като главатари и заповедници на бжлгарския народ. Руския цар ще ни помогне, това се знае, но той праща в окови и на смжрт своите републиканци. У тях си да прави каквото ще, но у нас да подпише нашата *република*[1]).

„Само „Привременото правителство“ в Бжлгария ще решава, кого да вика, кога и как? Четите сега са вредни. През 1867—1868 чети навлязоха в Бжлгария, но народа не ги последва и много умно стори, защото, що щеше да направи като нямаше оржжие и организация? Четите тогава нямаха за цел да бунят народа, а да викат по градовете и селата умните хора и да им покажат, как трябва да се приготвят, та кога им се даде знак, всички изеднаж да станат“. Апостола не желае да се води по чужди умове. При него дошли руски агенти и предлагали услугите си, но Левски скоро уловил „шарлатанлѫците“ и хайде отдето са дошли.

---

[1] Архив т. I, стр. 16

XI. Втора обиколка на Левски за обмисляне на уставопроекта

През май Левски бил в Плевен и сѫобщава на Д. Попова в Турно, че ще замине по обиколка за 30—40 дни. Оплаква се, че печата и квитанциите още не пристигат, а това му бѫрка много на работата. Апостола предполагал, че с едно пѫтуване ще разнесе уставопроекта, квитанции и хвѫркати листове, а сега щяло да се продѫлжи пѫтуването 3 месеца. Парите трябвало да се сѫберат до 15 август, та до 15 септември да се купи орѫжие; трябва да се намерят, ако е вѫзможно пушки за 100.000 юнака. За пренасянето и разпределението им по орѫжията Левски ще си има грижата. Левски отдавна пише писма на войводата Филип Тотя и полковник Кишелски (бѫлгарин, родом от Сливен, на руска военна служба) да изберат добро и здраво орѫжие. Кишелски да приведе или приготви книга за рѫководство на новите войници.

„Като купим пушки, в сѫщото време ще ни трябват хора, които да познават що годе военна тактика; ще намерим войводи, но не учени, а юнаци за извѫнградовете, като за планина, друмища, села и пр., а за градовете трябват по-ученички, що годе да познават военната тактика и дисциплина, да знаят, кои улици да отворят и кои да затворят и т. н. Имаме бѫлгари, които знаят отчасти тия ртботи, защото с тях сме учили в Сѫрбия. Но искат ли те да мрат за Бѫлгарско?...

В края на май и началото на юния Левски и Ангел Кѫнчев пѫтували из Тракия. В Ловеч апостола оставил заместник Иван Дарсов (наречен Мурадоглу). Апостолите разнасяли уставопроекта, сѫбирали пари, но постоянно се оплаквали и извинявали, че нямат печат и квитанции. Чорбаджиите ги хокали, че бунтуват народа, пари не давали, защото, оплаква се апостола в едно писмо, немахме квитанция и печат, за да се види, че работата ни е сериозна и чиста, че ние представляваме Временно правителство, а не сме самозвани и безделници, които изнудват хората за пари, за да могат да живеят разпуснат живот.

1871. — Димитѫр Общи при Левски. — През това време излиза на сцената по народното дяло фаталния авантюрист Димитѫр Общи. Този човек е от неизвестно месторождение. Той бил в легиона в Бялград през 1867 г. и там се запознал и сприятелил с нашите войводи и революционери. Именувал се *Димитри Николич Косовац*.. На едни казвал, че е старосѫрбиянец от Косово поле, а на други, че е бѫлгарин. Безпокоен дух, с хайдушки инстинкти

---

[1] Такава книга, под име „Четоване“ превод от срѫбски, е напечатана от Каравелова (вж. Книгоп. А. Т.

Димитри Косовац бил участвувал с хайдушки чети из Македония и Крит, Стара Сѫрбия, сетне избегал в Бялград, дето постѫпил в бѫлгарския легион. Когато легиона се разтурил, Косовац, наречен Димитр *Общи*, защото сам се препорѫчвал, че принадлежи на всички балкански народи (сѫрби бошняци, черногорци, хѫрвати, бѫлгари) останал в Бялград, дето получил пенсия. Но той не се задѫржал на едно място и постоянно сновял до Влашко, като се сближавал с бѫлгарските хѫшове и изказвал желание да работи заедно с тях. Васил Левски обаче не му доверявал, затова не го земал сѫс себе си на работа в Бѫлгария. Общи сновял между Хитова в Бялград, Каравелова в Букурещ и Данаила Попова в Турно-Магурел и разнасял писма. Чрез Данаила той се домогвал да мине в Бѫлгария при Левски. Казвал се, че е македонец. Апостола бивал запитвал няколко пѫти, дали да иде при него Общи, но той не отговарял[1]). Данаил Попов думал на Общи, че като непознат в Бѫлгари, лесно може да бѫде хванат от турците. Види се, че Общи чрез Каравелова и други дейци настоявал да замине. Страната на Общи зел плевенския комитетски работник Анастас Попов (брат на Данаила). Найсетне, без да чакат отговора на Левски, понеже той пѫтувал из Тракия, влашките приятели намерили сгоден случай, та дали готовия печат и квитанциите на Общи да ги отнесе на Левски.

Димитѫр Общи минал през Плевен и Ловеч. Улеснен с комитетски кон и по комитетския канал той се прехвѫрлил в Тракия и се явил пред Левски, комуто предал печата и квитанциите (30 юни).

На 6 юли Левски пише до Данаила в Турно-Магурели и му сѫобщава за получването на нещата от Общи. Той харесва печата по форма, но се ядосва, че лева немал корона. Освен това Общи пристигнал без пари, та апостола трябвало и за него да се грижи. По този начин Общи се натрапва за втор помощник на Левски.

През юлия Левски се намирал в Пловдив. Там той се срещнал пак с Найден Герова, с Д-р Рашко, с Кесякова и други видни личности, които получавали вестници от Влашко и Русия, дето влашките бѫлгари политици изказвали мнения, противни на плановете на Левски.

Левски втори пѫт в Цариград. През август (28) Левски сѫвсем неочаквано се явил в Цариград. Той влязал в дюгяна на Стефана Илича на галата и поискал да пристои при него няколко дни. Понеже стаята на Илича била заета от други гости, Илич и Д-р Стамболски се споразумели да настанят апостола в дома на хаджи Иванча Пенчович на остров Халки. Пенчович, родом от Русе, бил висок чиновник, влиятелен бѫлгарин пред турското правителство. Изпѫрвен Пенчович се сепнал, зел да се двоуми, но сетне се сѫгласил. Сѫгласил се и Левски.

---

[1]) Левски него време обикалял Тракия и с писмо от 20 юни писал Данаилу да чакат второ писмо за идването на Общи.

Облечен в форма на напет турски писар, с фес Азизие на глава и елегантно бастунче в рѫка, Левски х. Иванчо Пенчович и Д-р Стамболски се качват на парахода и слизат на остров Халки в кѫщата на хаджията. В разговорите си Левски обяснил, че пѫрвото му идване било да образува Революц. комитет в Цариград. Това обаче цариградските бѫлгари не направили. Сега той иде при *богатите* и *чорбаджиите* бѫлгари да сѫбира пари за народното вѫорѫжаване. Хаджи Иванчо Пенчович и Д-р Стамболски правили опозиция на Левски и му доказвали, че чрез проектираното вѫзстание Бѫлгария не може да се освободи. Разпаленият апостол и вѫодушевен патриот, ученик на Раковски, знаменосец на Хитов, бил на противно мнение, и доказвал, че в бѫлгарския народ има борчески дух, но той не е сѫбуден и насочен. Работата на революционерите в Бѫлгария е да сѫбудят народа, а работата на Ц. К. в Букурещ е да купи орѫжие, да го принесе в Турция, за да се раздаде на вярни и сѫрдцати младежи; ще се образуват дружини, ще обучат момчетата в боравяне с орѫжието, ще ги подчинят на командата, да вярват в целта, кѫм която ги поведат техните войводи, избраници от Букурещ.

Левски доказвал, че Временното правителство работи не само за обединение на емигрантите кѫм целта, но действува пред правителствата на Сѫрбия, Ромѫния и на Русия. В думите на Левски звѫнтяла младежка самоувереност, решителност и пѫлна вяра в сполуката над всички спѫнки и

мѫчнотии. „По всичко се вижда, думал той, че цариградските бѫлгари не са за революционери. Тогава борете се с патриаршията, залисвайте цариградското правителство с разни искания, отвличайте вниманието му, а ние младите ще вѫршим своето дяло тѫй, както са го вѫршили италиянци, сѫрби, гѫрци и други потиснати народи.“ Двете страни вѫпреки дѫлгите препирни, не дошли до сѫгласие, и заключението им било: всеки да следва своя пѫт за доброто на Бѫлгария.

Илич сѫбрал от тѫрговци и еснафи 66 турски лири. Хаджи Иванчо от свои приятели сѫбрал 80 лири, всички били предадени на Левски, който с парахода заминал за Бургас Преди да замине Левски се явил пред влиятелните чорбаджии, бѫлгари в Цариград: Чомаков, Тѫпчилещов, писателите Славейков, Найденов и при руския представител Граф Игнатиев.

Цариградските бѫлгари, макар да сѫбрали пари за Левски, останали песимисти кѫм неговите революц. предприятия. Него време в Цариград заседавал *Народния Сѫбор,* свикан да изработи устава на Екзархията. Пред очите на бѫлгарите се чертаяла радостна картина на самостоятелна бѫлгарска цѫрква, освободена от Фенер, която води народа кѫм просвета и напредѫк. Но пѫрвия Екзарх още не бил избран, а гѫрците правили всички усилия да унищожат фермана и да развалят бѫлгарската сполука. По тая причина едни намирали че рев. действия на Левски са вредни за закре пяването на Екзархията, опасни за цял бжлгарски народ, защото ако се залови тайното комитетско дяло, думали те, много невинни хорица ще пострадат, а гжрците ще вжзтжржествуват“. Други пжк намирали, че без жертви и опити за освобождение чрез революции, политическа свобода не се достига. Имало и такива бжлгари, които не вярвали в революцията, но намирали, че комитетското дяло за вжоржжение и вжзстание е полезно, защото то ще бжде плашило за турското правителство и ще го прави по-отстжпчиво кжм бжлгарите в борбата им с патриаршията. От цариградските бжлгари по-революционно настроен е бил учителя, писателя и публициста П. Р. Славейков, но той всецяло бил зает с вестника си „Македония“ и не могал да отделя много време за политически сжбрания и кроежи.

След завржщането си от Цариград Левски проджлжил, *придружен от Общия,* да обикаля градове и села, да сглобява отново разслабените по една или друга причина комитети, да сжбира пари срещу квитанции, подпечатани с печата на „Временното правителство“ и да упжтва борците, как да се снабдяват с оржжие.

Обиколката на Левски траяла три месеца. Обходени били всички градове в Южна Бжлгария от Айтос до Свиленград, Пловдив, комитетското село *Царацово* (сжс скривалище у Иван Арабаджията), Карловско, Т. Пазарджишко, София. Тука Левски се крил повече в Драгалевския монастир, дето бил

егумен Генади, стар негов познат и приятел от времето на дяконството.

Според Заимова, в София Левски и Общи се разделили: Общи тржгнал за Цариброд, Пирот, Ниш, оттам през Белоградчик за Лом, Фердинанд, Вратца, Орхание, Етрополе, Гложене, Тетевен в Ловеч. А Левски под вид на калугерин, монастирски настоятел, обиколил Кюстендил, монастиря Св. Яким Осоговски, Дупница, Рилския монастир, Самоков и през Баня Костенец се завжрнал в Тракия, дето се запрял неколко време в Карлово, за да се види с роднини и да вжодушеви с нови впечатления своите верни другари.

1871.—Край на втората комитетска обиколка. — През септември Левски, Ангел Кжнчев и Общи се сбират в Ловеч. Де наедно, де по отделно те обиколили южна Бжлгария и част от Северна. На всякжде те разнесли проектоустава, раздавала квитанции, изпращали хвжркати листове и сжбирали пари.

В края на месеца (септ. 29) Левски писал две важни писма; едното до Данаила Попова и второто до Хитова. С пжрвото писмо той изпраща два екз. уставопроект, единия за Каравелова, а другия за Попова и Ценовича. Апостола настоява, щото последните двама по-бжрзо да прегледат „закона“ и да го изпратят до приятелите в Лом, а оттам в Пирот и други места за преглед. Какво то има да се оттури или притури, нека се отбележи „кратко и ясно“. Левски иска проектоустава да се повжрне бжрзо. В края на писмото си той прибавя: „от сега вече Ангел Кжнчев остава с мене на нашата работа до край“. Това значи, че помощника се прибира в Ловеч и става постоянен член на Привременното Правителство. За Общия нито дума. Второто писмо — до войводата Хитов е още по-важно. Хитов писал по-рано на апостола, какво европейската политика била такава, че никой не искал да помага на бжлгарите. Хитов дошел до убеждение да се побжрза с вжзстанието, защото, ако се забави, той се бои да не подпаднат бжлгарите под друг по-як господар. Левски в писмото си му отговаря така: „не трябва бжрзане, защото ние едва от осем месеца (откак се наредило Привременото Правителство в Бжлгария) сме се заловили да работим по чисто бжлгарски, и то в Бжлгария. На никакви вжнкашни думи нема да се облягаме, нито пак чужди сжвети ще слушате, па и опита ни показва, че бжрзата работа излиза *ялова*. А пак страха ви, че щели сме да попаднем под по-як господар, е май неуместен. Ние се готвим както можем, в духа и естествената сила на народа ни. Вие казвате, че най-главното е да се приготви народа извжтре. Ала ние ви питаме: самичжк народа може ли да се приготви за бой? Нали трябва главатарите му повече и по-сигурно да го приготвят? Не трябва ли те всеки ден да се намират между него, да джржат ред и тишина, да предпазват от издайство и да поправят всичко на време? Не, брате; приказвали сме вжрху това и внимание не сте давали, че трябва всичките войводи да си бждат в Бжлгарско, защото извжн носят вреда, а не полза. Приказва щем пак пред народното главно сжбрание (което скоро ще се сжбере), защото нашата работа би се свжршила по-отколе (ако ржцете на войводите не стояха скржстени!)“. Левски не позволява на Хитова да прави никакви уговори с хора от други народности. „Народния човек се бори пжрво за свободата на своя народ, а сетне за свободата на чуждите народи. Ако той не сполучи, трябва да умре за народната работа. Туй е праведното разсжждение!“ И на Хитова Левски сжобщава, че Ангел Кжнчев се прибрал от обиколката си вече в Ловеч и за напред ще работят наедно.

Главната задача на Кжнчева през неговата обиколка не била толкова да основава комитети, колкото, като военно лице, да прегледа положението на градовете и проходите и да снеме планове, потребни за бждещите военни действия. През октомври (8—10) Кжнчев и Левски посетили Троян. Комитетския човек Ц. Х. Павлов от Ловеч препоржчва Кжнчева до един троянец така: „внимавайте добре с този човек, който ви носи писмото. Той е личен, брада черна, гжста. Ще можеш да говориш пред него свободно, но колкото можеш по-умничко, защото е доста учен. Той има и другари, но ти тях може да не видиш“. В Троян Левски се срещнал с комитетските хора. а Кжнчев снел плана на града и местността.

Когато Левски и Кжнчев получили от всякжде уставопроектите с нуждните бележки и мнения, те тжкмели да свикат общо сжбрание от представители на комитетите в Бжлгария и Влашко за одобрение на устава в окончателна форма. Левски изпжрвен кроял да се свика сжбранието в някой таен кжт на Бжлгария. Сетне обаче се отказал от тази мисжл, защото го убедили, че е вжзможно турците да узнаят за сжбранието и да хванат народните представители заедно с апостолите. Каравелов настоял сжбранието да се свика в Букурещ. Левски изпратил Кжнчева и Данаила Попов да идат при Каравелова за споразумение. Каравелов, страхувайки се да не би апостола да прибжрза сжс сжбранието, повикал последния чрез вестника в Букурещ. Това много ядосало Левски, който веднага пише писмо до Данаила да каже на Каравелова да не го вика чрез вестника, защото по този начин той може неволно да го издаде на турците, които имали шпиони и следяли всичко вжв Влашко. Многобройни помаци, облечени в бжлгарски дрехи, сновели по пжтищата, ханищата и станциите (вардачници). Те дирели човек среден бой, или височек, с руси мустачки, дрехи широки (селски) или тесни (граждаски), войнишки, калугерски, просешки и т. н.

1872 г. — Новата година Левски прекарал в Ловеч и Троян. На 6 януари (Богоявление) той бил в Троянския монастир и пял в цжрква. За няколко дни той прескочил до Влашко, та се разбрали с

Каравелова. Всички сжмнения и недоразумения били отстранени. Наредили, щото сжбранието да стане с народни представители в края на април в Букурещ.

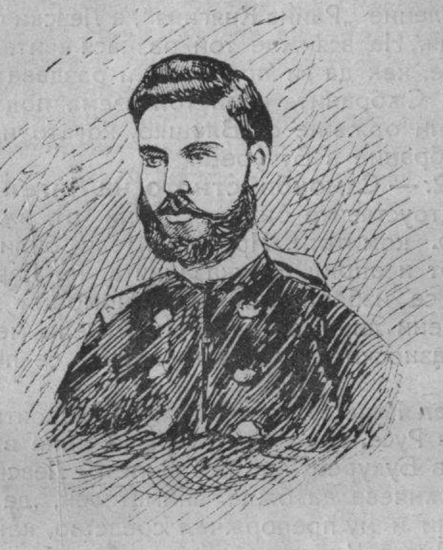

АНГЕЛ КЖНЧЕВ

в юнкерска форма (Бялград).

През януари Левски се вржща в Бжлгария, минава благополучно Дунава при Бекет и стжпва в Оряхово. Апостола чрез своята поща отправя писма до комитетите, при които прилага равносметка на комитетските приходи и разходи *за трите изтекли години.*

През февруари Ангел Кжнчев дава в Ловеч представление „Райна Княгиня", а Левски се обажда от Тракия. На всякжде той разнася квитанции, учи касиерите, как да ги приготвят и раздават на вносителите. Сжбраните пари той взема под разписка, за да купи оржжие от Влашко, когато иде на общото сжбрание в Букурещ.

1872. — Самоубийстното на Ангел Кжнчев. — Проектоуставите били сжбрани от вжтрешнате частни р. комитети. Представители били избрани през март и април по указанията на Левски. Гледали да се изберат или упжлномощят по-малко, но доверени лица, за да се избегнели между другото и разноските, тжй като парите се пестили за пушки.

Ангел Кжнчев, като извжршил своята работа, отишел в Русе, дето се готвел да мине в Гюргево и оттам в Букурещ за сжбранието. Левски поржчал на Кжнчева да бжде внимателен, да се пази от шпиони и му препоржчал средство, как да мине Дунава. Ангел Кжнчев малко се сжобразил с наставленията на апостола и поискал да мине направо с другите пжтници по параход от Русе до Гюргево.

На 5 март той слязжл на пристанището и дал паспорта си на турските власти да го визират.

Стражари го поканили да се яви в паспортното отделение, за да се провери нещо погрешно, забележено в книжката му. Кжнчев си помислил, че е издаден и че ще бжде арестуван. Той изважда револвера и тегли срещу стражарите. Револвера не хванал. Обржща го кжм устата си — този пжт оржжието изгжрмява и помощиик-апостола пада мжртав на земята, облян в кржв.

Самоубийството на Ангел Кжнчев произвело обезсжрдчително впечатление между народните работници. Но Левски с писма побжрзал да ги успокои и утеши, като им сжобщава, че турците не са хванали в самоубития никакви тайни книжа, защото такива Кжнчев не носел сжс себе си. „Не бойте се, братя бжлгари! пише Левски. Такава смжрт е най-сладка за честния човек. Джрзост и постоянство!" (Архив, 60).

XII. Общо сжбрание в Букурещ — приемане на революционния устав.

Сжбранието, което било свикано по искането на Каравелова в Букурещ, за да прегледа и приеме устава, се сжстояло в края на април и в началото на май. Поканени били да идат в Букурещ, Хитов от Бялград и Тотю от Одеса. Пжрвия отговорил, че поради разклатено здраве не може да се отзове на поканата. Левски минал Дунава на 13 април и се упжтил с кон за Букурещ. Присжтствували 21 представители: 14 от Влашко и само

7 от Бжлгария. Но понеже пратениците от Бжлгария представлявали 32 частни комитети, сжгласно, разбирането на Левски, те трябвало да имат 32 гласа, а влашките пратеници само 13 гласа, защото толкова били и представляваните от тях комитети.

Пжрвото заседание станало на *29 април*. В него била избрана комисия от 4 души (Л. Каравелов, К. Цанков, В. Левски и Тодор Пеев] да напише *програмата за исканията на бжлгарския народ* и да прегледа уставо-проекта.

На *1-и май* комисията докладвала изработената програма и поправения устав.

На *2-и май* Сжбранието разгледало и приело единодушно програмата и част от устава.

На *4-и май* Сжбранието гласувало останалата част от устава и приело оставката на стария Ц. Р. Комитет в Букурещ, като избрало за *главен представител на Ц. Б. Р. Комитет в Букурещ* Л. Каравелова, комуто дава пжлномощия да избере другите членове на комитета.

По този ничин сжбранието сжсредоточило властта по освободителното дяло в Влашко в ржцете на Любена Каравелов.

Нашите революционери се вжодушевлявали едничко от мисжлта за освобождението на народа. Тям е чуждо всяко шовинистично чувство. Затова свидетелствува долуизложената програма, която има значение като декларация на бжлгарските искания, подобна на декларацията за свободата на човека и гражданина от френските революционери през 1793 год.

Програма.

на бжлгарския революционен централен комитет.

1. Бжлгарския Р. Ц. Комитет има цел да освободи Бжлгария чрез революция, морална и с оржжие. Формата на бждащето бжлгарско управление ще бжде неопределена до онова време, дорде бжлгарското освобождение не стане дяло свжршено.

2. За да бжде изпжлнена тая цел, дозволява се всяко средство — пропаганда, печат, оржжие, огжн, смжрт и пр.

3. Ние, бжлгарите, желаем да живеем сжс всичките наши сжседи дружествено, а особено сжс сжрбите и черногорците, които сжчувствуват на нашите стремления, и с ромжните, с които нашата сждба е тясно свжрзана, и желаем да сжставим с тях федерация из свободни земи.

4. Ние желаем, щото тая земя, *която е населена с бжлгари*, да се управлява по **бжлгарски**, т. е. сжобразно с нравите, обичаите и характера на бжлгарския народ, а ония земи, които са населени с ромжни, сжрби, черногорци и гжрци, да се управляват сжобразно характера на ромжнския, сржбския, черногорския и гржцкия народи.

5) Нека всяка народност, както и всеки човек, уварди своята свобода и да се управлява по своята собствена воля. Ние не желаем чуждото, т. е. онова, що не е наше, но не можем да дадем и другиму своето.

6. Ние нямаме притенции за исторически права, и затова оставяме на самия народ да реши своята сждба и да яви, с кой отдел на сжюза желае да се присжедини: с сржбския ли, с бжлгарския ли, с грждкия ли или с ромжнския; — следов. у нас не могат да бждат вжпроси за границите.

7. Ние желаем за себе си свобода народна, свобода лична и свобода религиозна; сжс една дума, свобода човешка, и затова желаем такава сжща свобода и за нашите приятели и сжседи. Ние не желаем ди владеем над другиго, и затова не дозволяваме да ни владеят и другите.

8) Ние причисляваме в числото на нашите врагове и противници и ония бжлгарски изроди и *чорбаджии*, които пречат на народната ни цел, и ще ги преследваме на всякжде и винаги.

9. Ние приемаме и гжрците в числото на нашите приятели и сжюзници, ако само те се откажат от своите досегашни панелински цели и от своите исторически претенции.

10. Ние не вжзставаме против турския народ, а против турското правителство и против ония турци, които го подкрепят и бранят. С една дума, ние считаме за приятели всичките народи и народности, които сжчувствуват на нашето священно и честно дяло, без да гледаме на вяра и на народност".

Новия устав. — Приетия от сжбранието нов устав на Бжлг. Ц. Р. Комитет не се различава сжществено от представения проект. Той само е преработен от вещата ржка на Каравелова, изложен ясно, системно и стегнато в глави и членове. Едно сжществено нещо само било изхвжрлено, а именно: уставопроекта предвиждал, че Бжлгария ще бжде *република* след освобождението си. По политически причини, Каравелов, Цанков, и други убедили Левски да отстжпи и вжпроса за управлението на новата джржава да се реши сетне от Великото народно сжбрание на освободена Бжлгария. Изхвжрлени са от проекта всички разсаждения и благопожелания, които могат да си имат мястото в окржжни и други разпоредби, но не и в устав.

Целта на Ц. Б. Р. Комитет, според новия устав, е да *приготви* и *довжрши революцията* с всичките средства. За това Комитета влиза в споразумение сжс сжседите и с други народи.

Б. Ц. Р. Комитет и частните комитети се сжставят от некомпрометирани пред народа мжже, които са родолюбци, решителни, тайни и постояни.

Местоприбиваването на Ц. Р. К. *е на всякжде и никжде*. Него може да представя и *едно лице*, щом има за това пжлномощно.

Пжрвото лице на Централния Комитет ще се избира по вишегласие на *упжлномощените* и то ще избира другите членове на Ц. Комитет.

Центр. Комитет влиза в сношение с другите народи, прави сжюзи и сключва заеми в името на бжлгарския народ. Когато Бжлгария се освободи, комитета ще даде подробна и точна сметка.

Всеки частен комитет ще се грижи да си приготви за бой хора, вжоржжени и обучени военно.

Никой от частните комитети не може да води преговори с хора от чужда народност по народната работа без позволението на Ц. К.

Централния бжлгарски революционен Комитет сжгласно решението на сжбранието се сжставил от **две отделения**: едното отделение (*пжрвото*) се намирало в Бжлгария, и носило името: *Ц. Р. Б. К. в Бжлгария* 1-во отделение, а *второто* в Букурещ.

Централният Комитет в Букурещ издал на Левски следното

Упжлномощение.

Носящия това писмо, който сега е познат под името Аслан Дервишоглу Кжрджала, което той може да измени според обстоятелствата, като ви яви за това, има пжлно право и упжлномощение от Ц. Б. Р. К. да действува на всякжде при бжлгарите и пред когото и да е от тях за нашата народна работа, която се касае до освобождението на милото ни отечество Бжлгария. Сжщото лице представлява Ц. Б. Р. К. вжв всяка една работа и действията му са неограничени, разбира се, в пределите на устава.

Ц. Б. Р. К. има пжлно доверие в това лице и затуй приканя всеки бжлгарин, който вече е работник в нашето дяло, или който ще постжпи в него, вжобще всичките бжлгари да му дадат и те

пжлно доверие, да уважават заповедите му и да се обржщт кжм него за всяка потребност, която се отнася до народното дяло.

Това лице. което има пжномощие от Ц. Б. Р. К., има и пжлна власт да преведе в действие всички ония длжжности, които се предвиждат в Устава. Следователно, и наказанията, под които ще подпадат и членовете на Ц. Б. Р. К. и ония бжлгари низки, подли и продажни, които противодействуват на нашето народно дяло (юни 16/29 1872 година).

Сжщия час Левски дава следната клетва:

„Долуподписания, като приемам всичките длжжности, които ми се налагат чрез пжлномощието ми, дадено на Ц. Б. Р. К., и сжм в отговорност за своите действия, сжгласявам са в всичко и с действията на другите членове на Ц. К., които ще разпоредят помежду си длжжностите по способността на всекиго по обстоятелствата. Сжщия отговарям за действията си по устава пред членовете на Ц. К. и се заклевам пред Отечество Бжлгария, че ще следвам точно длжжността си (16/29 юни 1872 година).“

И тжй, *Каравелов добива неограничено приво да представлява Ц. Б. Р. Комитет отвжн в чужбина,*[1] *а Васил Левски получава сжщото право да ржководи Ц. Б. Р. Комитет вжтре в Бжлгария.*

---

[1] Останалите членове на Ц. Р. Б. Комитет и Букурещ били Киряк Цанков, Д. Ценов (или Ценович) и двамата от Свищов: Спиро Константинов

Клетва. — Когато устава бил приет и подписан, всички се заклели да го пазят свято и ненарушимо. Вжодушевлението и надеждите на всички присжтствуващи били големи. За рабогниците по комитетите била приета следната клетва:

„**Заклевам** *се своеволно в честта си, в отечеството си, пред Бога и пред честното сжбрание ни сжзаклятието, че от всичко, което ми се яви, нема да кажа и открия никому нищо, до смжрт и до гроб.*

Заклевам се *и обещавам, какво ще работя сжс всичките си способности за освобождението на отечеството си Бжлгария.*

Заклевам *се и обещавам, какво залагам за святата тази цел живот и имот.*

Заллевам *се и обещавам безусловна покорност на законите и на заповедите на сжзаклятния тайни Централен Бжлгарски комитет — сжвжршенно мжлчание и тайност в делата.*

В противен слупай, ако бжда предател или престжпник, сжгласявам се да бжда прободен от оржжието на това сжзаклятие, което има длжжност да ме брани и право да ме сжди.

Заклевам се!“

Заклеването се извжршвало по следния начин:

от Арбанаси (Тжрново), Олимпи Панов и Панийот Хитов (последния не се явявал никога на заседания, а си стоял в Бялград).

Вжрху една маса слагали един устав, евангелие или кржст, една кама и един револвер. Всеки подвеждан под клетва, се изправя пред масата, слага левата ржка на евангелието си, а дясната дига нагоре с изправени два пржста и произнася гореказаните думи, диктувани от апостола или свещеника.

Тази клетва трябвало да бжде разнесена заедно с устава по всички частни революционни комитети и по нея да се закжлнат всички работници. Дето имало свещеник, клетвата се извжршвала от него, целували евангелието, кржста и камата.

Устава бил напечатан в пепатницата на Каравелова в много екземпляри, обвит в червени корици, с лев на предната страница, а на последната (гжрба) имало гордо застанал вжзстаник с револвер в ржка, насочен за стрелба, стжпил вжрху турския полумесец. Местото на печатницата е означено Женева, а година 1870, вместо 1872, за да се заблуди турското правителство за седалището на революционерите и да се запази ромжнското правителство от турски обвинения.

Напечатания устав трябвало да се разнесе по всички Ч. Р. Комитети и затова било издадено (14 юни 1872) следното окржжно от Б. Р. Ц. К. в Бжлгария:

„*Братя членове!* По желанието на сичките Бжлгарски частни революционни комитети, сжбраха се представителите от всички бжлгарски страни, гласуваха устава и дадоха му по-добра наредба. Представителите пожелаха да се напечата новия устав и да се раздаде на частните комитети, и Ц. Комитет изпжлни желанието ви. Трябва да ви забележиме тука, че тоя устав се одобри по вишегласие, следователно, никой нема право да изменява в него ни най-малката точка. Вашата най-пжрва обязаност е да изучите сждржржанието на тоя устав и да изпжлнявате буквално неговите заповеди.

Лицето, което беше упжлномощено до сега от Ц. К., се упжлномощава и занапред да проджлжава своите обязаности до известно време и ще да служи с новоповерения му печат без да изгуби ни най-малко уважение и вехтия печат в досегашните работи. Това лице ще да дойде при вас лично (или ще проводи свой човек с нужните знакове), за да ви даде сметка за доходите и разходите на Б. Р. Комитет, да ви даде устава и нуждните наставления.

Централния народ в името на народа ви повелява да уважавате приказанията (наредбите) на неговите упжлномощени членове и да изпжлнявате устава буквално. Тайната полиция ще следи за действията на всекиго.

Нашето дяло вжрви напред, и ще се надяваме, че с Божието име, за нас ще да настанат ония щастливи минути, които очаква всяко бжлгарско сжрдце".

(Печат Б. Р. Ц. К.

1872. — Третя главна обиколка. — След като се снабдил с новия устав, с квитанции и други

книжа, Левски потеглил пак за Бжлгария, напжлно уверен в блескавия успех на дялото, което той имал всичкото основание да бори за свое.

На 2 юли той минава благополучно Дунава при Бекет, стжпва в Оряхово, сжбира работниците и ги подвежда под новата клетва сжгласно устава. Тука той се спира за няколко време и сждействува да се пренесат няколко пратки пушки, няколко санджци барут и патрони. Станало нужда да обмисли, под какжв вид ще извжрши своето пжтуване по цяла Бжлгария, да подведе всички под клетва, да повдигне по-силно духовете и да даде разпоредби за по-бжрзо вжоржжение и подготовка. Тоя безстрашен и изобретателен човек бжрзо нагласява, в какви носии ще пжтува. Оказало се, че има нужда от няколко чифта мустаци и бради. За това пише Каравелову в Букурещ веднага да му изпрати такива, както и една машинка за правене на фишеци (патрони).

През сжщия месец (юли) Левски през Ловеч — Троян пристигнал в троянския монастир, дето сжставил вече здрав Ч. Р. Комитет от калугери, монастирския учител Данов и други лица. През това време Левски подвел под клетва членовете на Троянския Революционен Комитет по следния начин.

В тайното помещение апостола свикал комитетските действителни членове. Наредила се стража около кжщата за всеки случай. Открило се тжржествено заседание на комитета. Левски заел председателското място и посред гробна тишина казал:

„Братя, дошло е време да добие златна свобода и бѫлгарския народ. Сѫрби, ромѫни и гѫрци се радват на такава свобода, а само ние влачим позорните вериги на робството. Ние нема на кого да се надяваме, освен на себе си. Трябва да се направи революция против султановото правителство, а това става чрез революционни комитети, които трябва да подготвят и вѫорѫжат народа. Ето одобрения и приет от общото сѫбрание устав. В него всеки ще види и намери своите длѫжности. Всички трябва да се закѫлнете в устава, как добросѫвестно ще изпѫлнявате патриотическия си дѫлг и че тайната ще бѫде запазена до гроб“.

Левски прочел целия устав, а след това и окрѫжното (хвѫркатия лист) от 10 март 1871 за сѫбиране на пари.

„Братя, вярвам разбрахте напѫлно, какво трябва всеки един от нас да прави. Да направим заеми, да продадем имот, да заложим жена и деца, но да откупим отечеството си“.

По покана на апостола всички станали на крака.

Левски сложил на масата евангелие, крѫст, устав и клетвен лист, поставил вѫрху евангелието крѫстообразно револвера и камата си, и казал:

Ето братв, в какво ще се закѫлнеме! Това е страшния сѫд на тоя свят; това е нашето спасение и от него ще очакваме избавление от тежко агарянско робство. Ето нещата, които показват: *смѫрт* или *свобода*. В тяхното име ние се *заклеваме*, поради което ставаме истински братя и *сѫзаклятници* в едно и сѫщо свето дяло“. Хаджи Макарий от Троянскит монастир наметнал епатрахил, зел в рѫце крѫста и клетвата, добавил, че клетвата е свято нещо; поканил всички да си дигнат десна рѫка и повтарят клетвените думи, които изговарял (Марковски: Спомени... стр. 122). След произнасяне на клетвата всеки се прекрѫстил, целувал евангелието, крѫста, камата и револвера.

От монастиря, от Ловеч, или от други близки скривалища Левски написал и изпратил окрѫжно до разни комитети, като настоявал усилено да се сѫбират пари за орѫжие. На 25 юни той писал до Каравелова писмо, в което, като му напомня, че бѫлгарите трябва да работят сигурно, умно и здраво, моли го да пише чрез някого на срѫбското правителство да приеме в военната си школа 150—200 бѫлгарчета, защото се има голяма нужда от военно подготвени хора за команданти и организатори. Иска вестниците да му се изпращат през Русе (чрез дома на баба *Тонка*, майка на Н. Обретенов), дето е уредил добра поща, и сѫобщава, че скоро ще трѫгне из Тракия по обиколка, защото се научил, че на много места комитетите едва работят, а някои се разстроили поради вѫтрешни ѫжби.

Полицията вардела всички пѫтища на Балкана. Левски в облекло на тѫрговец, с фес на глава, на кон, придружен от турчин пазач, минал тѫржествено покрай конака в Троян за Балкана и благополучно прехвѫрлил в Карлово.

Тука апостола наново преустроява комитетите, дава им по-голяма стегнатост и планомерност. С окрѫжно писмо Левски изисква, щото всички комитети да се групират в няколко окрѫжни центра, чрез които по-лесно и с по-малко разноски, но по-сигурно да се правят споразуменията и наредбите по сѫбиране на пари и вѫорѫжение. Централния Комитет определял, кое място да се избере за центѫр с оглед на целите, които преследва оргенизацията. Най пѫрво се избирал центѫра на революционното окрѫжие. Ч. Р. Комитети трябва да го приемат и се погрижат да приготвят тайни войници (решителни и постоянни юнаци), които трябвало да бѫдат под рѫка за всеки случай. Членовете от окрѫжния центѫр нареждат свободни работници, които да свѫрзуват всички села и по-малки градове с центѫра. Вѫв всяко място да се готвят хора и да се сѫбират пари, за които ще се дава сметка на централния касиер. За спорове, недоразумения и наказания ще решава окрѫжния центѫр, но сѫс смѫрт ще се наказва само подир разрешение от Ц. К. „За всяка смѫрт искам отговор", пише апостола. Сѫобщенията и писмата да стават с тайни знаци, Всичките да се снабдят с лозинка за тайните писма. Имената на селата и градовете да се променят[1]). Дава се таблица-ключ за новите имена на селата, градовете и хората. Квитанции да се издават не по имена на дарителите, а по номера, пѫк в тайната книга ще се бележи името на вносителя. Така, получих от № 25 десет турски лири. За потребите на дялото всеки ще даде определен *десятѫк* от имота си. Юнаците да сѫберат по 10 лири за игленка пушка. „*Работете бѫрзо и живо. Чистонародния мѫж дава всичко, па и себе си жертвува за отечесшвото си*", добавя народния труженик в писмото си.

---

[1]) Ето променените имена на някои градове.

Сливен — Стамболу Мехмед-ефенди.
Стара Загора — Едернели Афѫзаа.
Лясковец — Бору Еленченец.
Орхание — Сюлюманооглу Дауд.
Ловеч — Ализаа-Селевли.

ДЯЛ III.

Издайничество и мѫченическа смѫрт.

XIII. Разпра между Левски и Д. Общи.

1872. — Непокорство на Общи. — Още когато се завѫрнал от Влашко, Левски подвел под клетва своите помощници и им издал нови пѫлномощни. Повикал и Д. Общи да внесе сѫбраните суми, да даде клетва, та да получи ново пѫлномощно. Ала той не дошел. Поддѫржан от някои членове, Общи поискал да играе роля равна с Левски. Не се покорявал, срещал тайните пощи, зимал писмата и уставите, които Левски разпращал до комитетите; сѫбирал пари и казвал, че сам щял да иде да ги занесе на Каравелова в Букурещ. При обиколката си и от получените писма Левски разбрал, че Д. Общи вече става вреден за дялото. В негово отсѫтствие Общи обикалял комитетите, ползувайки се с доверието на комитетските хора, и навсякѫде проявил големи своеволия и безтактности.

Апостола пише Каравелву, че ще извади Общия от служба поради неспособността му. Бил пратен да наглежда и насѫрдчава готови, сѫставени Ч. Р. Комитети, и отвреме на време да дава сметка за сѫбираните от него пари, а той ударил да продава големство, с лекомислие се хвалил, че всичко дѫржи в рѫката си, лѫгал и говорил явно пред сѫзаклятници, както и пред непознати хора по крѫчмите, да се готвят, защото щяло да става нещо! Лѫгал, че уж пренесѫл 1000 игленки пушки. Турските шпиони дочули това и сѫобщили на властите. Те узнали името му, с кои хора ходи и какво прави. Народните дейци се оплакали на Левски и поискали, щото Общи и писаря му (Общи водел писар, защото сам бил безграмотен) да бѫдат махнати, защото инак работата ще бѫде изгубена.

Общи бил натрапен помощник на Левски, както и да сѫбира пари за доставка на орѫжие по решението на Ловченския рев. комитет с препорѫчката на Данаила Попова в Турно Магурели и брата му Анастаса в Плевен. Членовете на тоя комитет гледали, че Общи е пѫргав, тича от място на място, грижи се за подготовката на работниците, та затова с болшинство на гласовете го определи да бѫде рѫководител на Орханийско и Тетевенско. Накарали Левски по-рано да му издаде нуждното пѫлномощно за това. Облечен в такава власт, лекомисления авантюрист и хайдук почнал да своеволничи, задѫржал сѫбираните пари, говорел неврели-некипели и достигнал до мисѫлта да не се подчинява на Левски. Той образувал хвѫрката четица и с нея шетала от място на място по хайдушките обичаи да сжбира пари и тероризира хората.

Апостола не могжл да тжрпи подобно самоуправство и чрез тайната поща повикал Общи да се срещнат в Етрополе. „Ела, каже, да чуеш с ушите си, за какво питам, и хората какво ми отговарят“. Общи обаче си нехае и вжрши това, което неговата глава ражда, без да се яви при апостола.

В силата на пжлномощното, което имал, Левски можал веднага да отстрани дори сжс сила пакостника, но той, като всеки добросжвестен работник, поискал да бжде много лойялен, та още тжрпял. Апостола се занимава с много по-важни работи. Сждбоносен бил вжпроса за *вжоржжаването на момчетата*. А това можало да стане с много пари. Трябвало *тичане*. Между това шпиони се пречкали на всякжде. Пжрвото комитетско убийство от тайната полиция било извжршено (през август). Извжршил го сам Общи над дякона Паисия в Орхание, понеже тоя цжрковен човек разбирал по един превратен начин службата си и се обявил решителен противник на народните работници. Местния комитет произнесжл присждата, Левски разгледал обвинението и потвжрдил присждата. Сполуката с убийството направило Общия още по-нахален. Левски вече почнал да излиза от тжрпение. През септ. той пише до Данаила Попов в Т. Магурели за Общия следното: „Че Д. Общи за закононарушенията си и своеволията си е заслужил смжрт, то е така, но аз му прощавах и още прощавам. Ако да беше учен, аз не можех да по-тжпча закона. Бай Д. не е предател, но неразбран, горделив и говори за работи от себе си, без да знае кжде водят. Подхвжрлял на хората ни думи да мислят различно, пжк на мене казва, че тия тжй мислили“. Това принудило Левски да обиколи неговото окржжие (Орханийското) и лично да разпита хората, защо не правят това, което устава им заповядва. Те се оправдавали, че Общи другояче ги учил по решението уж на Ц. К. в Бжлгария.

Левски преустроил окржжието, което брояло 15 комитети, свжрзал последните по близу един до друг и ги подчинил на Центжра (Орхание). Обаче Общи отишел и развалил направеното, като научил някои частни комитети да искат друг град за центжр. Работата дошла до там, че Общи зел да подучва някои комитети да искат да се отнесат до Ц. К. в Влашко с оплакване против Левски. Това нещо страшно огорчило апостола, който единадесет години работил на народната нива с пжлно безкористие, самоотвержение и ентусиазжм, та сега един чужденец да дойе от някжде си — да хвжрля кал вжрху него. Зависта и кжсогледството на някои тетевенски и ловченски членове на привременното правителство станали причина да се подигне вжпрос против големите права, които Левски получил от Букурещ. Тия хора не могли да се вджлбочат толкова в народното дяло и да разберат, както това е разбрал опитния Левски, че без дисциплина и един ржководен ум работата нема да вжрви. Народна черта е да подозираме способните си хора в някакви задни мисли. А щом веднаж нашето мнение не се е приело, ние се отказваме от длѫжностите си, почваме да отсѫтствуваме от заседанията или си подаваме оставката. Ала често и с това не се задоволяваме: почваме да пречим и да интригуваме против предните си хора. Такива ежби са се намесили и в разправията между Левски и Общия, та отворили пѫт на последния, макар да бил нов, при това чужденец и непознат, да оспорява наредбите и правата на великия апостол, познат на младо и старо по своята сѫобразителност и безкористна дейност. Но човешките страсти сѫ безогледни.

Левски намерил за добре да се отнесе до Каравелова и до Ц. К. в Букурещ да иска правилна оценка и правда за себе си. Обаче, спора между Общи и Левски не можал да се разгледа и отсѫди в Букурещ, защото Общи прибѫрзал да извѫрши обира на орханийската поща и с това опропастил дялото.

Обира на орханийската поща и разкриване на комитетската организация. — В желанието си да сѫбират средства за орѫжие, при обсѫждане мерките, много пѫти в Ц. Р. К. в Бѫлгария (Ловеч) била изказвана мисѫл да се нападат и обират пощите, както правили по-рано Панайот Хитов и други хайдути. В полза на такова решеиие се превеждало обстоятелството, че сѫбраните от властта пари са от народа и че, като се вземат, пак ще се употребят за народа. Предвидливия Левски се е обявявал винаги против такива действия, защото предвиждал, че чрез тях ще се вѫзбужда още повече турската власт, която или ще сполучи, да влезе в дирята на тайната организация, или пѫк най-малкото сѫс строгите си мерки и шпионска мрежа ще пречи за пѫтуването и работата на народните хора. Левски мислил, че не е умно да се тревожат и дразнят сега турците, когато комитетските хора имат най-голяма нужда от ходене и прекарване на орѫжие.

Ала мѫдрите сѫвети на Левски се видели на някои комитетски хора и на Общи като излишна предпазливост и дори неришителност. Когато в едно заседание си блѫскали главата, от кѫде да сѫберат една голяма сума, Общи пак предложил обира на някоя поща. Левски отново изказал своето несѫгласие, но болшинството, настроено вече против Левски, било наклонно и допуснало да се обере дѫржавната поща. Общи предложил услугите си— той да извѫрши обира сѫс своите хора. На другия ден от заседанието Левски пак порѫчал на Общия да се изостави от това дяло, защото тайната не ще може да се запази при участието на толкова хора. Сѫщото той казал и на Стоян Пандур войвода да придума Общия да не прави обира. Ала лекомисления хайдук вѫрвял по свой ум.

Левски излязал из Ловеч да обикаля и нарежда революционните окрѫжия, дето имало толкова работа и нужда от лични упжтвания и насжрдчения, а Общи в Тетевен сжбрал четицата си и се приготвил за работа. Чрез комитетски хора се узнало, че от Орхание пощата потéгля с доста голяма джржавна сума пари (около 120,000 гроша) за София. Общи с двадесетина души четници, облечени в турски военни дрехи, преварил на 20-и септ. пощенските кола в Орханийския проход, стреля вжрху заптиите, те се разбягват, а той задигва с четата парите и ги отнася. Естествено, софийския управител Махзар паша веднага се втурнал с потери да издири и улови обирачите. Той не сполучил, но оставил свои тайни агенти да следят. Из-Изпжрвен работата се скрила доста добре, властите били заблудени, че обирачите по облекло и по други белези били уж турски войници, беглеци от военна служба. Но сетне хлевоустието на една жена, посветена в тайната на обира, и лекомисленото самохвалство на някои четници отворило очите на властта. Преоблечени помаци-шпиони дочули, че обирачите сж бжлгари, че войводата на четата бил Димитжр Общи и че парите били дигнати за купуване на оржжие. Махзар паша с конни стражари отива в Орхание и околните села и градове. Няколко четници били хванати. Подложени на мжки и бой, те обадили, как стои работата. Потерата се турила в дирите на Общия и най-сетне сполучила да го хване (25 окт.) в селото Чариково (Луковитско). Арестуваните четници сжчувственици и комитетски хора, ведно с войводата, и една жена, били навжрзани в синжири

и тжржествено откарани в София да ги сжди особена извжнредна комисия, нарочно изпратена от Цариград за това[1]). В цяла Турция се разбрало, че *комити* обрали Софийската поща и че всички били хванати. При разпита Общи най-напред се помжчил да отказва; твжрдял, че е чужденец, показал три паспорта: гржцки, сржбски и италиянски. След това той променил думите си. Лекомислието и грандоманията го вджхновили, та поискал да изплаши турците. Той разкрил цялото комитетско дяло и посочил Левски като „баш комита", главен разпоредител и главатар. Това Общи направил да убеди турците, че тука не е думата за обикновен хайдушки обир, а за голяма работа — вжзстание да се освободи Бжлгария. Глупавия авантюрист мислел, че Портата ще се уплаши и ще почне преговори с главатарите . . . Общи или неговите хора издали много комитетски работници в Орхание, Тетевен, Етрополе, Ловеч. По показанията на Общи арестувани били в София Хр. Ковачев, учител по турски език, и още един комитетски човек. Турците бжрзо се разтичали извжршили многобройни арести, направили претжрсвания и намерили част от ограбените пари в Тетевен, Ловеч. Общи, разпитан в София, проджлжавал да разкрива подготовката на вжзстанието и заплашвал турците с големи опасности. Името на Васил Левски гржмнало в цяла София. За него говорили турци, бжлгари, евреи. Правителството наредило телеграфически до полицейските органи из цялата страна да дирят тоя чудноват и летящ Василя Левски, наречен още Дервишоглу, Аслан Кѫрджалѫ, дякон Игнати, Васил Иванов Карловец—главатаря на комитите. При обиските бил намерен неговия портрет и разпратен всѫде по канцелариите. По конаците били привикани всички попове, учители, чорбаджии, видни еснафи и тѫрговци да бѫдат разпитани за опасния човек, дали го познават и де може сега да се намери. Правителството обещало 50,000 гроша томува, който покаже или улови опасния човек. Всички чорбаджии-сѫветници отивали в конака, гледали портрета и знаели, че това е Левски, който често е искал пари от тях, дори ги е заплашвал с убийство, ако не дадат, ала никой не се е решил да каже, че го познава и да посочи, кѫде би могѫл да се намери. Всеки дигал рамене и казвал: „не познавам този човек.“ А чрез своите хора пращали известие до Левски с думата: бягай!

---

[1]) Архива на Найден Геров, т. II, стр. 637.

Положението на апостола. — Когато Общи обрал пощата, Левски се намирал някѫде кѫм Сливен. Известието за обира не го изненадало, защото, както видехме, той знаял за това пакостно дяло. Осѫждал себе си, че се подчинил на ловченци и не употребил властта, която му дава пѫлномощното. Ала Левски искал да бѫде коректен и подчинен на вишегласието. Той бил спокоен няколко време. В края на октомври Левски стигнал в Стара Загора, дето се научил, че Общи е уловен и че дялото е издадено, сума свят е изпозатворен и много квитанции, писма и други комитетски неща паднали в рѫцете на турците. Комитетските в Стара-Загора хора се срещнали с апостола да узнаят, как е станала толкова опасната случка.

В Букурещ и Влашко тревогата била голяма. Всички мислели, че дялото вече е изгубено и че комитетските хора ще бѫдат избесени. Каравелов силно обезпокоен, намерил, че от сѫзданеното положение нема как да се излезе, освен да се обяви революцията и с вѫорѫжена сила да се освободят Общи и другите затворници. За това, в сѫгласие с другите членове на Ц. Р. Комитети, той изпратил нарочен човек от тѫрновския революционен комитет до Левски да му сѫобщи решението.

През това време Левски постоянно сновял между Сливен и Стара Загора и се занимавал с организирането на революционните орѫжия, стягал хората и вѫзбуждал ентусиазма им. В Сливен Левски се запознал с двамата млади учители *М. Греков и Атанас Узунов*, които скоро били дошли от Русия. Греков бил бѫлгарин, роден в Русия, участник в легиона за бѫлгарски офицери в Бялград през 1867; Узунов бил родом от Одрин, по баща Копривщенец, 20 годишен младеж, красив, силен, буен безстрашлив, изпѫтувал цяла Бѫлгария пеш на шир и на длѫж, запознал се с Христо Ботев в Калофер (през лятото 1872 год.). Греков и Узунов учили в Николаевската гимназия в Русия, били добри другари и искрени приятели. Вжодушевени от желание да работят за свободата на своетв отечество, та през есента 1972 год. се условили за учители в Сливен.

Революционното дяло в тоя град не вжрвяло добре. Левски стигнал в началото на ноември в града и намерил в лицето на Грекова и Узунова добри патриоти и ентусиазирани младежи. Веднага той им разкрил всичко и ги наредил на работа. Отредил им райони и ги упжтил да уредят окржзите.

Когато се научил за залавянето на Общи и затварянето на комитетски хора, Левски изпратил пощенеца —писмоносец Димо Пеев до София да разбере, кои комитетски хора са затворени по орханийската случка; на вржщане от София да се отбие в Орхание и предаде друго писмо до орханийци с насжрдчение да следват дялото без боязн.

По Пеева до София Левски пратил следното писмо за Димитра Трайкович, касиер и един от важните комитетски хора в София, в чийто хан слизал Левски и други народни работници.

„*Бай Трайкович,* приносящият е наш човек; изпращам го до вас да му дадете отговор на долните питания.

Научих се, че за всички станали работи с нашите хора в вашия град, затворени от турското правителство, си бил ти. Мнозина уверяват, че вие сте показали пред пашата, какво в София сжществуа комитет, па сте показали учителите. Аз не вярвам да сте извжршили такова предателство . . . Вам

за сега не остава друго, а точно да ни дадете описание за станалите работи в града ви: как се е предала работата най-напред, кой кого е предал, кой как е изпитван, кои са именно затворниците, отде са, под какжв затвор и сждбата им на какво сочи? Всичко писмено ще дадете на приносящия това писмо. Писмото ще му предадете извжн града, кога тржгне да си вжрви. Всичко трябва да изложиш по сжвест, т. е. твоите и на другите кривиците, защото на разказания се опрощава. Ако се окаже, че ти си чист, тогава пак ще земаш и даваш понататжк от онова място, от което ти се е дала червената книжка (устава).

Аз сжм, който ви се представих в турски дрехи вжв вас, в собата, с печатаното писмо кжм вас. *В. Левски*“.

Слуховете, че конашкия сжветник Д. Трайкович издавал, се разпространявали от противниците му, сжпартизани на Хаджи Мано, богат и влиятелен чорбаджия, който джржал страната на черковниците и бил против младежките кроежи в комитетите за вжзстание.

Писмоносеца изпжлнил службата си. Получил устен отговор от Трайковича, минал през Орхание, ободрил работниците и намерил Левски. След получаването на Софийските известия, Левски пише на Христо Големия в Тжрново: „известени да сте, че Д. Общи предава всичко, щото знае! От София дойде човек нарочно да ми разправи. Затова, който се познава с него, да стои на щрек, в кжщата си да не спи, а по приятели“.

Чудно безстрашие и самообладание проявил тоя истински родолюбец в тия ужасни времена. И това качество го вжзвишава твжрде много. Левски вярвал в своята звезда. Ако вжпросжт е бил само за неговата личност, той лесно и с бжрзината на лястовица би прехвржкнал вжв Влашко. Ала него измжчвала мисжлта за разстройството на дялото, сжзидано с такава гореща вяра, с толкова труд и мжка. По тая причина преди всичко той залягал да поправи развалените, та решил не да бяга и се спасява, а да обиколи по главните комитети, да насжрдчи и успокои изплашените, да изпокрие архивата и оржжието.

При тия обстоятелства пристига пратеника на Каравелова от Влашко и предава на апостола следното писмо:

Брате Василе,

По-преди ви писахме и подканяхме на подвизи, но някак си опипом. Сега ви обаждаме, че обстоятелствата изискват без друго кураж от наша страна и повдигане на революцията. Причините, които и ти можеш да познаваш; не щем да ти разказваме, а обаждаме ти само, че трябва да вжрвиш на бой, без да губиш минута. На всички тадевашни юнаци се писа, които ще да заминават за отсреща. Надайте се за помощ от С. и Ч. (Сжрбия и Черна Гора).

Букурещ, 2 ноември 1872 г.

Кара Мустафа Бучукоглу *(Каравелов).*

Левски свикал сжбрание на пжрвите комитетски мжже в Стара-Загора. Прочел Каравеловото писмо. Мислили, правили, стрували, дошли до заключение, че сега вжзстание не може да се дигне, защото на пжрво място нямало нуждното *оржжие*, па и липсвали още много потребни неща. При тия условия да се покани народа на вжзстание очевидно било да се постави в невжзможност на сжпротива срещу турския ятаган. Поканени да се произнесат, и сливенци взели сжщото решение. От своя страна Левски, като обсждил здраво положението, решил, че покрай горните причини през зимата е невжзможно никакво вжзстание. Народа няма да се поведе по ума на буйните младежи. та затова по-добре е да се отложи революцията за идната пролет, когато и оржжия могат повече да се доставят. Обаче той получава категорична заповед от главния представител на Б. Ц. Р. К. да вжрви на бой. За да не се земе за непокорство и да се избегнат всякакви неоснователни подозрения и критики, Левски сжобщил по сжщия пощенец, че сам ще иде вжв Влашко и там ще обмислят дялото с Каравелова.

Последни разпоредби. — Източна Бжлгария била още слабо организирана. Левски издава пжлномощно на *Таня Стоянов*, верен телопазач и способен младеж, сетнешен войвода на вжзстаническа чета, да насжрдчи, свжрже и уреди комитетите в

Добрич, Провадия, Осман Пазар, Ески Джумая и Котленско[1].

От Стара-Загора Левски с голямо изкусво да заблуждава турската полиция отива в Пловдив. Там той поискал да узнае от верните си другари (учителя Матевски) и от чорбаджиите, какви мерки зима турското правителство и дали има бѫлгари да се лакомят срещу обещаните 50,000 гроша да предадат апостола, или за 25,000 да занесат главата му. Левски се явил и при Найден Геров, от когато се научил, че в Цариград бил отреден специален сѫд за бѫлгарските комити в София и че него дирят под листо. Найден Геров посѫветвал апостола да се прехвѫрли, колкото е вѫзможно, по-скоро в Ромѫния.

От Пловдив Левски отишел в Т. Пазарджик (7 дек.), дал нуждните наредби, зел сѫс себе си Никола Рѫженков и през Стара-Планина се спрял в Троянския монастир. Тука той три дни се крил из околните метоси, защото монастиря на няколко пѫти бивал претѫрсван от турската потера.

---

[1] Левски имал 4-5 верни младежи, които го придружавали в пѫтуванията му по разните части на Бѫлгария, като другари, телопазачи, писмоносци и др. Тия негови верни хора били: за западна Бѫлгария *Васил Ионков* от Гложене, *Сава Младенов* от Червен бряг, за южна Бѫлгария *Дико Пеев* от Извор и за източна Бѫлгария *Таню Стоянов*.

В Ловеч били запрени трима души комитетски хора, а другите били обладани от голям страх[1]. За да не би преследванията да се усилят още повече и разширят арестите, членове от Ловченския комитет писали на Левски да не дохожда в града им. Между това апостола имал нужда да се отбие в Ловеч било да даде разпоредби, какво да се прави, докато премине бурята, било да прибере и покрие всичката архива на комитета. По тревожните писма, които ловченци отправили до Левски, той дошел до убеждението, че тия хора от страх са обезумели и че „от тяхната кожа царвули нема да станат" (Архив. стр. 73). В сѫщото време Левски се научил, че в Ловеч били подхвѫрлени писма с подпис *Ас. Дервишоглу Кѫрджалѫ*, в които се казвало да се занесат комитетските тевтери и вещи в едикоя колиба на лозето и там да се оставят. Писмата били подправени с почерка на апостола. Левски подозирал в тая работа някого. . . Затова привидно отказвал да влезе в града, защото очаквал *предателство*, не по воля, а „от страх предателство". Той моли да се приберат колкото писма има, пари, вестници и друго, та да се пренесат у Николче Сирков (халач), в чиято кѫща често слазял Левски). Оттам той или сам щял да си ги земе, или щял да проводи човек за тях. В председателствуващия комитета имало комитетски пари. Писал му Левски да ги даде, а той смотолевил отговора си, защото ги бил употребил за ден-два в частна работа, вжпреки устава. И апостола в огорчението си отправя следните тежки думи кжм болшинството на ловчанския комитет (12 дек.): „Какво да ви правя, като се показахте сами по-неспособни от новите (комитети), които захванаха много по-кжсно от вас? Днешната случка (обира и разкритието на дялото) сто пжти ви се е предсказвала, че може да бжде! Вие казвахте: ще постоянствуваме (да обуздават лудориите на Общия). Де ви е сега постоянството? Вие сте причината да страдат и други хора. Казах ви пред очите на Д. Общи, че той не е за работа, като вжрши неща на своя глава. Не чухте ли думите ми, казани толкова пжти? Два месеца пжтувахме заедно, но какво аз вжршех? Оставях го в хана, а пжк аз тайно се срещах с хората си, защото не му доверявах поради лекомислието му. Не му ли казах да не напада на пощата? Той и вие мислехте, че аз си присвоявам някакви привилегии. Ето ви сега причината да треперете от страх, па и на мене да не давате място в града си! Но. . . станалото, станало; писмата и нещата приберете и ги предайте, дето ви казах. Па вие джрзост! Напред на работа! Запрените-запрени, а другите трябва да мислят, че са полагали клетва. Който не изпжлнява клетвата, дадена пред Евангелието, т. е. в вярата си и в честта си, той е най-низкия и гнусавия човек на света! По-добре е сто години мжки честни, а нежели да тжпчи честта си и вярата си! Утре е ден и ще се каже на такжв: не си честен, не си бжлгарин, лжжеш и в Евангелието. . .“ Левски предупреждава ловченци, че на запрените сега не може да се помогне. Вжзстанието се отлага. Той разпоредил до всички комитети да сжберат и предадат парите, за да се поржча оржжие, та за напролет да бждат по-готови, защото времето наближава...

---

[1] Останалите членове: Хр. Луканов, А. Хитров, Гечо и Величка Хашнови, Н. Сирков и др. Общи не ги е познавал, затова и не ги е обадил.

Левски пише за насжрдчение на всички. „Напред и не бойте се! . . . Нека бжлгарското юнашко око да не се бои вече от мжките на дрипавия читак. Иде времето, когато ще се дигнат народните знамена. Но бжрзайте да сме готови“ . . . Този пжт Левски се подписва *Ибриям Анадолу*.

Хващането на Левски. — Кжм 20 декември Левски се намирал в махалата колибето до Троян. Известени на време, троянски сжзаклетници отишли и се срещнали с апостола. Те му известили, че многобройна войска и стража обикаляла Ловеч и Троян, кржстосва по пжтищата, внезапно напада ханищата деня и нощя, че двама членове от ловченския комитет са откарани в София, някои комитетски вещи хванати и че страх и трепет са обладали цялата околност. В конака джржат портрета на Левски и се взират в лицето на всеки пжтник. Левски насжрдчил другарите да не се отчайват, дал наставление, как да се скрие всичко, поискал по

5—5 лири от всекиго за игленка пушка и казал, че заминува за Влашко да се споразумее с Каравелова относно избухването на вѫзстанието. Левски говорел с такава увереност, като че злодеянието на Общия не може да има особено пакостно влияние за дялото. Той оплаквал затворените и мѫчените, но за народната работа не давал да се разбере, че се бои. На безсрѫчната турска полиция той не давал значение, а нехайността ѝ кѫм общата служба била му твѫрде позната. Колко пѫти той е ял и пил с потерата, която го дири!

От колибето Левски тайно се промѫкнал в кѫщата на Никола Сирков халачина. Бѫрзо той влизал в сношение с Величка Хашнова и чрез нея с поп Крѫстя, касиера на комитета, който бил освободен от затвора. Левски искал да се срещне с тоя човек, понеже само той бил освободен от арестуваните комитетски хора, едно да му поиска комитетските пари за орѫжие, и друго да му даде наставления за изпокриване на всичко и за насѫрдчение. Поп Крѫстю се срещнал с Левски в дома на Сиркова, дал му парите и се обяснили.

На 26 декември, втория ден на Коледа, Левски придружен от Никола Цвятков, комуто дал писмата, що прибрал от Никола Сирков, трѫгнал за Севлиево. Цвятков разпрал самаря и дѫлбоко в сламата изпокрил писмата, турил самара на бащина си кон, вѫзседнал го и трѫгнал напред, а Левски, преоблечен в турски дрехи, с фес на глава, дѫнести потури, опѫнал пешком 200—300 крачки

подир него. Нея година зимата била люта, сняг покривал полето и пѫтищата били зарити, та ходенето било мѫчно. По пѫтя Левски настигнал Цвяткова и му казал, че вечерта ще нощуват в с. Какрина, в комитетската стая на Христо Цонев Латинеца. Един турски стражар срещнал пѫтниците, заничал ги в лицата и питал, кои са и кѫде отиват. Привечер пѫтниците стигнали с. Какрина, влезли в селото и отседнали в ханчето на Христа. Казаното ханче било на един кат, наето от Хр. Цонев, имало крѫчма и нарочна стая (одая), както и в много други ханове, наета за комитетски пѫтници, за тайни срещи и сѫвещания. Левски порѫчал на наемателя да му намери кон, че на утринта ще пѫтуват за Севлиево. Вечерта пѫтниците се стоплили, вечеряли, говорили за турската потера, която вече няколко пѫти обсаждала и претѫршувала ханчето, тѫрсейки апостола. След вечерята пѫтниците заспали около огѫня, завити с ямурлуците си. Когато попели пѫрви петли, ханжията Христо станал и отишел да тѫрси кон за Левски[1]. Нощта вече преваляла. Половин час преди да се сѫмне, на вратата на ханчето се похлопало. Левски скокнал на нозе и попитал, кой е? Мѫжки глас на турски език отговорил: отвори! Левски и другаря му се вслушали и чули отвѫн тежки стѫпки на много хора, топот от конски копита и дрѫнкане на орѫжие Левски се сетил, че това е потерата. Той веднага изважда пакет от книжа, разравя огѫня, и ги пѫхва в него[2]): сетне изважда своя револвер зема и револвера на ханджията от стената, приготвя ги в две рѫце, отваря вратата и стреля вѫрху турските стражари, що били отвѫн. Един стражар паднал ранен, другите се разбягали и Левски с юнашки скок изхврѫкнал на двора. Той бил сигурен, ще щом излезе нашироко, лесно ще се разправи и ще избегне от рѫцете на потерата, чиято неподвижност му била позната. Левски, който прескачал биволите в с. Еникйой (Добруджанско), който прехврѫквал през окопите на белградската крепост, за което другарите му дали тѫй сполучливото прозвище, и сега вярвал на своите сили и на своя ангел. Ханчето имало двор, ограден с висок здрав плет. Левски примерил с очи високия плет пред себе си и полетял в вѫздуха. В миг той се намерил врѫз плета. Няколко пушки изтрещяли по него. За нещастие единия му крак попаднал вѫрху здрав остѫр кол, който се набил през вѫрвите, навущата в дѫнестите потури, и апостола увиснал на високия плет, като ястреб с пребити криле. Той се опитал да измѫкне крака си от кола, но поради височината, това не можело лесно да стане. В това време пушките продѫлжавали да гѫрмят по сѫщата посока; виковете: удряйте, дрѫжте, тичайте: оглушили вѫздуха... Лишен от вѫзможност да се откачи и да стреля кѫм нападателите, апостола се вѫртял на една и друга страна, без да може да се самоубие или да погѫлне отровата, която носел. Нападателите се окуражават, пристѫпват кѫм него и го улавят. Бѫрзо му хващат рѫцете, отнемат револверите и го вѫрзват; след това го откачат от кола и го занасят окѫрвавен в хана. Левски бил ранен в левото ухо и в главата, крѫвта обляла лицето му. Тѫржеството на турците било голямо. Когато Левски висел на плета, от джебовете му се изтѫрсили в снега пари, което накарало алчните турци да тичат и ги сѫбират. На запитванията им, той ли е Левски, вѫрзания отговарял, че е пѫтник, или нищо не отговарял. За другаря си, казал, че го сварил в хана като пѫтник, без лично да го познава, кой е. Турците хванали Левски и вѫрзали Никола Цвятков и Ханжията Христа, който се бавил из селото за кон и отсѫтствувал при хващането на Левски. Тримата били закарани в Ловеч. На другия ден (28 дек.) Левски и другарите му били изпратени през Севлиево в Тѫрново. До Тѫрново Левски отричал всичко и сé казвал, че е тѫрговец. Обаче в Тѫрново, изправен пред пашата, който дѫржал в рѫка портретя му пред няколко пѫрвенци, турци и бѫлгари, членове в мезлиша, твѫрдия човек намерил, че е безполезно вече да отрича и признал, че именно той е Васил Левски, дякон

---

[1] Показанията на Никола Цвятков (Архив. XIV стр.); Д-р П. Стоянов. Град Ловеч, 35.

---

[2]) **Вѫзможно тука да е изгорен дневника на апостола, защото той в няколко писма казва, че си дѫржи подробен дневник за работата.**

Игнати Карловец, Аслан Дервишоглу Кжрджалж и т. н. Пашата имал заповед от София да се отнесе много внимателно кжм главатаря на бжлгарските революционери, да повика лекари, които да промият и превжржат най-добре раните му и да му дават всякаква и изобилна храна; да не го бият, мжчат, да не го псуват и оскжрбяват, за да може скоро да се поправи, та да пристигне здрав в София. Тжрновския паша разпоредил веднага да се изпратят под силен конвой Левски и другаря му Цвятков за София. Пжтуването ставало повечето нощя.

Имало ли е предателство при улавянето на Левски и кой е бил предателя? — Улавянето на апостола, чието име било символ на сила, на сжобразителност, на чудна пжргавина и смелост, потресло всички приятели на народното дяло. Загубата била огромна, непоправима. Естествено всеки се запитвал, как стана това нещо? И общественото мнение веднага отсякло: Левски е предаден от секретар-касиера на Левчанския комитет поп Кржстю, който назначил на апостола среща в сжщото ханче, дето бил хванат народния деец. Това мнение особено засилила Величка Хашова, която крила много пжти по-рано Левски и която сега уж знаяла за сговора на срещата[1]. Предателството обяснявали с това, че поп Кржстю бил

арестуван от турците след разкриването комитетското дяло в Ловеч, джржан един ден и освободен, че той посещавал често конака, че искал да присвои комитетските пари и че най-сетне може да е извжршил предателството от мжчение или смжртен страх пред турците. Обвиняемия поп Кржстю обаче винаги е отказвал, че е предал апостола, предлагал е с писмо до комитета да бжде убит, ако е виновен, а подир освобождението предлагал публичен сжд, на смжртния си час, в последната изповед, не е заявил, че той имал приписвания грях.

Но в такжв случай сжвестта на цял бжлгарски народ пита, имало ли е предателство и кой може да бжде издайника? Престжплението е много тежко и то вика за вжзмездие. Това питане за жалост остава и до днес без категоричен отговор.

Д-р П. Стоянов в книгата си „Граджт Ловеч“, стр. 35—60, разглежда подробно обстоятелствата при които е хванат Левски. Авторжт е имал вжзможност да разпита всички живи дейци от комитета — Никола Цвятков, Величка Хашнова, попадията на поп Кржстя, Д. Пжшков и т. н. Той превежда всички доказателства за и против предателството на поп Кржстя, наклонен е да вярва, че има такова, ала категорично не се произнася.

---

[1] В кжшата на Величка Хашнова имало скривалище, в което се пазели на Левски следните неща: калпак с левче и перо, далекоглед, тржба и др. Освен тези неща Левски имал хубава френска пушка, купена на 25 желтици, ремжк за една турска лира, сабя за 13 лири и сто патрона.

Понеже вѫпроса е от извѫнредно значение за нашите черковнослужатели, ние ще се спрем малко на него.

Поп Крѫстю бил развит свещеник доста начетен, бил в Бялград през 1862 г., голям поклонник на Раковски, член на Привременото правителство в Ловеч, обичал да пише и се показвал добѫр патриот. Левски го обичал и му се доверявал. Кога отсѫтствувал, него оставал за заместник. С особено писмо той го препорѫчва на Каравелова да напечата в печатницата си негова книга. Между Левски и свещеника е настѫпила хладина след убийството на дякона Паиси, когото поп Крѫстю считал невинен и жертва на буйния Общи. От разкритията на Общия в София арестувани били само трима комитетски хора в Ловеч: Марин поп Луканов, Д. Пѫшков и поп Крѫстю. На другия ден, обаче, поп Крѫстю бил освободен, след като бил много мѫчен и бит; той бил поставен под полицейския надзор и постоянно бил викан в конака при каймакамина (началника). В това време се появили подправени писма, подхвѫрлени в двора на Величка, написани уж от Левски, в които се искали комитетските книги, писма и други вещи да се занесат в колибата на лозето, отдето Левски щял да ги земе. Туй се сѫобщава на Левски. По повод на тия подправени писма апостола пише на 12 декември до незатворените комитетски хора: „пророкувам, каква ще да е била целта ви с тия писма, и по вишегласие ли сте го направили, или само някой

и кой е? Ако се отричате всички, аз знам, кой е и ще ви го покажа“. Кого е подозирал апостола, положително не може да се каже. Величка Хашнова мисли, че това е поп Крѫстю. Писмата, както видехме по-горе, били прибрани от Сиркова, от когото апостола ги е зел и предал на Никола Цвятков, който ги вшил в самаря и тѫй трѫгнали с Левски за Какрина. За това село ги упѫтил Сирков. Нито по пѫтя, нито вечерта Левски е казал на другаря си Никола Цвятков, че е уговорена среща с поп Крѫстя в ханчето. Това не знаел и Христо Цонев, който един ден по-рано бил в Ловеч и знаял, че Левски ще му бѫде гост. Щом се навечеряли, легнали, не са очаквали никого.

Значи мѫлвата, какво поп Крѫстю уговорил с Левски среща в Какрина, и вместо да иде той пратил потерата, не се потвѫрдява от свидетелите. Понеже турската потера от 5—6 души нападнала ханчето не още вечерта или през нощта, а чак сутринта, призори, има всички изгледи това да е станало случайно, или по показанията на стражара, що ги е срещнал на 27, или на друг някой издайник[1].

И ако е имало предателство, как е станало то? Някои допускат, че то може да е станало в Ловеч, когато апостола бил отведен вѫрзан. Дотогава Левски не се признавал, че е този, когото дирят. Той казвал, че е тѫрговец. Пред вид на тия негови отричания каймакамина в Ловеч повикал поп Крѫстя, когото пратил да види вѫрзания тѫрговец в затвора[1]). Поп Крѫстю посетил запрения и се явил при каймакамина. Но какво му е казал, никой не знае. След години каймакамина и старшията Юсеин Бошнак, ранен при Какрина, уж казали, че чули да се говори, какво беевете в конака казвали, че попа издал Василя Левски. Поп Крѫстю обаче отричал да е казал такива предателски думи. По пѫтя от Ловеч до Тѫрново и обратно до София Левски и Цвятков били карани наедно, приказвали, но апостола не се оплаквал, че е издаден от поп Крѫстя. Това разказва Никола Цвятков, който сетне живял дѫлго и подир освобождението. Вѫв В. Тѫрново, както знаем Левски сам се признал, че е сѫщия. Когато доктор Берон превѫрзвал раните му, Левски казал: „предаде ме поп Крѫстю“. Но де? в Какринското ханче или в Ловеч, това не казал. Допустимо е, че Левски е предполагал така, защото той не чул, що е казал поп Крѫстю на каймакамина в Ловеч. Заслужава да се спомене и това, че поп Крѫстю е умрял сѫвѫршено беден.

---

[1] Когато Левски бил хванат, потерата не е имала нито верига, нито вѫже, а го е вѫрзала с пояса му.

По този начин вѫпроса за издайството на Левски в Какрина или Ловеч остава неизяснен. Историята не може да се опре на слухове, клевети и подозрения, толкова свойствени нам бѫлгарите. Нейните сѫждения и присѫди трябва да се основават нн положителни факти. А документи и сериозни свидетели за това няма.

---

[1]) Никола Цвятков и Хр. Цонев били познати на полицията, но като мирни хора, а не като комити.

Положително е само едно, че дейността на Левски е разкрита и предадена пред турците от Общи, от когото сигурно те узнали, че апостола се навѫрта около Ловеч, та са усилили бдението на шпионите и полицията, докато най-сетне го хванали.

XIV. Левски пред сѫда.

Положението в Цариград. — През 1872 г. в Цариград станали няколко важни промени. За велик везир бил назначен Мидхат паша, управник на Дунавския вилает, водителя на младотурците, който се мѫчел да реформира империята така, че европейците да изгубят почва за намеса в турските вѫтрешни работи. Но тоя паша бил зле настроен против бѫлгарите, защото те били против неговите реформи за закриване на бѫлгарските училища и за приемане бѫлгарчета в турските, защото през неговия вилает минавали четите от Дунава за Стара-Планина и защото той познавал дейността на революционните комитети в Влашко.

На 11/24 май с. год. бѫлгарския екзарх прогласил бѫлгарската цѫрква независима, което предизвикало грѫцкия патриарх да свика сѫбор и да прогласи бѫлгарите за схизматици. Чрез това борбата между гѫрци и бѫлгари пламнала с нови сили. В тая борба гѫрците интригували пред Високата порта, че покровителствува бѫлгарите, а пѫк те се готвят да сѫборят султановата власт. Нашите черковници напѫвали всички сили да отбиват гржцките удари и да доказват, че подозрението кжм бжлгарите в неверност на султана било злобно и клеветническо. През есента става обира на орханийската поща, арестуването на Общи и разкриване на сжзаклятническото дело. Турците се вжзбудили и настржхнали твжрде много против бжлгарите в Цариград. Екзарх Антим I поискал един-два пжти да се яви пред министрите, ала те не го приемали. И когато най-сетне великия везир приел екзарха, той се отнесжл сжрдито и натякнал, че младите бжлгари вжршат работи, които не били в полза на мира и спокойствието на царството. Турските вестници написали остри статии против бжлгарския народ, а гжрците бжлвали огжн и жупел против враговете на падишаха.

Високата Порта, щом се известила, че *„сжрбина“* Д. Общи е работил за бжлгарското комитетско дяло, че обиржт е направен от него с политически цели, решила, какво виновните в това дяло да се сждят не от обикновения сжд, а от особена, *извжнредна комисия*, снабдена с пжлномощия да лови, изпитва, осжжда на затвор, на заточение и на смжрт безапелационно. Везиря назначил такава комисия в сжстав 3 души: двама членове на джржавния сжвет — Кючюк Саид паша и бжлгарина Иванчо х. Пенчович от Русе, сжщия, в чиято кжща нощувал Левски през пребиваването му в Цариграе. Третия член на комитета бил Шакир-бей, военен от главния щаб. Когато сжобщили назначението на х. Пенчович, той джлго се колебал от

страх да не бжде изложен пред турците, като укривател на Левски. Но понеже тогава апостола не бил още хванат, то бжлгарите в Цариград убедили Иванча х. Пенчовича да приеме назначението, надявайки се, че с влиянието си той ще смегчи наказанието на заловените бжлгари.

Извжнредната комисия в София. — През ноември извжнредната комисия заминала за София. Председателя на комисията Кючук Саид паша, щом стигнал в София, подал телеграма до всички власти да дирят под джрво и камжк Василя Левски и потвжрдил обещаните от Махзар паша 50,000 гроша томува, който улови жив или предаде апостола. В София комисията разпитвала Общия и другите затворници; разпитвала свидетели и очаквала, дано хванат главатаря на организацията. На 28 декември комисията получила телеграма от тжрновския паша, че арестувания в Какринското ханче непознат човек, се признал, че той е Васил Левски. Радостта на турците била безкрайна. Комитетското дяло сега щяло да се изтржгне из корен. Иванчо х. Пенчович изтржпнал. Той се боял, че подсждимия ще се обжрне в сжда кжм него и пжрво него ще издаде. Но великия апостол не бил такжв човек. Той не бил издайник, нито сжс слаба душа и воля. В този случай се проявили неговите високи добродетели.

1873. — В началото на януари (5) Левски бил закаран под силен конвой в София. По пжтя властите го приемали и предавали много внимателно, лекарите по всички градове, дето конвоя спирал (Тѫрново, Севлиево, Ловеч и Плевен), веднага преглеждали раните на ухото и главата му, промивали ги, превѫрзвали ги, обаче поради студа и други причини те не само не зараствали, но се подлютявали. Всѫде турската полиция давала на окования в железа апостол добра и изобилна храна, ала той твѫрде слабо, или никак не ял, не спал, та много отпаднал телесно. Изглеждало, че Левски си бил наложил гладна стачка. Той знаел, какво го чака в София. Да се надява за освобождение по пѫтя от комитетска вѫорѫжена чета, както гласял устава, било напразно. И той се решил да умре. По тази причина, почти нищо не ял, не говорел и изглеждал дѫлбоко замислен. Личната сѫдба не плашила великия патриот, а разрухата на толкова милото негово дяло, и това именно разкѫсвало душата му от мѫка.

Извѫнредната комисия била привѫршила работата с Общия и с 60 души затворени комитетски хора. Дялото било разгледало и Общи бил осѫден на смѫрт чрез обесване, но присѫдата се отлагала доде пристигне Левски, за да ги ставят очи с очи в сѫда. Комисията с нетѫрпение очаквала докарването на Левски, за да го разпита всестранно за кроената революция. Най-сетне конвоя с Левски пристигнал нощно време в София. Но сѫдиите не могли да удовлетворят своето любопитство да вѫведат подсѫдимия веднага в сѫда. Окования патриот бил болен и отпаднал. Стражарите на рѫце го снели в зимната казарма при Св. София (сега там е градина пред Св. Синод). Турските лекари веднага го прегледали и констатирали, че комитетския главатар е отпаднал и има висока температура. Комисарите не се стѫрпяли и отишли в затвора да видят страшния за отоманската империя човек. Лекарите отново дали заключение, че обвиняемия не може да се повика в сѫда, понеже не можал да стои на краката си. Главата му била отекла и ранения страдал от безсѫница, която помрачавала сѫзнанието му. Сѫдиите чакали 5—6 дена и най-сетне заповядали да доведат бунтовника, макар че не бил оздравял.

Разпитванието на Левски. — На 12 януари, окован в тежки вериги, облечен в войнишки шинел, с вѫрзани рѫце, Левски бил вѫведен от силна стража в сѫдебната зала на конака. Сѫдението било публично. Настѫпило общо движение и шумулене от всички присѫтствующи турци и бѫлгари, които надничали с неудѫржимо любопитство да видят прочутия човек-революционер; последния поради слабост седнал на стола. Ухото и главата му били привѫрзани. На вѫпросите веднага не отговарял, та трябвало председателя да ги повтаря. Изглеждало, че подсѫдимия не дочувал, защото поради раната оглушал с едното ухо.

Председателя на извѫнредната комисия сѫобщил на Левски всичко, което разкрил Общи, а заедно с това му посочил веществените доказателства (хванатите печати, бланки с подпис „Привремено Правителство“ или надпис „Б. Р. Ц. Комитет“, устави, квитанции, лозинки, писма, револвери, портрети, пушки и т. н.). Като признал, че той е Левски, повече от това апостола не искал нищо да говори. Той отрекжл, че познава някого си Димитжр Общи; твърдял, че нямал другари и че сам поема отговорността за своите работи. Левски горчиво преглжщал и изобщо слабо и кжсо отговарял на задаваните питания. Само по вжпроси, които засягали народното име и достолепие, очите му пламвали, нервирал се и отговарял ясно, без колебание и недвусмислено.

— За какво вжзставате? го запитал председателя.

— За *освобождението* на бжлгарския народ, който едничек от балканските народи още влачи позорните вериги на робството.

Не ви ли са достатжчни цжрковните права, що султана ви подари?

— Не, отговорил Левски. Ние младите искаме чиста и свята свобода.

Левски с болезнен глас, но достатжчно внушително дал на сждиите да разберат, че народа е зрял за свобода и че той рано или кжсно ще си я добие. Комитета не е против турския народ, но против потисническата управа на султановите чиновници.

— Кои са вашите сжучастници и сжмишленици? — запитал Саид паша.

— Левски отговорил: кжм свобода се стреми не отделен човек, а целия бжлгарски народ.

ИЗВЖНРЕДНА КОМИСИЯ

Шакир бей. Ив х. Пенчович. Кючук Саид Паша.

— Де е Централния Ви Комитет?

— В Букурещ.

— Кои хора са там?

— Не ги познавам. Те се менят често, та не мога да знам имената им.

— Стрелял ли си против стражари или войници с цел да ги убиеш, или само да ги сплашиш, за да ти отворят пжт за избягване, запитал Иванчо х. Пенчович.

— Когато нуждата го изисквала, стрелял сжм и сжм убил царски хора.

Понеже Левски отричал, че познава човек на име Димитжр Общи, председателя заповядал да доведат последния в сжда на очна ставка.

Общи бил вжведен.

— Познаваш ли негова милост? попитал Кючук Саид паша Левски, като посочил с ржка вжведения. Апостола не погледнал в лицето посочения, хвжрлил разсеян поглед кжм него и продумал.

— Не го познавам.

— А ти познаваш ли тогози с вжрзаната глава? запитал пашата Димитра Общи.

—Това е Левски, — Отговорил Общи, с лекомислието на безразсжден харамия. И подир това преповторил началото, устройството и плановете на тайната революционна организация под главатарството на апостола. Левски едва дочувал предателските думи на своя вироглав помощник и кипял от вжзмущение. Тжмен облак покрил лицето му, джлбока вжздишка се изтржгнала от гжрдите му и горчива плюмка капнала из устата му.

Четири дена след очната ставка Общи бил изпратен на бесилката (16 януари). Вжрху гжрдите му висела табличка с надпис: „царски враг".

Присждата. — Сжда проджлжил след обесването на Общия още да препитва обвиняемия. Председателя искал да чуе от устата на революционера всичко, което той е кроил да вжрши, с чии хора вжтре и вжн, и с помощта на кои чужди джржави. За това той задавал многобройни вжпроси, на повечето от които Левски нищо не отговарял. Мжченика бил изморен, изтощен, сжвсем отпаднал. Занесли го в затвора и лекарите дали мнение, че той не може повече да говори. Комисарите турци вече не го викали в сждебната зала, а сами отивали при него в затвора, водими от желанието не да установяват неговата виновност, а да се запознаят с уредбата на тайния Р. Ц. Комитет и за частните комитети в цялата страна[1]). Раз бира се, че те не могли да узнаят нищо било с добро, било с зло, тѫй като болния поради голяма слабост падал често в безсѫзнание.

---

[1]) Бжлгарина комисар Иванчо х. Пенчович не ходил в затвора. Но и нищо не направил за облекчение присждата над апостола от робски страх, вжпреки влиянието си пред цариградското правителство. Като турски чиновник, той намирал, че Левски е виновен за дигане бунт против царщината. След освобождението х. Пенчович бил жив и идвал в София. Запитан от бжлгари защо е подписал присждата, хаджията отговарял, че доказателствата били толкова големи против апостола, че той не можал да го защищава без риск на положението си.

Извѫнредната комисия произнесла и за Левски смѫртна присѫда чрез обесване. Като му сѫобщили присѫдата, Левски сѫбрал слабите си сили, привлекѫл се до тѫмничния зид и ударил няколко пѫти главата си о стената, подир което сѫвѫршено паднал в безчувственост.

На бесилката. — На 6/19 февруари 1873 г. Левски бил натоварен на една кола, обиколена с силна пеша и конна войска, и откаран при бесилката, на която бил обесен Общи (на сѫщото място, дето сега е паметника на апостола). Присѫтствували властите. Двама цигани го дигнали от колата и окачили на вѫжето, колкото да изпѫлнят присѫдата, защото явно било, че бившия дякон, великия патриот и апостол от болки, от ударите и от душевни терзания изгасвал безвѫзвратно . . .

Вѫрху гѫрдите му се развявала окачена табличка: „главатар на бунтовниците против царщината“.

По този начин великия апостол, неустрашимия и пѫргавия юнак, истинския организатор на революцията, сложил мѫченическа глава пред олтаря на отечеството. Телото му било дадено на бѫлгарите, които го погребали в общите гробища. Вѫрху неговите кости изникна сетне свободата на Бѫлгария.

О майко моя, родина мила
Защо тѫй жално, тѫй милно плачеш:
Гарване и ти, птица проклета,
На чий рроб тѫй грозно грачеш?

. . . .

. . . Там близу край град София,
Стѫрчи аз видех черно бесило
И твой един син, Бѫлгарийо,
Виси на него сѫс страшна сила.

Гарванѫт грачи грозно, зловещо,
Псета и вѫлци вият в полето
Старци се молят Богу горещо,
Жените плачат, пищат децата.
И зимата пее свойта зла песен . . .

Хр. Ботев.

Мѫченическата смѫрт на Левски бил голям, но не смѫртоносен удар за народното освободително дяло. Това сѫбитие докарало временно сѫтресение. Големия двигател на революцията изчезнал, но идеите му толкова били проникнали в средата на младежите, щото спирането или умѫртвяването им било невѫзможно. Зашемедяването от удара траяло 2 години. След това движението отново пламнало, искрата се обѫрнала в пожар, който докарал априлското вѫзстание през 1876 г.

Освен Левски и Общи, други затворник не бил осѫден на смѫрт. 60 души осѫдени били изпратени в Цариград и оттам закарани по разни затвори из Мала Азия. А другаря на Левски в Какринското ханче Никола Цвятков бил освободен да се вжрне в Ловеч, защото доказателства за неговата виновност не се открили — Левски не казал нито дума, че го познава. Щом се вжрнал, Цвятков разпрал самаря и намерил там скритите писма, които запазил и оставил за потомството.

XV. Левски като човек и като апостол.

Копнежи. — Нашия четец си е сжставил вече представа за народния мжж, чиято памет честуваме на 6/19 февруари, когато се навжршват 50 години от мжченическата му смжрт. В сжзнанието на всекиго изпжква нравствения лик на пжрвоапостола Васил Левски, озарен с ореола на чистота, безкористие, самоотречение, самопожертвувание.

„Аз сжм се посветил на отечеството и ще му служа до смжрт", говори великия бжлгарин. Пжрвата стжпка кжм тази си служба той прави през 1861 г., когато бил на 24 годишна вжзраст и когато още дяконското расо покривало раменета му.

Останал сирак още на шеста година, той отрасжл при майка труженица и при вуйка свещенослужител. У майка си видел неволята на черния труд и коравия хляб, а при вуйка си, архимандрита хаджи Василия, гледал праздния, безидейния живот на калугера, който прибира от немощния народ милостиня, за да посещава няколко пжти Божи гроб.

Какви разумни напжтвания, какви идеали е могжл да завещае на впечатлителния момжк изповедника отец Василий за един смислен живот? А младежа бил надарен с полети, с благородни мечти, с копнежи и идеали.

Левски бил отбит от редовното и правилното учение в училище и затова останал много слаб в писането. Но чрез самообразование той усвоил важни политически и обществени идеи, от които си изработил свой мироглед. От това гледище бившия дякон и революционер е самобитен ум, самороден, но силен характер с заложби от най-морално естество.

Чистота. — Всеки младеж прекарва по-остра, или по-мека нравствеиа криза в периода на своето сжзряване. В годините, когато кипи лудата кржв, когато влеченията сж буйни, а често и кални, се укрепява волята и младежа се оформява като дейна и нравствена личност. Левски, естествено, е бил буен в младините си, но той надвивал над своите страсти, над телесни си влечения. С другари ходел, сжбрания устройвал, на веселби бивал, ала той не се научил ни да пуши, ни да пие, ни да играе карти, нито да задиря жените. Сжвременниците на Левсси едногласно свидетелствуват, че освен идеални мечтания за нещо високо, за Балкана, за хайдутство, за свобода, други пожелания и похоти нашия народен деец не е изявявал. Расото отметнал не да се хвжрли в прегрждките на любовта, в кржга на семейното щастие. но да се предаде свободно на народна служба с меч и огѫн в рѫка.

Вяра. — Левски е вярвал в народа си, в Бѫлгария, — това той проявява на всяка стѫпка. За него отечеството е божество. Какви сѫ били тайните му схащания за битието, за Бога и вѫобще занимавали ли са го мистически вѫпроси? Това не знаем. Но Левски не бягал от народната цѫрква. Обратно, той я дирел, защото тя му отваряла вратите на народната служба. Най-пѫрво апостола си пробивал пѫт с изпяването на херувимската песен в цѫрквата. Богомолците, слушайки с наслада, питали кой и какѫв е певеца. Това било пѫрвияинтерес. При второ или при трето посещение Левски бивал вече заобиколен с младежи, и запявал друга песен, угодна не на богомолците а на орѫженосците.

„Бѫлгари юнаци,
Ще ли още спим?
Дигайте байраци
Да се освободим!

Вѫпреки омразата си кѫм расото и кѫм пустия калугерски живот, Левски не е отбягвал младите и свободолюбивите свещеници. Нещо повече, той ги викал, поставял ги в комитетите и им поверявал важни служби. И монастирите му са били добри прибежища и скривалища. При клетвите той полагал евангелието и крѫста като санкция (наказание) за душата, а камата и револвера като наказание за телото, против издайство и противонародна постѫпка. За своята задача Левски прибягвал до мотиви от религиозно естество, мотиви политически и мотиви обществено стопански. Той е дѫлбокомислен революционер. Човешката сѫвест и разума за него са добри сили, вѫрху които трябва да се дейстаува с морални средства. Той не обещава ни служби, ни богатство на сѫтрудниците си, когато Бѫлгария се освободи.

Изправност. — В целия период на службата си Левски се е подѫржал от приятели и народни подания, но той никога не е злоупотребил. Още от малѫк той страдал от стомах. Затова бил злояд, сух и лек. Живеел скромно, осѫдно, необлечен. незадоволен. Той изпѫква сѫс своето отшелничество между разните революционери, наши и чужди. Той е едничѫк, който здраво разбирал, че всяка работа трябва да има морална основа, че сѫдбоносния порок на общите работи е злоупотребата с народните средства[1]). Той трепери над народната пара; грижи се да се издават редовно квитанции, да се записва всичко получено по книгите и да се употребя на място и за полза. Като се оправдава пред приятели от клеветите и интригите на Д. Общи и други, Левски говори: „вие които толкова време сте в работа с мене, давали сте ми и пари, препорѫчвали сте ме на другите, докажете им, дали в нещо досега сте ми намерили шарлатанлѫк и неблагоразумно извѫршено нещо? Отваряйте си добре очите. Работа трябва, работа! А ние сега какво правим? ден работим, пет се разправяма. Не да се слуша секи, защото не секи е за слушане; има хиляди работи да се вѫршат“. Левски знае едно: добра работа и честна сметка. „Който не е чист, аз го убивам. Ако немате доверие на мене, аз сѫм готов да повѫрна пѫлномощието на Ц. Р. К., пѫк тогава си изберете друг по-добѫр, та и аз да се управлявам от него. Но тогава аз ще обявя на народа така: до тук беше моя работа, а от сега нататѫк ще има друго лице, следов. в мое име няма вече да вземате и давате . . . и аз ще дам най-точна сметка на народа и тогава сам ще мина от сѫрдце под чужда команда . . .“

---

[1]) Намерено е от Левски рѫчно тевтерче за приходите и разхоеите. В разходите апостола бил толкова точен, щото записвал и кафетата, които някога си порѫчвал.

Подготовка. — Разумния мѫж смята, че преди някой да се залови за народната работа, трябва добре да се подготви за нея. Опита от десет годишното му апостолство го е научил на това. Народната работа иска да се предаде човек от сѫрдце и душа сѫс пѫлно родолюбие и постоянство. Но да се подготви човек се иска време. Трябва да се бара полека, внимателно и умно. Някои от комитетските хора бѫрзали. Бѫрзал и Ангел Кѫнчев, Но предвидливият апостол му казал: „слушай, Ангеле, ти си учен човек, но тая работа да я научиш да я вѫршиш безпогрешно, трябват ти най-малко 4 години, като скиташ по всички страни и срещнеш

хора с разни мнения и пр. и пр.“ Благодарение на своята предвидливост и опитност Левски вѫзпирал много частни комитети от прибѫрзани и необмислени работи. В противоположност на него Д. Общи лекомислено пристѫпвал кѫм всяка опасна работа. Мнозина аресвали бѫрзите действия на Общи. На това апостола им отговаря: още от 61 лято аз работя на народната нива. За това разбирам по-добре народа и негова дух, та знам, кога той ще бѫде готов да действува с успех. Пѫк вие, като не ме одобрявате, намерете си друг.

Политически идеал. — Знайно е. че нашите революционери са следили борбите за национално освобождение и обединение в Европа, а особено борбата на италиянците. Те били дори в преписка с бележития италиянския революционер и републиканец *Мацини*. Левски тоже е бил посветен вѫв великите задачи на европейската свободолюбива политика. В една ненапечатана дописка до в. „Свобода“ в Букурещ той ето как развива своите идеи (цитираме свободно.) „И ние сме хора, и ние искаме да живеем човешки, в пѫлна свобода в земята ни, дето живее бѫлгарина: *Бѫлгария*, *Тракия* и *Македония*. Па и от каквато народност да живеят хората в тоя наш край, те ще бѫдат равноправни с бѫлгарина вѫв всичко. Ще имаме едно знаме, на което ще пише *свята* и *чиста република*. Сѫщо желаем и на братя сѫрби, черногорци ромѫни и други. Трябва в едно и сѫщо време, с един труд да спечелим онова, което са искали и тжрсят братя френци, т. е. *Млада Франция, Млада Русия*[1]) . . . Но трябва ни да работим още няколко години. Ще сжсипем гнилата и страшлива джржава, та ще сждадеме ново и трайно здание, убежище на равноправни и свободни граждани. Новата джржава ще дава право на всеки народ, на всеки човек, който иска да жи-

---

[1]) В Европа през XIX век имало сжюз на монарсите против народите. По виенския конгрес народите били така разпокжсани от големите джржави, че никой не останал доволен. Според това бунтовете и вжлненията заплашвали мира сякога. За да попречат на народните стремления кжм свободата, монарсите (крале, императори и царе) образували сжюзи да си помагат срещу бунтуващите си народи, като казвали, че всеки народ е длжжен да се подчинява на своя господар (суверен). Срещу този монарши потиснически сжюз Мацини предложил да се образува сжюз на народите за освобождение и обединение. Тоя сжюз трябвало да подготви народите да сжборят тиранията на монарсите. Вжв всеки народ младото поколение, което жадува за свобода, да образува ново свободолюбиво сдружение. Тжй били се сждали „Млада Италия“, „Млада Франция“, „Млада Германия“ Млада Полша“, „Млада Русия“ и т. н. Всички тия млади сдружения трябвало да сжставят общо дружество „Млада Европа“ и този именно сжюз да катурне монарсите, да освободи народите и ги нареди в народни републики.

По подражение на другите и една турска партия се нарекла „Млада Турция“.

вее свободно и почтено. Ние бжлгарите отдавна се мжчим и викаме кжм човечеството и свободата в чужбина, но те не ни чуват. И ние разбрахме истината: сами на работа. Наместо сжлзи ние леем куршуми, а надеждата ни е на Правосждния и на нашите мишци . . .“

На коя обществена класа е служил Левски. — Тендециозен би бил всеки опит да се посочва Левски като сжчувственик на някоя обществена среда, група или класа. Левски не е интернационалист, а патриот.

„Народния човек се бори най-пжрво за свободата на народа си, па тогава ще гледа за другите народи. Ако той не случи, трябва да умре за народната си работа. Това е праведно разсжждение“ (Архив. т. I, стр. 38).

Левски не се осланя на никаква класа, той дири сжтрудничеството на всички (Арх. 49.) Той е за свободата и подобрението живота на цял народ. Млади и стари, бедни и богати, прости и учени — всички били потребни на апостола. Левски особено ценил верните и преданни младежи. Но той не отбягвал и „учените“, по образование, защото му били потребни за по-високи служби и работи. Богатите хора му трябвали за средства. Наистина той се оплаква от лошите чорбаджии, от грабителите лихвари, от народните изедници и ги заплашва в писмата си сжс смжрт, но това той прави, защото те се джржали на страна от освободителното дяло, поради скжперничество или страх, не давали пари за орѫжие и други потреби. Ала и в тия случаи дори, когато чорбаджиите вѫрвели явно с турците, когато заседавали в турския сѫвет, когато се наричали *ефендие*, Левски пак не прибягвал до крайни мерки против тях. Той предпочитал да се яви в кѫщата им, да се открие, че той е апостола и да изложи плана си за освобождението на Бѫлгария. Той доверявал на себе си, на думите си, на правотата си, че ще трогне закоравелите, заблудените сѫрдца и ще ги увлече в комитетското дяло. И с този похват той сполучвал в повечето места. Чорбаджиите, макар неохотно, макар песимисти в добрия изход на дялото, сé пак давали пари, кой по-малко, кой по-много. В Пловдив, Стара-Загора, Казѫнлѫк, Тѫрново, Русе и т. н. Левски посетил важни богаташи, дори познати туркофили чорбаджии, потисници на народа, закупници на данѫците и десетѫка, лихвари. Ненадейно той се явявал в кѫщата им, прав или седнал на миндерлѫка, след обикновени разговорки повеждал вѫпрос за хала на народа и казвал: „чува ли сте, че някой си Васил Левски, разкалугерен дякон, ходел да основава комитети и да бунтува народа против султановото правителство? Аз сѫм сѫщия този човек. Идете и ме предайте на турците“! И конашките чорбаджии не само нищо не сѫобщавали на турците, макар минутка след това да са били при тях, ами изпровождали апостола с по 10, 20, 30, 50 лири в пазвата. Този успех пред чорбаджиите не се дѫлжал само на стра-

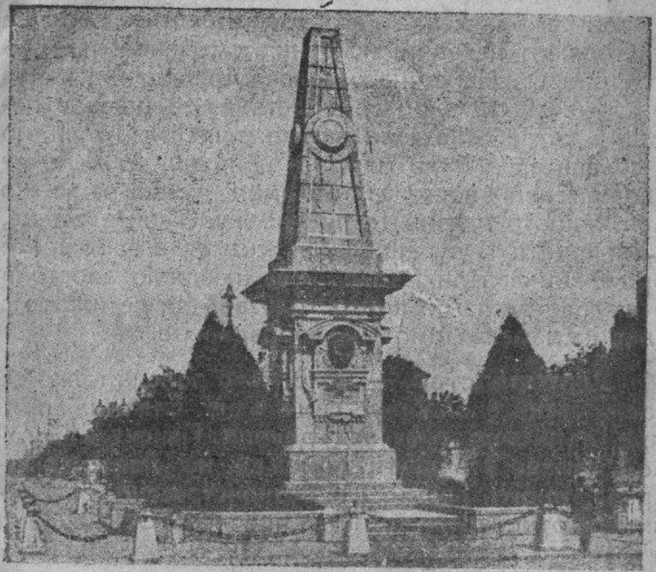

Паметник на В. ЛЕВСКИ в София.

Бѫлгарския народ оценява високо заслугите на Апостола. Построил му е паметник в София, Карлово и бюст в морската градина вѫв Варна.

На софийския паметник всяка година се поднасят не по-малко от сто венци при разни случаи.

ха, че ще бѫдат убити с орѫжието на революцията; той се обяснява и от убедителните думи на апостола, от неговата искренна, сѫрдечна, правдива проповед. Наистина, имало е чорбаджии, които при личната си среща с апостола обещавали помощ, а сетне отказвали да изпѫлнят думите си, но те сравнително били малко и най-лошите. Едно не задоволявало апостола: той имал нужда от много пари, защото игленките пушки, купувани в Виена, Буда-Пеща и Букурещ, били скѫпи, а заможните чорбаджии давали малко. Това накарало апостола да вѫведе десятѫк, който трябвало да се плаща с оглед кѫм целия имот на чорбаджията.

Благородство. — Доколкото положително се знае, Левски е одобрил само една смѫртна присѫда, а именно оная над дякона Паисия в Орхание[1]. Имало е и други присѫди, но Левски е издирвал много потѫнко и безпристрастно обвиненията и отменял смѫртните присѫди. Осѫден бил на смѫрт Т. Начев в Оряхово, но Левски не одобрил присѫдата. Левски пише до комитетите, че за всяка смѫрт налага голяма отговорност.

Ловешкия и Троянския комитети били решили да постѫпят строго, дори с наказание, кѫм сѫгражданите си чорбаджи Денчо в Ловеч и чорбаджи

Нено в Троян. Левски отменил решението на комитетите и трѫгнал сам да се яви пред казаните чорбаджии да им поиска пари и да ги предупреди да не бѫркат на народното дяло. В Ловеч чорбаджи Денчо отсѫтствувал (бил на сбора в Троянския монастир), та Левски решил без него да земе, щото му трябвало, но постѫпката на апостола се побѫркала от слугата на Денча чорбаджи; последния го зел за хайдутин, хванал го за яката, па почнал да вика полицията. За да се измѫкне апостола от здравата рѫка на чорбаджийския слуга Колю и да не падне в рѫцете на полицията, той бил принуден да го промуши смѫртоносно с камата си в гѫрдите и мѫгновено да изчезне. Доколкото се знае, това е едничкото убийство над бѫлгарин, извѫршено неволно от Левски. В тия времена са станали още 2 убийства[1]), но дали те са комитетски и сѫс знанието и одобрението на Левски, това наздраво не се знае.

Привеждаме тия примери да докажем, че Левски, вѫпреки грамадните права, които имал по силата на даденото му пѫлномощие, да произнася присѫди и да налага смѫртни наказания, много рядко е прибягвал до тях. Защо? Защото е бил благородна душа, защото е вярвал, че с убеждения и с добро обхождание се печелят повече и по-сигурни приятели и сѫчувственици за дялото и защото всеко смжртно наказание естествено вжзбужда негодувание и отвржщение не само кжм дейците, които си служат с него, но и кжм самото свято дяло. От друга страна, всяко убийство влече след себе си намесата на турските власти: полиция, разпити, сждилища и т. н.

---

[1]) Дякон Паисий е родом от Троян, младеж хубавец, любимец на жените, но голям консерватор по убеждение.

[1]) Убийството на Козлу чорбаджи в Лясковец и Стоян Пенев в Русе.

Великата сжвест на апостола не му позволила да наложи смжртно наказание на Д. Общи, задето последния се противопоставял на разпоредбите му, не давал сметка за сжбраните суми и нещо повече — обвинявал самия апостол в заграбени „привилегии“ и в злоупотреби. Той не приложил смжртно наказание кжм Анастаса Попов от Плевен, брат на Данаила в Турно-Магурели, задето последния го клеветил, па и подклаждал Общия да вжрви против Левски. За тия, както ги нарича той „маскаралжци и помии“, великия организатор на комитетите се отнася с молба до Каравелова и до Ц. Р. Комитет в Букурещ да разгледат разпрата и да отдадат всекиму правото. *Левски не е самоглав заповедник, не е диктатор, той е предвидлив, твжрд, но зачита* **„вишегласието“**, *сиреч мнението и решението на множинството.*

Ето как чисто, как светло Левски носел апостолското и революционното знаме. Той знаял, че революцията е страшно нещо, че народа се излага на безброй бедствия и затова е искал да се работи обмислено, честно и преданно. Той в писмата си често пише: работете *умно*. Всяко лекомислено дяло той броил за вредно, за противонародно, за „помия“.

Нема нужда от много и громки думи да се обрисува характера на тоя бжлгарски син. „*На неразбрания не давам което видя, че не е за него; изпитвам човека в работата и така го пущам за понататжк*“. Така говори истинския народен деец.

Анекдоти. — За Левски се разказват много анекдоти. Ала ние ги изоставяме, като такива, които не могат да се проверят. Привеждаме само две случки, които идат да охарактеризуват още подобре апостола.

Левски в бржснарницата. — Един пжт в София полицията се научила, че апостола е в града. Веднага от конака, който бил на местото, дето е днешния дворец, се дали всички разпоредби: стражарите изкокнали и забжрзали да обиколят ханища, магазини, бржснарници. Команди потеглили да тжршуват на всякжде. Левски пжтувал като тжрговец за вжлна и не подозирал, че полицията е подушила пребиванието му в града. Затова той ходел свободно без да се крие от някого.

Народния поет Ив. Вазов е описал тая случка художествено. Ето извод от разказа: „Един турски старши стражар надникнал в Илчовото кафене, при което имало бржснарница и кржчма. Един еджр и дебел бжлгарин стоял на мендеря и пушил с наргеле. Той бил учителя в София — Христо Ковачев — комитетски човек. Пред огледалото стоял насапунен човек, когото бржснел млад момжк. Той бил Левски.

Турчина, старши стражар, Али Чауш, поздравил бѫлгарина с наргелето и разпитал Илча, дали не знае да е пристигнал някой млад мѫж, около 35 годишен, среден рѫст, рус, сивоок, слаб, дори сух, с кѫсо сако (дреха). Илчо не познавал Левски и отговорил, че не знае, нито се меси в хана.

Брѫснарчето и Ковачев, щом чули, какѫв човек дири Али Чауш, веднага се сетили, че дирят Васил Левски, а той е на стола пред огледалото. И двамата те се разтреперали. Рѫката на брѫснарина се залюляла, брѫснача се разиграл, като че ще падне от рѫката. Лицето му прижалтело от страх. Бедния момѫк знаел, че брѫсне Левски, когото ей сега турчина ще хване за врата.

— Момче, забележил Левски, дрѫж здраво брѫснача, че ще ме порежиш. — Не по-малко се изплашил и побледнял едрия бѫлгарин, учителя Ковачев, с наргелето на мендеря. И той мислел, че Левски е изгубен.

В това време лицето на Левски, което се отражавало в огледалото, оставало тихо и спокойно. Нито една жила не трепвала по него, нито едно вѫлнение не пропѫлзяло по ледената му физиономия. Това необходимо, извѫнчовешко самообладание не напускало Левски и при най-страшните опасности, с които бил насеян неговия невероятно премежлив живот.

Али Чауш седнал при Ковачева, който се досетил да му порѫча ракия, дано го замотае и заприказва, докато дякона офейка. Турчина пие жадно ракията, приказва за глупави работи и забравил, че бѫрза да лови султанския душманин.

Ковачев с притеснение очаквал минутата да се свѫрши брѫсненето и апостола някак незабележено да се измѫкне. Но Левски не направил така. Ковачев с ужас сѫгледал, че след обрѫсването Левски спокойно станал пред огледалото, наместил си вратоврѫзката и вместо да се измѫкне, обѫрнал се с лице кѫм турчина, когото погледнал право в очите. Турчина по обичая го поздравил с думите „честито челеби!“ Левски му отговорил, като тежѫк тѫрговец, и най-спокойно си излязѫл през вратата.

Половин час след излизането на Левски от брѫснарницата, Али-Чауш се сетил, че има важна работа, да дири Левски, големия бѫлгарски комита, станал от мендеря и трѫгнал из града . . . Няколко невинни бѫлгари; прилични на Левски с кѫси сака, били хванати, натикани в затвора и на другия ден пуснати.

Васил Левски изчезнал. Познатите му го видели в форма на Софийски селянин, че води кон с вѫглища по улиците“.

Левски на пашовската трапеза. — Друг пѫт пак в София се случило следното, потвѫрдено от свидетели, които и до днес още са живи.

Софийския паша празднувал деня на вероосвението на сина си. Това по турските обичаи и турската вяра било важно сѫбитие в живота на мусулманина. В чест на обряда пашата наредил в конака голяма трапеза и поканил всички тѫрговци турци, гѫрци, бѫлгари, евреи. Вместо вино (турците не пият вино) студена и сладка лимоната се разливала на всякѫде. Когато големците свѫршили обяда и напуснали трапезата, пашата заповядал да отварят вратата и всички, които желаят, да влязат и се наядат от богатата трапеза, около която прислужвали многобройни турски стражари.

Между навлезлите и насядали бѫлгари имало и един рус, синйоок, сухичек бѫлгарин в дрехите на монастирски овчар, който заел едно място и грижливо гледал да се понахрани, без да очаква покана от някого.

Някои бѫлгари се взряли и познали в лицето на овчаря народния апостол Васил Левски. Един отишел при него и му дал да разбере, че трябва да се махне по-скоро, защото има опасност да го хванат. Васил Левски поизгледал бѫлгарина и рекал: „ба, чакай де, нека се нахраня. Де ще намеря такава трапеза!“

Когато втор пѫт отишел бѫлгарина да го покани, местото на трапезата било вече заето от друг човек.

Левски често посещавал и се крил в Драгалевския монастир. Там бил егумен стария му приятел Генади, бивш негов другар в легията на Раковски; дякон на нишкия светогорски изповедник Виктора.

Оценка и характеристика за Левски от Ивана Вазов. — Народния поет, близѫк сѫсед на Левски, впечатлителен юноша, 22 годишен тогава, познавал лично апостола, и макар по природа нереволюционер, е препѫлнен с вѫзторг кѫм карловския сѫбрат. Ето той как характеризува бившия дякон — Аслан Дервишоглу Кѫрджалѫ:

„Левски имаше рѫст среден, тѫнѫк и строен: очи сиви, почти сини, мустачки червеникави, коса руса, лице бяло, околчесто и изпито от непрестанна мисѫл и бдение, но което се оживяваше от една постоянна и естествена веселост. Странно! Тоя момѫк, който проповядваше опасната мисѫл за свобода, за борба, за смѫрт; който се излагаше всеки ден на опасности; тоя син на нощта, на пустинята, на премеждията имаше весел нрав! Той беше както Тотя войвода, голям песнопоец; и не един ден букаците на Стара планина са еквали от гласа му.

Когато посещаваше Букурещ, той заедно с известията за устрояване комитети, занасяше Каравелову в дар шарени, криви, читашки чубучки. Това щастливо настроение беше нуждно негли да крепи бодростта му, всред всегдашната борба сѫс студенината и подозрителността на роба.

Но когато беше *потребно*, Левски ставаше друг. Яснотата му изчезваше от лицето, погледа му добиваше сериозно изражение, гласа му беше глас, който заповяда; словото му просто и безискуствено, вѫлнуваше смущаваше, убеждаваше.

Отдето помина, — а той мина на всякжде, — по дирята си остави нови ламтения, повдигнати вжпроси, разбудени жажди. Известността му бжрзо порастна, влезна в хижата, развжлнува градовете, изпжлни планините. Словото му будеше човеците, името му будеше населенията.

Той често беше груб, не гжделичкаше никого, защото проповядваше една длжжност, а не едно учение.

Недостатжка на знанията му се изкупуваше с напредничавостта на понятията му. Огорчен веднаж от дивотията и суеверието на някои селяни, тоя им казал гневно: „вие ще станете хора, само когато проядете месо в сряда и петжк!“

Попитаха го един пжт селянате от софийско, дето той нареждаше тряскаво комитети:

— Бай Василе, когато се освободи Бжлгария, кого ще си турим за цар?

— Ако се бием с турците само за цар, то сме глупци. И сега си имаме султан. *Нам трябва не господар, а свобода и човешко равенство*, отговори Левски натжртено.

— Ами ти каква служба ще земеш тогава?... Зер, пада ти се на пжрвата служба.

Никаква. Ще ида у други поробени народи да се боря против техните царе.

И той говореше искрено.

Дякона беше бехстрашлив до явно рискуване на живота си. Всекичасните опасности, в които няколко години се намираше, бяха му станали като

свой елемент, в който се чувствуваше като подобжр и черпеше нова самоувереност, както един генерал, привикнал да слуша безсилните пищения на куршумите край ухото му.

В Сопот, в стаята на учителя, имаше комитетско тайно сжбрание. Ненадейно се озовава един гост, познат като турски шпионин, и сяда. Всичките замжлчават, но госта не си отива. Левски кипи, става, приближава се и залепя плесница на това досадно лице, като му извиква:

— Навжн, подлец!

— Как? С кое право удряш? попита зашемедения господин.

— Навжн! иди ни предай на турците. Аз сжм Левски!

Цялото сжбрание потрепера от ужас при тия думи.

— Не се безпокойте, каза апостола спокойно, — аз сжм уверен, че тоя мазник нищо не ще смее да направи.

И проджлжиха разсжжденията.

Никой не дойде да ги безпокои.

Всички жители от сжщото село (Сопот), помнят, каква невероятна джрзост и риск показа апостола при друг случай. Палтото му пада в ржцете на полицията и в пазвата се намериха няколко бунтовнически прокламации, печати от восжк, преправени тескерета (пжтни билети), отрова и портофелчето му. Властта го тжрсеше под камжк, стражарите сновяха вжоржжени по улиците. А

Левски предрешен като селянин с една лисича кожа, провисната вжз левото око, зяпаше простодушно пред самата полиция и питаше минувачите дека стои доктора?“

Левски обладаваше по нещичко от вжодушевлението на Каблешкова, от твжрдостта на Бенковски и от силата (пжргавината) на Караджата.

Но той имаше и друго нещо, което те немаха: непобедимо тжрпение и постоянство.

Такжв беше човека, познат под имена: Дякона Васил Левски, който беше пратен от сждбата на чело на цял рой проповедници и мжченици за свободата, да разклати масите, да предизвика сжбитията, да сждаде бждащето . . .

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА

СЖДЖРЖАНИЕ

Дял I. Младини.

I. Родно място.

Стр.

На учение 10
Послушничество 11
Васил Гинин — дякон Игнати 17

II. Борба между дякона и архимандрита.

Цжрковен и обществен живот на бжлгарите през 1950—18.60 19
Нравствена криза у дякона Игнати 23
Разочарование и бягство 26

III. В легията на Раковски

Бялград и дружината на Раковски 29
Сражение с турците, Край на легията 32

V. Учителство

Завржщане и разкалугеряване 35
Учител в Войнягово 37
Учител в Еникйой (Добруджа) 39

V. Знаменосец в Балкана.

Стр.
Положение на работите в Ромжния 41
Засжклет Бжлгарския Комитет 42
Васил Иванов в Ромжния 44
Четите на Хитов и Филип Тотю 46

VI. В легиона на бжлгарските офицери.

Срещата на двете освободителни течения в Бялград 51
Югославянски сжбор 52
Бжлгарски легион 53
Васил Иванов става Васил Левски 54
Бунтове в легиона. Левски болен 55

Дял II. Апостолство.

VII. Предкомитетни обиколки.

Защо народа не се дига? 60
Изходище за Бжлгария. Пжрва и втора обиколка на Левски в Бжлгария 62
Случка с дрехата 70

VIII. Сжставяне В. Ц. Р. Комитет в Букурещ.

Среща на Левски и Каравелова в Букурещ . . . 74
Характеристика на Левски и Каравелов 77

XI. Пжрвата комитетска обиколка на Левски.

Пжрви успех 78
Пжрвия революционен комитет в Бжлгария . . . 79
Левски при чорбаджиите 82

Левски при Найден Геров в Пловдив 84
Левски в Цариград 85

X. Устройството на комитетското дяло в Бжлгария.

Нужда от вжтрешна централна управа 90
Ангел Кжнчев при Левски 91
Вжтрешен Р. Ц. Комитет 92
„Хвжркати листове" — писма до чорбаджии . . 95
Обща революционна уредба — Проектоустав . . 99
Левски в борба на три страни 112
Разяснение на уставопроекта. Д. Общи. Второ пжтуване 118
Левски втори пжт в Цариград 121
Самоубийството на Ангел Кжнчев 130

XI. Общо сжбрание.

Приемане на устава. Декларацията за исканията на бжлгарите 131
Промени в уставопроекта 134
Клетва и пжлномощция 138
Третя главна обиколка 145

Дял III. Издайничество и мжченическа смжрт.

XII. Разпра между Левски и Общи.

Непокорство и своеволие на Д. Общи 146
Обир на Орханийската поща и разкриване на дялото 150
Положението на апостола 154
Последни разпоредби 159
Хващането на Левски 162
Има ли предателство и кой е предателя? . . . 168

XIII. Левски пред сжда.

Стр.

Настроението в Цариград 173
Извжнредна сждебна комисия 175
Разпитвания — присждата . . . . 177—181
На бесилката 182

XIV. Левски като личност и като деец

Копнежи 184
Чистота 186
Политически идеал 189
На коя обществена класа служил Левски 191
Анекдоти 197
Характеристика от Ив. Вазов 201

ЦЕНА:
а. Покупна стойност: 15 лв ст.
б. Подвързия: лв ст.
Всичко: лв ст.

6.

ИЗДАНИЯ
НА
КООПЕРАТИВНО-ПРОСВЕТИТЕЛНОТО
Д-ВО „РАЗВИТИЕ“

№ 1. **Н. Начев.** — Христо Ботйов. София. 1918 год. Цена 5 лв.

№ 2. **Н. Станев.**—Водач из София. 1920 г. Цена 15 лв. Книгата е придружена с план на София и карта на околността. Необходимо помагало за учители и ученици при запознаването с историята, географията и културните богатства на столицата.

№ 3. **Д-р В. А Манов.** — Педагогическа патология. Ржководството за родители и учители. София, 1920 г. Цена 15 лв.

№ 4. **Юрд Трифонов.** — Иван Вазов. Живот, произведения и вжзгледи. София. 1920 г. Цена 12 лв.

№ 5. **Н. Станев** — Васил Левски. София, 1923 год. Цена 15 лв.

№ 6. **„Развитие“** — Год. I и II Цена по 15 лв. Двете годишнини 20 лв.

Книгите се набавят направо от Кооперативно-просветителното д-во „РАЗВИТИЕ“ в гр. София, ул. “Граф Игнатиев“ № 22.